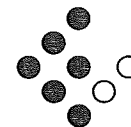

BANKARSKO RAČUNOVODSTVO

Četrnaesto izdanje

Dr Radojko Lukić

Redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Centar za izdavačku delatnost
EKONOMSKI FAKULTET U BEOGRADU

Izdavač
Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu

Kamenička 6, Beograd
tel. 3021-045, faks 3021-065
<http://cid.ekof.bg.ac.rs>
mail: cid@ekof.bg.ac.rs

Recenzenti

Prof. dr Blagoje Popović
Prof. dr Miroslav Petrović
Prof. dr Milorad Ivanišević

Dekan Ekonomskog fakulteta
Prof. dr Branislav Boričić

Direktor i odgovorni urednik
Dr Đorđe Mitrović

Dizajn korice
MaxNova Creative
www.maxnova.rs

Štampa
ČUGURA PRINT – Beograd
www.cugura.rs

Godina
2018.

ISBN: 978-86-403-1480-0

PREDGOVOR

Ova knjiga posvećena je specifičnostima bankarskog računovodstva. Tretirana problematika obrađena je sa gledišta opštih računovodstvenih principa, čije je poznavanje pretpostavka za uspešno rešavanje konkretnih praktičnih problema računovodstva banaka, sa gledišta važećih zakonskih propisa.

Veći deo izložene materije u ovoj knjizi su redigovana predavanja koja sam održao studentima Ekonomskog fakulteta u Beogradu, smera za finansije, bankarstvo i osiguranje i smera za spoljnu i unutrašnju trgovinu. Ovo mi je omogućilo da pojedine složene probleme bankarskog računovodstva izložim na što je moguće jednostavniji način, kako bi oni bili razumljivi studentima ekonomije, budućim bankarskim menadžerima, i ostalim korisnicima ove knjige. To se prvenstveno odnosi na probleme međufilijalnog obračuna iste banke ili različitih banaka. Na pisanje ove knjige u prvom redu su me motivisali studenti kako bi imali literaturu za spremanje ispita iz predmeta „Bankarsko računovodstvo”, kao i lična zainteresovanost za ovu oblast računovodstva.

Knjiga „Bankarsko računovodstvo” namenjena je prvenstveno studentima ekonomije, budućim bankarima, za izučavanje ove problematike. Ona po svojoj sadržini i načinu obrade tretirane materije može korisno da posluži svima onima (teoretičarima i praktičarima) koji se interesuju za ovu oblast. Poznavanje Bankarskog računovodstva omogućuje menadžerima da lakše shvate složenost bankarskog poslovanja i pretpostavka je za uspešan bankarski menadžment.

U Beogradu
30. VII 1996.

Autor

© 2018.
Sva prava su zadržana. Ni jedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan niti smešten u sistem za pretraživanje ili transmitovanje u bilo kom obliku, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne pismene dozvole autora.

I Unutrašnji platni promet

1. OPŠTE KARAKTERISTIKE ORGANIZACIJE I FUNKCIONISANJA UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA

Platni promet je skup svih plaćanja nezavisno od osnova i načina izvršenja. Razlikuje se unutrašnji i međunarodni platni promet. Pod **unutrašnjim platnim prometom** podrazumevaju se sva plaćanja u granicama jedne zemlje i domaćoj valuti. Sva plaćanja između zemalja u stranoj valuti predstavlja **međunarodni platni promet**. Unutrašnji platni promet može biti u užem i širem smislu reči. Pod **unutrašnjim platnim prometom u užem smislu reči** podrazumevaju se sva plaćanja unutar jedne zemlje, koja se obavljaju na organizovan način, posredstvom odgovarajuće institucije kao nosioca platnog prometa. **Unutrašnji platni promet u širem smislu reči** obuhvata sva plaćanja unutar jedne zemlje, bez obzira na to da li se ona obavljaju posredstvom odgovarajuće institucije ili ne. U centru pažnje ovog rada je organizovani sistem platnog prometa, posredstvom odgovarajuće institucije, kao nosioca platnog prometa.

Platni promet nastaje u momentu novčanog plaćanja između dva fizička ili pravna lica, od kojih jedno vrši plaćanje a drugo prima. Kao **osnova (uzrok) plaćanja** između polagača i korisnika može biti: plaćanje za robu, plaćanje za usluge, plaćanje po finansijskom (dažbinskom) i kreditnom odnosu. Sva ova plaćanja se obavljaju na isti način: isplata novca od strane polagača i prijema od strane primaoca. Ona su znatno olakšana organizovanjem platnog prometa posredstvom odgovarajuće ustanove, kao nosioca platnog prometa.

Platni promet u našoj zemlji je uglavnom bezgotovinski i organizovan je **na jedinstven način**. To omogućuje da se **platne operacije** obavljaju brzo, sigurno, ekonomično i racionalno, posebno pri elektronskoj razmeni podataka. Na taj način se ostvaruju znatne uštede u troškovima platnog prometa, vremenu, radu, habanju novčanica i gubitku na kamati. Uz to,

smanjeni su gubici po osnovu krađa, požara, zbrojavanja, falsifikovanja gotovog novca, smanjena je cirkulacija banknota, povećanje kreditni potencijal banaka i smanjena je potreba za držanjem prevelike novčane rezerve. Sve to se pozitivno odražava na likvidnost učesnika u platnom prometu, nosioca platnog prometa, kao i celokupne nacionalne privrede.

Nosioci platnog prometa kod nas su: Narodna banka Jugoslavije-Zavod za obračun i plaćanje, banke i druge finansijske organizacije i preduzeća PTT saobraćaja. Znači osnovni nosioci platnog prometa su po ugledu na zemlje razvijene tržišne privrede, banke.

Učesnici u platnom prometu su: sva pravna i fizička lica koja vrše plaćanja preko žiro-računa u dinarima. Lice koje plaća, po bilo kom osnovu, je **platac**. Lice kome se plaća (koje prima novac) je **primalac**. Oni u platnom prometu predstavljaju dve krajnje tačke, između kojih se umeće organizovani platni promet, koji olakšava novčana plaćanja između njih. Pomoću njega platac se pretvara u **nalogodavca**, od koga potiče inicijativa za plaćanje, a primalac u **korisnika**.

Organizacija i način obavljanja platnog prometa u pojedinim zemljama sveta imaju određene zajedničke karakteristike, ali i razlike, u zavisnosti od stepena razvijenosti, društveno-ekonomskih odnosa, primenjenih instrumenata platnog prometa i značaja platnog prometa za privredu određene zemlje. U zemljama razvijene tržišne privrede platni promet organizuju i najvećim delom obavljaju (kontrolišu) centralne banke, preko svojih organizacionih jedinica formiranih prema regionalnom principu (ili u većim gradovima). **Centralne banke** u ovim zemljama, kao primarni nosioci platnog prometa, obavljaju sledeće poslove: kontrolišu nosioce platnog prometa, vrše emisiju novca i snabdevanje gotovinom nosioce platnog prometa, vode računa nosilaca platnog prometa, vode račune budžeta, izvršavaju platne naloge učesnika u platnom prometu, vrše kontrolu poslovanja banaka, vrše obradu čekova u poslovnim jedinicama i prenos sredstava po čekovnom plaćanju, vode monetarno-kreditnu politiku i odgovaraju za njeno ostvarenje i odgovaraju za likvidnost svih subjekata u privredi.

U zemljama razvijene tržišne privrede nosioci platnog prometa su: banke, PTT organizacije, žiro centrale, žiro službe, štedionice, kreditne zadruge, čekovne službe i druge finansijske organizacije, koji vode svoje račune kod centralne banke. Postojanje velikog broja nosioca platnog prometa otežava formiranje jedinstvenog sistema platnog prometa (kao što je slučaj u našoj zemlji, koja se karakteriše sa manjim brojem nosioca platnog prometa).

Kakvo će biti plaćanje između učesnika u platnom prometu (korporacije, udruženja i drugih subjekata) zavisi od toga da li se računi vode kod

istog ili različitih nosioca platnog prometa. Svaki privredni subjekt ili fizičko lice slobodno bira banku i može istovremeno imati račun i konto-korentne odnose sa više banaka, što znatno komplikuje obavljanje platnog prometa.

Ako se računi vode kod istog nosioca platnog prometa, tada se, na osnovu naloga vlasnika računa, plaćanje obavlja jednostavno, prenosom novčanih sredstava sa jednog na drugi račun. Plaćanje između učesnika u platnom prometu koji vode račune kod različitih (više) nosioca platnog prometa, obavlja se posredstvom organizacionih delova centralne banke, kao samostalne i nezavisne monetarne institucije.

Platni promet u zemljama razvijene tržišne privrede obavlja se primenom određenih instrumenata platnog prometa koje propisuje centralna banka. Osnovni instrumenti platnog prometa su: virmanski (platni) nalog i ček ali i druge hartije od vrednosti. U nekim zemljama plaćanje se najčešće vrši čekovima (SAD, Velika Britanija, Nemačka), a u drugim zemljama platnim nalozima. Ono se tehnički obavlja podnošenjem instrumenata platnog prometa na samom šalteru nosioca platnog prometa, putem pošte, ubacivanjem u određene fahove, telefonskim putem, na magnetnoj traci, kao i direktnim računskim ulazom. Svakodnevno izveštavanje vlasnika računa o prometu stanja na njegovom računom ne postoji (kao kod nas), s obzirom na stroge uslove finansijske discipline i likvidnosti učesnika u platnom prometu. Sama obrada podataka, kao i razmena u pojedinim zemljama razvijene tržišne privrede se vrši na različite načine od ručne do primene najsavremenije tehnike, kao u SAD i Japanu.

U pojedinim evropskim zemljama dominantni oblik plaćanja je bezgotovinski u okviru koga su zastupljeni žiralni i obračunski način plaćanja. Žiralni način plaćanja je veoma razvijen, sa tendencijom stalnog osavremenjavanja primenom elektronskog novca i zaustavljanjem originalnih dokumenata na mestu prijema.

Obračunski način plaćanja je zastupljen u svim zemljama sveta. Ovaj način plaćanja primenjuju svi nosioci platnog prometa za svoje komitente, kao učesnike u platnom prometu. Obračun između komitenata koji vode račune kod više (različitih) nosioca platnog prometa vrši obračunski centar, kao poseban organizacioni deo pri centralnoj banci sa razgranatom mrežom svojih jedinica. Obračunski način plaćanja vrši se bilateralnim obračunom između nosioca platnog prometa posredstvom filijala centralne banke, kojim se dnevno prebijaju potraživanja i obaveze. To je najmasovniji vid plaćanja između učesnika u platnom prometu.

U našoj zemlji, osnovni nosilac platnog prometa je do skora bila Služba za platni promet, kao samostalna, jedinstvena, neutralna institucija. Pored poslova platnog prometa obavljala je i poslove kontrole (pridržava-

nja zakonskih propisa) i informisanja (pružanja različitih informacija za različite svrhe).

Među ekspertima za platni promet različito je gledište: da li kod nas poslove platnog prometa treba, kao što je slučaj u zemljama razvijene tržišne privrede, preneti na banke?

Po jednima, poslove platnog prometa, sa gledišta efikasnosti, treba i dalje da obavlja Služba za platni promet, kao samostalni osnovni nosilac platnog prometa i državni organ.

Po drugima ona treba i dalje da obavlja poslove platnog prometa, ali pri Narodnoj banci.

Prema trećem shvatanju poslove platnog prometa treba preneti na banke, kao što je slučaj u zemljama razvijene tržišne privrede.

Prva dva pristupa su dakle identična: u oba slučaja poslove platnog prometa treba da obavlja Služba za platni promet, kao samostalna institucija pri Narodnoj banci. Pristalice ovakvog shvatanja u prilog svoje teze ističu kao argument da je naš platni promet organizovan posredstvom Službe za platni promet, sa razgranatom mrežom svojih filijala, daleko efikasniji i racionalniji u odnosu na inostrani platni promet, organizovan posredstvom banaka i ostalih finansijskih organizacija, kao organizacionih delova Centralne banke. Uz to, ako se platni promet prenese na banke i druge finansijske organizacije, kao u zemljama razvijene tržišne privrede, u uslovima monetarnih i privrednih poremećaja (kao što je danas slučaj u našoj zemlji) likvidnost učesnika u platnom prometu je pod znakom pitanja!

U sadašnjoj fazi razvoja našeg platnog prometa je prihvaćeno drugo gledište: da poslove platnog prometa treba da obavlja Služba za platni promet pri Narodnoj banci. Poslove platnog prometa u sklopu Narodne banke obavlja, kao posebna organizaciona jedinica, **Zavod za obračun i plaćanje**. U daljem procesu reforme našeg platnog prometa ide se ka tome da se poslovi platnog prometa u potpunosti prenesu na banke, kao što je slučaj u zemljama razvijene tržišne privrede, što je u skladu sa opštom transformacijom naše privrede ka tržišnoj privredi. Vreme će svakako pokazati da li je ovakav način organizacije našeg platnog prometa efikasniji od sadašnjeg, posredstvom Službe za platni promet, kao samostalne nezavisne i jedinstvene finansijske institucije, koja je kao državni organ organizaciono takođe podređena Narodnoj banci i Vladi.

U ovom radu, kada je reč o organizaciji našeg platnog prometa, pretpostavljeno da je da poslove platnog prometa obavlja banke, kao što je slučaj u zemljama razvijene tržišne privrede. U skladu s tim daju se odgovarajuća knjigovodstvena rešenja problema platnog prometa, tj. knjiženja platnih operacija.

2. INSTRUMENTI PLATNOG PROMETA

2.1. RAČUNI KOD BANAKA - KAO OSNOVNI INSTRUMENTI PLATNOG PROMETA

Osnovni instrumenti platnog prometa su računi ili konta koja se vode kod banaka po knjigovodstvenom principu „duguje“ za svako odobrenje (na levoj strani) i „potražuje“ za svako zaduženje (na desnoj strani) i na kojima se plaćanja obavljaju virmentskim putem, tj. odobrenje na računu korisnika i zaduženje na računu nalogodavca. Organizovani platni promet posredstvom banke nije ništa drugo nego beskrajno i svakodnevno preknjižavanje platnih naloga, i to što pre i što tačnije, sa računa na račun, po osnovu kupovine robe, usluga i drugih finansijsko-kreditnih obaveza, na inicijativu i po nalogu platioca (nosioca računa). O svim promenama na računima nosioci platnog prometa svakodnevno putem **izvoda** izveštavaju vlasnike (nalogodavca i korisnika), kako bi mogli da evidentiraju date promene na računima u svom knjigovodstvu. Na taj način se automatski postiže međusobna kontrola između učesnika i nosilaca platnog prometa. Izvod računa sadrži saldo od prethodnog dana, sva odobrenja izveštajnog dana, sva zaduženja i novi saldo. On može, sem toga, da sadrži u prilogu i odgovarajuće isečke (kupone) na osnovu kojih su pojedine uplate i isplate izvršene.

Dva osnovna **poslovna računa** kod banke - kao instrumenti platnog prometa - su: žiro-račun i tekući račun.

U našoj zemlji svi privredni subjekti su, prema važećim zakonskim propisima, dužni da celokupno svoje finansijsko poslovanje obavljaju preko **žiro-računa**, tj. da svi prihodi i rashodi budu preko njega evidentirani (sprovedeni). On se svakodnevno odobrava ili zadužuje za nastali prihod i rashod, i razlika između njih daje **saldo** koji uvek mora biti **aktivan** sa gledišta vlasnika. Ovo stoga što se ne može isplatiti sa žiro-računa više, nego onoliko koliko je na njemu raspoloživih novčanih sredstava.

Za nosioce platnog prometa (banku) posao po žiro-računima spada u **pasivne poslove**, s obzirom na to da se on kod ovih poslova pojavljuje kao **dužnik** prema vlasniku žiro-računa. U bilansu stanja banke kao nosioca platnog prometa žiro-račun komitenta je račun pasive. Ona ima obavezu prema vlasnicima žiro-računa po osnovu deponovanih sredstava na njemu. U bilansima stanja komitenta (kao vlasnika) žiro-račun je račun aktive. Vlastiti žiro-račun banke je, takođe, račun aktive bilansa stanja, kao poseban oblik imovine. Ona ima potraživanje po osnovu deponovanih sredstava na njemu kod odgovarajućeg nosioca platnog prometa (Narodna banka Jugoslavije - Zavoda za obračun i plaćanje).

Prema tome, saldo na vlastitom žiro-računu je aktivan a na tuđem žiro-računu on je pasivan. Vlastiti žiro-račun se vodi u svom knjigovodstvu. Žiro-račun komitenta, kao tuđi se vodi u knjigovodstvu kod odgovarajuće filijale Narodne banke Jugoslavije, kao osnovnog nosioca platnog prometa. Ako se istovremeno posmatra žiro-račun u knjigovodstvu učesnika i nosioca platnog prometa (banke), saldo je jednak nuli. Ovo stoga što se po istom osnovu, platnom nalogu, knjiži ista vrednost, ali recipročnog karaktera. Uplata raznih prihoda se knjiži kod komitenta na strani duguje na žiro-računu, a kod nosioca platnog prometa (banke) na strani potražuje. Isplata raznih rashoda sa žiro-računa se knjiži suprotno kod komitenta i nosioca platnog prometa (banke).

Privredni subjekti (pravna lica) mogu, prema važećim zakonskim propisima, otvoriti samo jedan žiro-račun kod odgovarajućeg nosioca platnog prometa. Otvaranje se vrši uz podnošenje posebne prijave na bazi koje se utvrđuje da li su ispunjeni svi uslovi za otvaranje žiro-računa predviđeni važećim zakonskim propisima.

Raspodavanje sredstvima na žiro-računu može biti individualno ili kolektivno u zavisnosti od toga da li je pravno lice, kao vlasnik žiro-računa, ovlastilo (prijavilo) samo jedno ili više lica. Dispozicija sredstava po žiro-računu može se vršiti samo do visine aktivnog salda kod komitenta, odnosno pasivnog salda kod banke kao nosioca platnog prometa.

Ako trenutna isplata prevazilazi stanje novčanih sredstava na žiro-računu, ona se odlaže za kasnije, sve dok se ne ostvari dnevni priliv sredstava na ovom računu uplatom po raznim osnovama. U slučaju da duže vreme (na primer 60 dana) nema dovoljno novčanih sredstava na žiro-računu, znatno su veće isplate rashoda (kupovina roba, usluga, isplata ličnih dohodaka, isplata socijalnog osiguranja, poreza i doprinosa, otplata kamata i primljenih kredita, isplata putnih troškova, isplata kupljenih deviza i valuta, itd.) nego uplata prihoda (prodaja roba i usluga, sporedni prihodi, primanja po osnovu premija, regresa, poreskih olakšica, naknada, ošteta i dr., odobreni devizni i dinarski krediti, protivvrednost svih ustupljenih deviza i valuta i si.), tako da ako je saldo minimalni ili jednak nuli, sprovodi se **blokada** žiro-računa. Ovo je za vlasnika žiro-računa nepovoljno, tj. negativno se odražava na njegovu poslovnu reputaciju, likvidnost i kreditnu sposobnost, stoga što je žiro-račun „ogledalo” priliva i odliva novčane imovine, odnosno žiralnog novca vlasnika datog računa. Kada se jednom izgubi poslovni ugled teško ga je kasnije povratiti. Za vreme trajanja blokade žiro-računa vlasnik datog računa je za svoje poslovne partnere nelikvidan, njegovi isplatni devizni nalozi ostaju neizvršeni, samo se izvršavaju uplatni nalozi u korist žiro-računa, bez obzira po kom osnovu.

Ako se u određenom vremenskom periodu, preduzimanjem odgovarajućih likvidnih mera, kao što su odlaganje izmirenja obaveza prema poveriocima (dobavljačima za robu i usluge) za određeno vreme, ubrzanje naplate svojih potraživanja od dužnika (kupaca robe i usluga) vođenjem selektivne kreditne politike, dobijanjem kratkoročnih kredita za oživljavanje od banaka i drugih kreditora i si., ne deblokira žiro-račun, sprovodi se **sanacioni postupak**. Ako i tada dati privredni subjekat, čiji je žiro-račun blokiran, a koji se sanira, ne postane finansijski rentabilan i likvidan, jer ne postoje nikakvi opravdani uslovi za to, gasi se.

Pored pravnih lica i fizička lica mogu u skladu sa važećim zakonskim propisima da otvore žiro-račun kod određene banke, slobodno po izboru. Poslovanje po njihovom žiro-računu (otvaranje, raspolaganje i blokada) je u svemu isto kao i kod žiro-računa pravnih lica.

Pravna i fizička lica mogu pored žiro-računa da poseduju i **tekući račun** (ili prema italijanskom nazivu „conto corrente” - konto-korent). To je knjigovodstveni račun (konto) preko koga se knjiže sve tekuće promene (otuda mu je i naziv) koje svakodnevno nastaju iz mnogostrukih transakcija između banke i vlasnike tekućeg računa. Isplate se knjiže na levoj strani tekućeg računa kao dugovanja. Naplate se knjiže na desnoj strani tekućeg računa kao potraživanja. Plaćanje se vrši u granicama raspoloživih sredstava na tekućem računu. Ona se izuzetno mogu realizovati i na osnovu kredita.

Tekući račun može biti prost i recipročan. On je **prost** kada samo jedna strana preko njega vrši uplate i isplate i primenjuje se obično između banke i njenog komitenta. Tekući račun je **recipročan** kada obe strane preko njega vrše uplate i isplate, i primenjuje se između dve banke.

Tekući račun je zasnovan na ugovoru u pismenoj formi kojim se reguliše: vrsta poslova koji će se obavljati preko tekućeg računa, trajanje ugovora, način njegovog otkaza, kamatna stopa, uslovi valutiranja i dr.

Na osnovu izvoda tekućeg računa vlasnik u ugovorenom roku sazna je kakav je saldo: pozitivan ili negativan. On pismenim putem potvrđuje njegovu ispravnost, kao punovažni uslov potraživanja između učesnika kontokorentnog sporazuma.

Osnovna razlika između žiro-računa i tekućeg računa je u tome što se na žiro-računu vode samo potraživanja poverilaca prema banci (žiralni novac), dok se na tekućem računu vode i njegova dugovanja. To znači da žiro-račun komitenta (kod banke) može imati samo potražni saldo. U bilansu stanja banke on se prikazuje kao pasivni račun. U bilansu stanja komitenta se prikazuje kao aktivni račun s obzirom na to da ima dugovni saldo, tj. izražava potraživanja komitenta (kao vlasnika) od banke (kao dužnika) po osnovu deponovanih sredstava na žiro-računu.

Za razliku od žiro-računa, tekući račun komitenta kod banke ima, po pravilu, potražni saldo, kao pasivni račun, i može imati i dugovni saldo, kao aktivni račun. Ako ima potražni saldo u bilansu stanja banke se prikazuje kao pasivni račun, a ako ima dugovni saldo, kao aktivni račun. Suprotna su prikazivanja tekućeg računa, saglasno karakteru salda u bilansu stanja komitenta banke kao vlasnika datog računa.

Razlika između tekućeg računa i žiro-računa je dakle u karakteru salda. Žiro-račun ima samo „pozitivan“ saldo. Tekući račun može imati „pozitivan“ i „negativan“ saldo, tj. prema karakteru salda može biti pasivni i aktivni. Mogućnost izvesnog prekoračenja stanja tekućeg računa u izvesnim prilikama igra veliku ulogu u bankarstvu razvijene tržišne privrede, gde je ono poznato kao „**overdraft**“. To je jedan od značajnih vidova kreditiranja firmi zasnovano na zaključenom ugovoru između banke i vlasnika tekućeg računa kojim se reguliše: visina okvirnog kredita, pokrivenje, visina aktivne i pasivne kamate, uslovi otkaza, uslovi valutiranja, provizija, pravo raspolaganja i rok zaključenja. Vlasnik tekućeg računa može da vrši plaćanje do visine raspoloživih novčanih sredstava na datom računu uvećanom za iznos **okvirnog kredita** odobrenog u ugovoru o tekućem računu, koji je on zaključio sa datom bankom koja obavlja kreditno-depozitne poslove, kao deponent. Kamata je, znatno veća na aktivnom tekućem računu nego na pasivnom tekućem računu.

Zaključivanje tekućeg računa se obično vrši primenom **engleske ili stepenaste metode**, polugodišnje, a može i tromesečno i u kraćim vremenskih razmacima. Ono je ilustrovano na sledećem hipotetičnom primeru, pri prepostavci da je situacija na tekućem računu sledeća: duguje 18/4-5.000 din. i 16/5-6.000 din., a potražuje 12/5-4.000 din. Kamatna stopa na potražni saldo je 6%, a na dugovni saldo 9%. Dati tekući račun će se 30/6 zaključiti na sledeći način:

Oznaka	Iznos	Od - do	Dani	Kamatni broj	
				Duguje	Potražuje
Duguje	5.000	18/4-12/5	24	1.200	
Potražuje	4.000				
Duguje	1.000	12/5-16/5	4	40	
Duguje	6.000				
Duguje	7.000	16/5 - 30/6	45	3.150	
				4.390	
Duguje	110	9 % kamate			4.390
Duguje	7.110		73	4.390	4.390
Duguje	7.110	30/6 -			

Prilikom zaključenja tekućeg računa primenom engleske ili stepenaste metode, koja se najviše primenjuje u praksi, polazi se od najranije pozicije pa do sledeće druge, zatim od te pozicije pa do sledeće treće, pa od ove pozicije do sledeće četvrte i tako redom radi utvrđivanja ukamaćenja pomoću **kamatnih brojeva**, kao proizvoda odnosnog salda i broja dana. Do dugovne ili potražne kamate se dolazi podelom zbira (skraćenim sa 100) dugovnih ili potražnih kamatnih brojeva sa **divizorom (ključem)**, koji je jednak odnosu između (skraćenog) stalnog broja 360 i kamatne stope. U našem ilustrativnom primeru devizor je 40 (360 : 9). Dugovna kamata po datom tekućem računu od 110 din. je izračunata podelom zbira dugovnih kamatnih brojeva sa divizorom od 40 (4.390 : 40 = 110).

U slučaju kada bismo imali na tekućem računu pozicije sa docnijom valutom, od dana zaključenja, tada bi se bez obzira na to saldo računao do najdocnije pozicije. Saldo te najdocnije pozicije svodi se na dan zaključenja tako što se dobiveni kamatni brojevi stavljaju u suprotnu kolonu (slično crvenom stornu u knjigovodstvu). U cilju praktične ilustracije pretpostavimo daje stanje na tekućem računu sledeće: duguje 21/12-6.000 din., i 4/1 -4.000 din., a potražuje 2/1 -7.000 din. Dati račun se zaključuje 31/12. Kamatna stopa na dugovni saldo je 9% a na potražni saldo 6%.

On će se primenom engleske ili stepenaste metode zaključiti na sledeći način:

Oznaka	Iznos	Od - do	Dani	Kamatni broj	
				Duguje	Potražuje
Duguje	6.000	21/12 - 2/1	12	720	
Potražuje	7.000				
Potražuje	1.000	2/1 - 4/1	2		20
Duguje	4.000				
Duguje	3.000	4/1 - 31/12	(4)		120
				720	140
Duguje	18	9 % kamate			720
Potražuje	2	6 % kamate		140	
Duguje	3.016		10	860	860
Duguje	3.016	31/12 -			

Kao i kod žiro-računa, uplate i isplate sredstava po tekućem računu vrše se primenom odgovarajućih propisanih instrumenata platnog prometa. Istovetna su i knjiženja. Aktivna kamata po tekućem računu se knjiži na strani „duguje“ odnosnog računa. Ona je za banku prihod. Pasivna kamata po tekućem računu se knjiži na strani „potražuje“. Za banku ona je rashod.

II Međunarodni platni promet

1. OPŠTE KARAKTERISTIKE MEĐUNARODNOG PLATNOG PROMETA

Pod međunarodnim platnim prometom se podrazumevaju sva plaćanja, po bilo kom osnovu, u stranoj valuti između učesnika (nalogodavca i korisnika) iz različitih zemalja. On se, za razliku od unutrašnjeg platnog prometa, karakteriše: angažovanjem inostrane banke pri plaćanju između učesnika iz različitih zemalja, plaćanjem u stranoj valuti; i regulisanošću posebnim zakonom o deviznom poslovanju, koji je različit u pojedinim zemljama. Osnovni **nosioци međunarodnog platnog prometa su** Narodna banka i banke ovlašćene za poslove sa inostranstvom. **Učesnici u međunarodnom platnom prometu** su pravna i fizička lica koja po bilo kom osnovu vrše plaćanja u stranoj valuti.

U međunarodnom platnom prometu učestvuju po pravilu **četiri subjekta**: nalogodavac, banka nalogodavca, korisnik i banka korisnika. Odnosi između domaće i inostrane banke su uglavnom kontokorentni. Za razliku od **poslovnih odnosa** koji se zasnivaju na sporazumu između domaće i inostrane banke (sa dobrim poslovnim ugledom) o obavljanju određenih bankarskih (platnih) poslova, **kontokorentni odnosi** između domaće i inostrane banke se baziraju na međusobno otvorenim (recipročnim) tekućim računima u stranoj valuti. Razlikujemo „nostro“ i „loro“ tekući račun u stranoj valuti. „Nostro“ tekući račun u stranoj valuti je naš tekući račun u stranoj valuti otvoren kod inostrane banke. „Loro“ tekući račun u stranoj valuti je njihov tekući račun u stranoj valuti otvoren kod neke naše ovlašćene banke za poslove sa inostranstvom. Prvi račun je račun aktive, a drugi je račun pasive bilansa stanja banke (ovlašćene za poslove sa inostranstvom).

Stalni korespondentski odnosi između domaće i inostrane banke se zasnivaju, u skladu sa klirinškim sporazumom, i na otvaranju **klirinškog računa**. Po karakteru salda on je aktivno-pasivan račun.

Za potrebe obavljanja poslovanja sa inostranstvom (naplate izvoza i plaćanja uvoza) pravna lica, kao učesnici u međunarodnom platnom prometu, otvaraju **devizni račun** kod banke ovlašćene za poslove sa inostranstvom po slobodnom izboru. Ovaj račun takođe otvaraju i fizička lica kao učesnici u međunarodnom platnom prometu (za poslove sa inostranstvom, kao i za devizno-valutne poslove u zemlji), pored računa „Štedni uložni u stranoj valuti“. Za banku ovlašćenu za poslove sa inostranstvom devizni račun komitenta je račun pasive bilansa stanja. Ona ima obaveze prema komitentu (kao vlasniku) po osnovu raspoloživih novčanih sredstava u stranoj valuti na deviznom računu.

Mehanizam međunarodnih plaćanja odvija se na sledeći način:

1. Naplata potraživanja od inostranog kupca (uvoznika - dužnika) se vrši tako što inostrani dužnik uplaćuje na tekući račun naše Narodne banke ili neke druge banke, koji je otvoren kod inostranih korespondenata, u korist našeg prodavca (izvoznika - poverioca). Po prijemu izveštaja o izvršenoj uplati Narodna banka ili neka druga banka isplaćuje izvozniku dinarsku protivvrednost.
2. Isplata inostranom dobavljaču (izvozniku, liferantu) vrši se tako što Narodna banka ili neka druga banka zadužuje svog nalagodavca (uvoznika) za odgovarajući iznos deviza i daje nalog svome inostranom korespondentu da na teret njegovog tekućeg računa, a po nalogu uvoznika kao komitenta, izvrši isplatu odgovarajućem korisniku (inostranom dobavljaču).

Imaoci potraživanja od inostranstva (izvoznici i drugi) izraženih u vidu menica, čekova i drugih kreditnih instrumenata plativih u stranoj valuti obično ih prodaju banci u svojoj zemlji i na taj način dolaze do potrebnog iznosa novca u domaćoj valuti. Banka koja je otkupila ova platežna sredstva šalje ih svom inostranom bankarskom korespondentu na naplatu. Po prijemu, inostrani bankarski korespondent prodaje ih onima koji imaju obaveze prema inostranstvu (uvoznicima i drugima), i dobijeni odgovarajući novčani iznos u stranoj valuti doznačuje na tekući račun banke koja je otkupila date kreditne instrumente plative u stranoj valuti, a koji se kod nje ga vodi.

U svakoj zemlji obavljanje spoljnotrgovinskih poslova (uvoz, izvoz, tranzit itd.) i međunarodnih plaćanja na prikazani način regulisano je posebnim spoljnotrgovinskim i deviznim propisima, koji se bitno razlikuju od jedne do druge zemlje. Skup mera koje jedna zemlja preduzima radi regulisanja priliva i odliva deviza (smanjenje odliva i povećanje priliva deviza) i kontrole njihovih tokova, određujući obim do kog se njena valuta može zamenjivati za valute drugih zemalja, predstavlja **deviznu kontrolu**. Njome

se ograničava sloboda u poslovanju devizama, utvrđuje postupak pri obavljanju pojedinih deviznih operacija i proverava da li se devizni poslovi obavljaju u skladu sa odgovarajućim propisima. Usmerena je prvenstveno na smanjenje odliva stranih sredstava plaćanja i povećanje njihovog priliva, kao i na sprečavanje odliva domaće valute. Osnovni cilj devizne kontrole je, pre svega, da se obezbedi uravnoteženje platnog bilansa, spreči preterana potrošnja deviza i devizni kurs održi na željenom nivou. To se postiže primenom u sklopu devizne kontrole sledećih instrumenata: zabrana pojedinih vrsta plaćanja, pribavljanje dozvole za određene vrste plaćanja, devizna kvota (iznos deviza koji se u toku određenog vremenskog perioda može potrošiti za pojedine vrste plaćanja), ustupanje centralnoj banci dela ili celokupnog iznosa deviza, primena višestrukih deviznih kurseva, izvozna premija radi stimulisanja priliva deviza, itd.

Pod **platnim prometom ili bilansom plaćanja** se podrazumeva skup svih priliva i odliva inostranih platnih sredstava (deviza i valuta), tj. primanja i davanja prema inostranstvu po robnom i nerobnom osnovu (uvoz i izvoz roba, nevidljivi uvoz i izvoz kao što su: prihodi i rashodi od turizma, transporta, zajmova itd.) u toku jedne godine. On je izraz materijalnih odnosa jedne zemlje prema ostalim zemljama (inostranstvu). Kroz njega se sagledavaju tokovi platnog prometa sa inostranstvom, kao skup svih priliva i odliva inostranih platnih sredstava u toku jedne godine. Od stanja platnog bilansa u velikoj meri zavisi kakav će biti devizni režim u datoj zemlji. On je liberalniji ako je platni bilans uravnotežen ili aktivan, a rigorozniji je ukoliko je on pasivan.

Od adekvatne devizne kontrole u velikoj meri zavisi i efikasnost upravljanja platnim bilansom (devizama) i održavanje likvidnosti prema inostranstvu. Međunarodni platni promet ovlašćene banke treba da obavljaju u skladu sa deviznim propisima i načelima bankarskog poslovanja, posebno likvidnošću. One međunarodni platni promet obavljaju kao neutralni posao, u svoje ime a za tuđ račun, i za to dobijaju nagradu u vidu provizije, kao prodajna cena obavljanja datih bankarskih poslova. Razlika između nje i troškova (cene koštanja) ovih poslova predstavlja ostvarenu zaradu u vidu profita.

Međunarodna plaćanja vrše se u stranoj valuti. Razlikujemo dve vrste stranog novca: devize i valute. U daljim izlaganjima o međunarodnom platnom prometu ukazaćemo na suštinske razlike između ovih dveju vrsta stranog novca, koji se koristi pri obavljanju međunarodnog platnog prometa (pored domaće valute).

2. ŠTA SU DEVIZE?

Pod **devizama** se podrazumevaju sva kratkoročna potraživanja (do tri meseca) prema inostranstvu u stranoj valuti. Mogu biti u obliku svih vrsta plaćanja u inostranstvu (na tekućim računima u inostranim bankama, u inostranim sredstvima plaćanja: čekovi, menice, akreditivi, uputnice, telegrafski i telefonski nalozi, itd.). **Devize se stiču** po osnovu izvoza roba i usluga, unošenjem stranog kapitala i zajmova (poklona). Za razliku od izvoza roba i usluga, sticanje deviza unošenjem stranog kapitala i zajmovima opterećuje docnije državu deviznim obavezama prema inostranstvu, pošto se strani kapital i zajmovi moraju vratiti, a zarade i kamate transferisati. U krajnjoj liniji to se može učiniti samo izvozom roba i usluga. Otuda su kao glavne osnove sticanja deviza, izvoz roba i usluga, a kao pomoćne unošenje stranog kapitala i zajmovi.

U širem smislu reči, u devize se uključuju i efektivne valute (gotov novac), pa i zlato.

Devize mogu biti: konvertibilne i nekonvertibilne, klirinške i neklirinške, čvrste i meke, promptne i terminske.

Konvertibilne devize su one koje se mogu bez ikakvih ograničenja i formalnosti pretvoriti u zlato ili ma koju drugu devizu (na primer, SAD dolar).

Nekonvertibilne devize su one koje se uopšte ne mogu, ili je ta mogućnost ograničena, pretvoriti u zlato ili ma koju drugu devizu (na primer, engleska funta).

Klirinške devize su one koje nastaju putem kliringa.

Neklirinške devize su one koje nastaju putem slobodnog deviznog plaćanja.

Čvrste devize su devize sa stabilnom međunarodnom vrednošću (kursom) i mogućnošću slobodne konverzije.

Meke devize su devize sa kolebljivim kursom i ograničenim mogućnostima raspolaganja (ne mogu se slobodno konvertovati u druge devize, niti se mogu transferisati - prenositi).

Promptne devize su one sa kojima se može raspolagati odmah po sticanju.

Terminske devize su one sa kojima se može raspolagati tek po isteku izvesnog roka (termina).

Sa devizama se trguje na **deviznom tržištu**. Ono je organizovani oblik trgovine sa devizama na kome se u zavisnosti od kretanja odnosa između ponude i tražnje formira **devizni kurs**. On predstavlja cenu određene jedinice (100 ili 1) strane valute izražene u domaćoj valuti, odnosno pokazuje koliko se za 100 ili za 1 jedinicu strane valute može dobiti jedinica domaće valute.

Diler je trgovac devizama na deviznom tržištu (u svoje ime i za svoj račun).

Pod uticajem promena odnosa između ponude i tražnje deviza na deviznom tržištu, devizni kurs je kolebljiva veličina. On opada sa povećanjem ponude deviza na deviznom tržištu pri istoj tražnji za devizama i obrnuto. Pri istoj ponudi deviza na deviznom tržištu devizni kurs raste sa povećanjem tražnje za devizama i obrnuto. U cilju zaštite od promene deviznog kursa ugovaraju se različiti **terminski (hedžing) poslovi**, tj. sklapaju se opcioni i fjučers ugovori, kao i svop poslovi.

Devizna opcija može biti kupovna i prodajna. **Kupovna opcija** je pravo - ali ne i obaveza - da se određeni iznos deviza (valuta) kupi po ugovorenom kursu u određeno vreme ili na određeni dan. Kupac opcije plaća prodavcu, kao protivuslugu, tzv. **opcionu premiju**. On očekuje da će zaraditi na povećanju deviznog kursa. Pretpostavimo, primera radi, da je kupac A ugovorio sa prodavcem B 15. juna da kupi 100 DM po kursu (ceni) od 1 din. poslednjeg dana ovog meseca, sa pravom opcije, uz plaćanje 5 din. opcione premije. Ako je devizni kurs „ultimo“ juni (poslednjeg dana ovog meseca) 1,1 din. kupac će kupiti 100 DM po kursu od 1 din., i prodaće ih po kursu od 1,1 din. i na taj način zaraditi po osnovu kursne razlike 5 din. (kursna razlika od 10 din. minus opciona premija od 5 din.).

Ako je devizni kurs „ultimo“ juni 1,05 din. kupac će kupiti 100 DM po kursu od 1 din. i prodaće ih po kursu 1,05 din., ali neće ostvariti nikakvu zaradu po osnovu kursne razlike s obzirom na to da je dobitak po osnovu kursne razlike od 5 din. jednak gubitku po osnovu opcione premije od 5 din.

Pretpostavimo sada da je devizni kurs „ultimo“ juni 1,03 din. U ovom slučaju kupac će takođe kupiti 100 DM po kursu od 1 din. i prodajom po kursu od 1,03 svešće gubitak na 2 din. (opciona premija od 5 din. minus dobitak na kursu 3 din.).

Neka je devizni kurs „ultimo“ juni 1 din. U ovom slučaju kupcu je svejedno kupio ili ne kupio 100 DM po ugovorenom kursu od 1 din. On će svakako izgubiti 5 din. po osnovu opcione premije.

Ako je, najzad, devizni kurs „ultimo“ juni 0,90 din. kupac neće svakako kupiti 100 DM po kursu od 1 din, jer ih može prodati po kursu od 0,90 din. Padne li, dakle, kurs marke ispod 1 din. kupac neće kupiti 100 DM i gubitak mu se svodi samo na plaćenu opcionu premiju. Njegov dobitak po osnovu kursne razlike nije ograničen ali je gubitak ograničen. On uvek gubi kada devizni kurs u konkretnom slučaju ne dostigne visinu od 1,05 din.

Prodavač ni u kom slučaju ne može dobiti više od 100 din. plus opciona premija od 5 din. Ako je devizni kurs ispod 1 din. kupac neće kupiti date devize. Gubitak po osnovu kursne razlike za prodavca deviza nije ogra-

ničen. On mora bez obzira na to koliko je „ultimo“ juni visok devizni kurs da isporuči 100 DM po kursu od 1 din.

Razlika između terminskog (višeg) i promptnog (nižeg) deviznog kursa predstavlja **ažiju**. **Disažija** je razlika između promptnog (višeg) i terminskog (nižeg) deviznog kursa.

Prodajna devizna opcija je pravo - ali ne i obaveza - da se određeni iznos deviza (valuta) proda po ugovorenom kursu u određenom vremenu ili na određeni dan. Prodavač plaća kupcu, kao protivuslugu, tzv. opcionu premiju uz očekivanje da će ostvariti zaradu po osnovu smanjenja deviznog kursa. Obrnuta je praktična ilustracija u odnosu na prikazanu kod kupovne opcije deviza.

Devizni fjučersi su standardizovani, transferabilni i zakonski sklopljeni ugovori kojim se uspostavlja obaveza da se po ugovorenom deviznom kursu kupi ili proda određeni iznos deviza u određenom terminu u budućnosti. Kupovinom fjučers ugovora ostvaruje se *zarada* ako devizni kurs raste a gubitak ukoliko pada. Za razliku od toga, prodajom ovih ugovora ostvaruje se dobitak ako devizni kurs pada a gubitak ukoliko raste. Ista je praktična ilustracija kao i kod kupovnih i prodajnih deviznih opcionih ugovora. Razlika je samo u tome što su devizni opcioni ugovori sa pravom ali ne i sa obavezom a devizni fjučers ugovori su sa neodložnom obavezom. Pri plaćanju **dvojne (duple) opcione** premije stiče se pravo - ali ne i obaveza - da se ili kupi ili proda određeni iznos deviza po istom ugovorenom kursu u određenom vremenu ili na određeni dan u budućnosti. Ona će se kupiti kada je devizni kurs iznad ugovorenog, a prodaće se kada je on ispod ovog kursa.

Devizni svop je istovremena promptna prodaja i terminska kupovina (ili obrnuto) istog iznosa date devize. Ovim se obezbeđuje zaštita od rizika promene deviznog kursa. Ostvaruje se takođe izvesna kamata po osnovu beskamatnog korišćenja dobijene protivvrednosti do određenog termina u budućnosti.

Široke su dakle mogućnosti zaštite od **rizika promene deviznog kursa** u budućnosti. Može se od njega zaštititi i **zaključivanjem kontraposlova**. Tako, na primer, kod potraživanja u dolarima - uzimanjem odgovarajućeg kredita u dolarima, a kod obaveza u dolarima - kupovinom i ulaganjem odgovarajuće protivvrednosti u dolarima. Ono što se po osnovu promene deviznog kursa dobija najednom poslu gubi se na drugom. Gubici po osnovu deviznog kursa se kompenziraju dobitcima po istom osnovu. Efekat promene deviznog kursa u krajnjoj liniji je neutralan.

Devizni kursevi iste devize (valute) na dva različita tržišta su različiti. On je na jednom deviznom tržištu viši a na drugom je niži. Kupovinom da-

te devize na onom (deviznom) tržištu na kome je niži (devizni) kurs i (istovremenom) prodajom na onom (deviznom) tržištu na kome je viši (devizni) kurs ostvaruje se dobitak po osnovu kursne razlike. Ovo je poznato kao **devizna arbitraža**.

3. KUPOVINA I PRODAJA VALUTA

Pod valutom se podrazumeva efektivni strani novac koji je u datoj stranoj zemlji zakonsko sredstvo plaćanja. Razlika između deviza i valuta je u tome stoje deviza žiralni a valuta efektivni strani novac. Pod pojmom strane valute se ne podrazumevaju novčani surrogati (ček, menica i akreditivi) u stranoj valuti konkretne zemlje. Pojam valute označava i monetarni sistem jedne zemlje koji određuje država, kojim se utvrđuje osnovna novčana jedinica u toj zemlji (njeno ime, oblik i apoeniski sastav) i koja je zakonsko sredstvo plaćanja u unutrašnjem platnom prometu. On takođe označava i datum odobrenja ili zaduženja na računu, tj. dan kada počinje da teče ili se završava ukamaćivanje. U ovom radu pod pojmom valuta podrazumeva se efektivni strani novac koji je u datoj stranoj zemlji zakonsko sredstvo plaćanja. U većem broju zemalja trgovina valutama je podložna ograničenjima i kontroli.

Pri kupovini strane valute banka je izložena riziku da je ona falsifikovana i u odnosnoj zemlji već povučena iz opticaja. Iz tih razloga ona ne postupa na isti način kod kupovine svih stranih valuta. U praksi se razlikuju dve vrste valuta: kurentne i egzotične. **Kurentne valute** su one koje su u svakodnevnom prometu, za koje se pouzdano zna da su prave i da su u cirkulaciji. Njih banke obično otkupljuju odmah, isplaćujući njihovu protivvrednost u domaćem novcu. Za **egzotične valute** je karakteristično da su gotovo nepoznate da li su prave i u opticaju, i ne zna se tačno pravi kurs. Banke ih stoga ne otkupljuju odmah. One se primaju pod uslovom da ih banka obračuna tek po „naplati“, tj. kada od svog korespondenta primi izveštaj daje protivvrednost odobrena na računu. Inače, za trgovinu valutom je karakteristično da u poslednje vreme pokazuje izrazitu tendenciju opadanja zbog toga što je ona u mnogim zemljama zakonom ograničena (zabranjen izvoz valuta) i što postoje efikasniji (brži, sigurniji i jeftiniji) načini međunarodnih plaćanja bez upotrebe gotovog novca (posebno u uslovima elektronskog platnog prometa).

Na **valutnom tržištu** se vrši kupovina i prodaja valuta po određenoj ceni koja zavisi od odnosa između tražnje i ponude, dakle kao i kod sva-

ke druge robe. **Valutni ili intervalutni (devizni) kurs** predstavlja cenu jedinice ili određene količine jedinica (obično 100) strane valute izražene u novčanim jedinicama dotične (domaće) zemlje.

Određivanje kursa strane valute zove se **kotiranje**. Ono može biti direktno i indirektno. Kod **direktnog kotiranja**, cena jedinice ili određene količine jedinica strane valute se izražava u domaćem novcu. Tako, na primer, u našoj zemlji 1 dolar SAD = 2,30 din. Stalna količina jedinica je dakle iznos strane valute, a promenljiva je količina jedinica domaće valute s obzirom na promene vrednosti kako strane, tako i domaće valute.

Kod indirektnog kotiranja vrednost domaće novčane jedinice se izražava u određenoj za dati momenat količine jedinica strane valute, tako da je stalna količina jedinice sopstvene valute, a promenljiva strana valuta koja se menja usled kolebanja kursa. Valutni kurs (na primer, funte) se kod indirektnog kotiranja označava na sledeći način: 1 F.st. = 4,05 američkih dolara.

Postoji zvanični i privatni valutni kurs. **Zvanični valutni kurs** se određuje na efektnoj berzi, od strane centralne emisione banke dotične države ili izvesnog vladinog organa. On postoji u svim državama koje primenjuju valutna ograničenja. **Privatni valutni kurs** se formira na slobodnom valutnom tržištu i obično se objavljuje od strane privatnih banaka.

U većini zemalja se obično objavljuju dva kursa: kurs prodavca i kurs kupca strane valute. Banka, kao osnovni posrednik u trgovini stranom valutom, prodaje stranu valutu po većem kursu (**kurs prodavca**), a kupuje je po nižem kursu (**kurs kupca**). Ona na taj način ostvaruje dobitak, kao razliku između ova dva kursa strane valute. Kod direktnog kotiranja strane valute veća cifra označava kurs prodavca a niža, kurs kupca. Obrnuta je situacija kod indirektnog kotiranja strane valute: veća cifra je kurs kupca, a niža, kurs prodavca.

Na valutnom tržištu **prodavci stranih valuta** su: izvoznici robe i usluga (spoljnotrgovinska preduzeća, transportna preduzeća, osiguravajuća društva, banke i dr.), strani turisti, primaoci doznaka iz inostranstva, subjekti koji stiču stranu valutu u vidu interesa od zajmova i dividendi i dobiti od plasmana kapitala u inostranstvu, kao i po osnovu inostranih zajmova i kredita, inostrani ulagači kapitala u dotičnu zemlju i dr. Oni formiraju **ponudu** stranih valuta na valutnom tržištu.

Kupci stranih valuta na valutnom tržištu su: uvoznici roba i usluga, građani koji odlaze radi putovanja u inostranstvo, lica koja šalju novac u inostranstvo radi pomoći rođacima, subjekti koji imaju obaveze kod plaćanja interesa i dividendi i isplaćivanja zajmova i kredita ili koji pribavljaju strane akcije, obligacije i imovinu u inostranstvu i dr. Oni formiraju **tražnju** na valutnom tržištu.

Valutni kurs koji se formira pod uticajem kretanja ponude i tražnje na datom valutnom tržištu u datom momentu predstavlja **cenu strane valute**. On je podložan kolebanjima zbog promene odnosa između ponude i tražnje stranih valuta na slobodnom valutnom tržištu (bez valutnih ograničenja).

Vrednost valuta izražene u zajedničkom imenitelju, na primer, u zlatu, predstavlja **valutni paritet**. Na osnovu njega se određuje zvanični valutni kurs.

Pretvaranje jedne valute u drugu (primenom određenog kursa) predstavlja **konverziju valuta**.

Veštačko sniženje intervalutarnog kursa (koje vrše pojedine zemlje) u cilju povećanja izvoza roba i usluga, a smanjenja uvoza, predstavlja **valutni damping**. Efekti ove mere su kratkoročni, dok se povećanjem domaćih cena ne uspostavi ravnoteža, a mogu se eliminisati i povećanjem carina ili drugih dažbina na uvezenu robu (u zemlji uvoznice).

U praksi se danas susreću dve vrste valutnih (deviznih) kurseva: fikсни devizni kurs i fleksibilni devizni kurs. **Fiksni devizni kurs** određuje monetarna vlast (centralna banka i drugi državni organi) za duži vremenski period (recimo, od 3 do 5 godina). **Fleksibilni devizni kurs** se formira na bazi odnosa između ponude i tražnje za datom valutom na valutnom tržištu. I jedan i drugi devizni kurs imaju prednosti i nedostatke. Veoma je teško dati odgovor na pitanje koji devizni kurs treba primenjivati. U razvijenim zemljama dominantan je fleksibilni devizni kurs, koji se u novije vreme sve više primenjuje i u malim zemljama.

Pojava **devalvacije valute** dovodi do opadanja vrednosti jedne valute u odnosu na druge, tj. povećanja kurseva stranih valuta. Posledice toga su smanjenje tražnje i povećanje ponude, što se odražava na poskupljenje (smanjenje) uvoza i povećanje izvoza. U cilju zaštite od obezvređivanja datog inostranog potraživanja (valutnog rizika) ono se veoma često iskazuje u nekoj drugoj (čvrstoj, konvertabilnoj) valuti. Ovo je poznato kao unošenje **valutne klauzule** u kupoprodajnom ili nekom drugom ugovoru.

Inače, kupovni ili prodajni valutni kursevi redovno pod uticajem promene odnosa između ponude i tražnje valuta na datom valutnom tržištu odstupaju od zvaničnog valutnog (deviznog) kursa. Po tom osnovu se ostvaruje dobitak ili gubitak. *Dobitak se ostvaruje ako je kupovni kurs niži a prodajni kurs viši od zvaničnog valutnog kursa. Ako je kupovni kurs viši a prodajni kurs niži od zvaničnog valutnog kursa ostvaruje se gubitak.*

U mnogim slučajevima se dešava da banka kupi više valuta nego što su joj stvarno potrebne za tzv. šaltersku prodaju. Ona taj višak šalje svoime korespondentu u dotičnoj zemlji, sa nalogom, da joj se taj iznos odobri na tekućem računu, čime se valuta pretvara u devizu. Obratnom radnjom može se takođe i deviza pretvoriti u valutu.

Samo knjiženje trgovine valutom je veoma jednostavno. Kupovina valute se knjiži tako što se za dinarsku protivvrednost (preračunato po zvaničnom deviznom kursu za datu valutu) zadužuje račun „Valuta“ a odobrava se račun „Gotovina“ (ili neki drugi račun). Prodaja valute se knjiži tako što se za dinarsku protivvrednost (utvrđene na isti način kao i kod kupovine valute) zadužuje račun „Gotovina“ (ili neki drugi račun) a odobrava se račun „Valuta“. Ostvareni dobitak po osnovu kursne razlike se knjiži tako što se zadužuje račun „Valuta“ a odobrava se račun „Pozitivna kursna razlika“. Gubitak po osnovu kursne razlike se knjiži tako što se zadužuje račun „Negativna kursna razlika“ a odobrava se račun „Valute“.

Slanje date valute na naplatu u inostranstvu bankarskoj poslovnoj vezi se knjiži tako što se zadužuje račun „Poslata valuta na naplatu“ a odobrava se račun „Valuta“. Kada se od inostrane bankarske poslovne veze primi izveštaj da su date valute naplaćene zadužuje se račun „Devizni tekući račun u inostranstvu“ a odobrava se račun „Poslate valute na naplatu“ (koji se ovim knjiženjem gasi). Na ovaj način se knjiži pretvaranje valute u devizu. Obrnuta su knjiženja pretvaranje deviza u valutu na računima „Devizni tekući račun u inostranstvu“ i „Valuta“.

U cilju praktične ilustracije knjiženja kupovine i prodaje valute pretpostavimo da je: 1) banka kupila 200 američkih dolara po kursu od 50 din. za gotovo, 2) poslala 100 dolara svojoj inostranoj poslovnoj (bankarskoj) vezi radi odobrenja dolarskom (tekućem) račun, 3) primila izveštaj od svoje inostrane bankarske poslovne veze da joj je odobren iznos od 100 dolara na tekućem račun, 4) kurs preostalih 100 dolara prvo povećan na 60 din., a zatim smanjen na 40 din., 5) prodato 50 dolara po kursu od 40 din. za gotovo.

U dnevniku banke će se date poslovne operacije proknjižiti na sledeći način:

1. Valuta	10.000
Gotovina	10.000
<i>Knjiženje kupovine valute za gotovo.</i>	
2. Poslate valute na naplatu	5.000
Valuta	5.000
<i>Knjiženje slanja valute na naplatu u inostranstvu.</i>	
3. Devizni tekući račun u inostranstvu	5.000
Poslate valute na naplatu	5.000
<i>Knjiženje primljenog izveštaja o izvršenoj naplati valuta.</i>	
4. Valuta	1.000
Pozitivna kursna razlika	1.000
<i>Knjiženje dobitka po osnovu pozitivne kursne razlike.</i>	

Negativna kursna razlika	2.000
Valuta	2.000
<i>Knjiženje gubitka po osnovu negativne kursne razlike.</i>	
5. Gotovina	2.000
Valuta	2.000
<i>Knjiženje prodaje valute za gotovo.</i>	

Kao što se iz prikazanih knjiženja vidi, vrednosti na računima „Valuta“ su prikazane u dinarima, a ne u američkim dolarima, i pored toga što se radi o kupovini i prodaji odnosnih dolara po određenom kursu. Ovo stoga što se knjigovodstvo banke (kao i preduzeća) vodi u nacionalnoj valuti. Do iznosa strane valute se dolazi podelom vrednosti na računima „Valuta“ sa trenutno važećim kursom. Tako, na primer, u konkretnom slučaju saldo na računima „Valuta“ iznosi 4.000 din., a kurs dolara je 40 din., tako da se raspolaže sa 100 američkih dolara (4.000 : 40).

4. OTKUP ČEKOVA U STRANOJ VALUTI

Banke pored valuta otkupljuju (kupuju) i čekove izdate (vučene) na druge, pre svega, poznate banke. Čekovi u stranoj valuti izdati od strane nepoznatih banaka se preuzimaju samo na naplatu i isplaćuju se tek po naplati od trasata.

Knjigovodstvena rešenja u vezi sa otkupom čekova u stranoj valuti, slanjem u inostranstvo na naplatu, primanjem izveštaja o izvršenoj naplati i odobravanjem na tekućem račun, kao i kursne razlike nastale promenom kursa, u svemu odgovaraju iznetim rešenjima kod trgovine stranim valutama. Razlika je samo u iskazivanju na posebnom računima čekova u stranoj valuti i valuta.

Za dinarsku protivvrednost otkupljenih čekova u stranoj valuti zadužuje se račun „Čekovi u stranoj valuti“ a odobrava se račun „Gotovina“ (ili neki drugi račun). Slanje datih čekova u inostranstvo na naplatu se knjiži tako što se zadužuje račun „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu“ a odobrava se račun „Čekovi u stranoj valuti“. Po prijemu izveštaja o naplati i odobrenju tekućem račun odgovarajuće vrednosti zadužuje se račun „Devizni račun u inostranstvu“ a odobrava se račun „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu“. Račun „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu“ pokazuje vrednost odnosnih čekova poslatih od strane jedne banke (domaće) drugoj banci (inostranoj) na realizaciju. U trenutku prijema izveštaja o

njihovoj realizovanosti saldo na odnosnom računu je jednak nuli. Račun „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu" zajedno sa računom „Čekovi u stranoj valuti" pokazuju ukupnu vrednost (nenaplaćenih) čekova u stranoj valuti.

Pozitivna kursna razlika se knjiži tako što se za odgovarajuće vrednosti zadužuju računi „Čekovi u stranoj valuti" i „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu" a odobrava se račun „Pozitivna kursna razlika". Negativna kursna razlika se knjiži tako što se zadužuje račun „Negativna kursna razlika" a odobravaju se za odgovarajuće vrednosti računi „Čekovi u stranoj valuti" i „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu". Na računu „Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu" se knjiži pozitivna i negativna kursna razlika usled promene kursa samo dok se ne primi izveštaj o izvršenoj naplati i odobrenju tekućem računu u inostranstvu.

Primeru radi, pretpostavimo da je jedna banka otkupila za gotovo čekove u iznosu od 100 američkih dolara po kursu od 50 din. od stranih turista. Čekovi su poslani na naplatu u inostranstvu kod svog bankarskog korespondenta, i primljen je izveštaj o izvršenoj naplati i odobrenju tekućem računu u inostranstvu.

Ova poslovna operacija će se u dnevniku banke proknjižiti na sledeći način:

Čekovi u stranoj valuti	5.000
Gotovina	5.000

Knjiženje kupovine čekova u stranoj valuti.

Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu	5.000
Čekovi u stranoj valuti	5.000

Knjiženje slanja čekova u stranoj valuti na naplatu kod inostrane banke.

Devizni tekući račun u inostranstvu	5.000
Poslati čekovi u stranoj valuti na naplatu	5.000

Knjiženje primljenog izveštaja o izvršenoj naplati čekova u stranoj valuti kod inostrane banke.

Knjiženje kursnih razlika po osnovu čekova u stranoj valuti ilustrovaćemo na sledećem primeru:

- 1) Kurs dolara je opao sa 50 din. na 40 din. Čekovi u stranoj valuti još uvek nisu poslani na naplatu u inostranstvo.
- 2) Kurs dolara se u međuvremenu povećao sa 40 din. na 60 din.

U knjigovodstvu banke će se u vezi sa promenom kursa dolara po osnovu čekova u stranoj valuti izvršiti sledeća knjiženja:

1. Negativna kursna razlika	1.000
Čekovi u stranoj valuti	1.000

Knjiženje negativne kursne razlike (na devizama).

2. Čekovi u stranoj valuti	2.000
Pozitivna kursna razlika	2.000

Knjiženje pozitivne kursne razlike (na devizama).

Otkup čekova u stranoj valuti se u svemu knjiži na isti način kao i otkup valuta. Oni su na odgovarajućem računu iskazani u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu strane valute važećem na dan nastanka poslovne promene, odnosno na kraju meseca i obračunskog perioda. Prema važećim deviznim propisima na kraju svakog meseca se vrednosti na računima „Valuta" i „Čekovi u stranoj valuti" (devizna potraživanja uključujući i devizna sredstva) preračunavaju u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu važećem na kraju datog meseca. Razlika između na taj način preračunate dinarske protivvrednosti i iskazane na valutnom i deviznom računu predstavlja dobitak ili gubitak po osnovu pozitivne ili negativne kursne razlike u zavisnosti od toga da li je došlo do povećanja ili smanjenja srednjeg kursa strane valute u datom vremenskom periodu.

Otkupljeni čekovi u stranoj valuti se, kao i valute, isplaćuju po kupovnoj vrednosti, po odbitku kao prihoda provizije, koja se iskazuje na računu „Prihodi od provizije i drugih nadoknada". Banke po osnovu otkupa čekova u stranoj valuti, kao i valuta, ostvaruju dobitak po osnovu pozitivne kursne razlike i provizije, a gubitak po osnovu negativne kursne razlike.

5. SISTEMI MEĐUNARODNIH PLAĆANJA

Postoje tri sistema međunarodnih plaćanja: slobodna devizna plaćanja, kliring i kompenzacija.

Slobodna devizna (konvertibilna) plaćanja se uglavnom ugovaraju sa zemljama sa konvertibilnim devizama. Plaćanja se u nekim slučajevima mogu vršiti, na primer u dolarima, i između zemalja čije domaće devize nisu konvertibilne.

Osnovna prednost slobodnog deviznog (konvertibilnog) načina plaćanja je u tome što se devize stečene u jednoj zemlji ne moraju u istoj zemlji upotrebiti za kupovinu roba ili usluga, već se slobodno mogu koristiti i za plaćanja u nekoj trećoj zemlji. To omogućuje da se roba kupi tamo gde je najkvalitetnija i najjeftinija. Slobodni devizni način plaćanja se može, tehnički posmatrano obaviti na bilo koji način (teleprinterom ili telefonom ili kompjuterskim putem) u relativno kratkom vremenskom periodu, jer su po krića obezbeđena (sve ovo ne karakteriše plaćanja putem kliringa).

Slobodna devizna plaćanja se obavljaju tako što naši inostrani dužnici (kupci robe i ostali nalogodavci) uplaćuju kod naših inostranih korespondenata na našem tekućem računu određene iznose u slobodnim devizama u korist domaćih pravnih ili fizičkih lica. Po prijemu izveštaja o izvršenoj uplati naše banke odobravaju datim korisnicima protivvrednost u dinarima. Za našu zemlju ovde se radi o prilivu slobodnih deviznih sredstava. Obrnuto je kada se radi o plaćanju od strane naše zemlje u korist inostranstva (za izvršeni uvoz ili po nekom drugom osnovu). U tom slučaju, naša banka zadužuje nalogodavca u dinarima za odgovarajući iznos deviza i daje nalog svom korespondentu da (na teret njenog tekućeg računa a za račun odnosnog komitenta) izvrši isplatu odgovarajućem inostranom korisniku. Za našu zemlju ovde se radi o odlivu slobodnih deviznih sredstava.

Slobodna devizna (konvertabilna) plaćanja se zasnivaju na otvorenim „nostro“ i „loro“ tekućim računima u inostranstvu (kontokorentima). „Nostro“ tekući račun u inostranstvu je račun aktive bilansa stanja banke, a „loro“ račun pasive.

Za klirinški način plaćanja je karakteristično da se plaćanja između dveju ili više zemalja potpisnika klirinškog platnog sporazuma obavlja u nacionalnoj valuti, bez upotrebe deviza, na bazi prebijanja međusobnih potraživanja, po mogućstvu bez ostatka (saldo). Za normalno funkcionisanje ovog načina plaćanja je bitno da se plaćanja između zemalja poklapaju. U protivnom dolazi do vremenskih neslaganja, usled čega je naplata upućena na čekanje redosleda prema priticanju uplata, na zbirni klirinški račun, koji se vodi kod centralne (emisione) banke, kao obračunsko mesto. U cilju obezbeđenja ravnoteže u kliringu, klirinški partneri se dogovaraju ne samo o mehanizmu plaćanja, već i utvrđuju robu (kontingentne liste) koju će jedan i drugi izvoziti u određenom vremenskom periodu. Kontingentne liste su u principu izjednačene.

Problem neravnoteže u kliringu (saldo na klirinškom računu), usled nemogućnosti poklapanja vrednosti izvoza u svakom momentu sa vrednošću uvoza, rešava se i odobravanjem recipročnog manipulativnog kredita. Bez ovog kredita došlo bi do obustave ili usporavanja uvoza od strane jednog klirinškog partnera u slučaju da svojim izvozom ne može u datom momentu da stvori potrebna novčana sredstva usled njegovog sezonskog karaktera, saobraćajnih teškoća ili drugih razloga. Klirinški partneri se dakle mogu zaduživati na klirinškom računu do visine manipulativnog kredita.

Plaćanje putem kliringa između dve ili više zemalja se bazira na klirinškom sporazumu. Ovim sporazumom se utvrđuje koja će se plaćanja regulisati kliringom, po kom će se kursu vršiti međusobni obračun, u kojoj će se valuti voditi računi i na koji će se način održavati ravnoteža i likvidirati saldo.

Kliring može biti: totalni, parcijalni, čvrst i mešovit. Totalni kliring obuhvata sva plaćanja između ugovornih zemalja. Parcijalni kliring se odnosi samo na pojedina plaćanja, kao što su robna, turistička, finansijska, transportna itd. Pod čvrstim kliringom se podrazumeva stoprocentna kompenzacija međusobnih potraživanja potpisnika klirinškog sporazuma. Mešoviti kliring je kada se jedan deo plaća u kliringu, a drugi u devizama. On se, inače, primenjuje u slučaju kada se plaća neka roba koja je kritična na svetском tržištu, kada se unapred pouzdano zna iz kontingentskih lista ili drugih podataka o budućim plaćanjima putem kliringa da se ne mogu bez ostataka kompenzirati uzajamna plaćanja, i kada je u pitanju prelazni režim između klirinškog i multilateralnog načina plaćanja (slobodna devizna plaćanja).

Kod kombinovanog kliringa se koristi više klirinških računa, kao na primer, klirinški računi po osnovu robnog prometa (uvoz i izvoz robe i usluga u vezi sa spoljnom trgovinom), klirinški računi po osnovu kredita i zajmova i klirinški računi po osnovu netrgovinskih operacija. On se koristi kao pokušaj da se ostvari ravnoteža u međusobnim plaćanjima između učesnika u kliringu.

Bilateralni kliring je plaćanje putem kliringa (kompenzacijom međusobnih potraživanja, po mogućstvu bez ostataka) samo između dveju zemalja kao učesnika u kliringu.

Multilateralni kliring obuhvata više ugovornih zemalja (kao učesnika u kliringu) koje mogu sa svog klirinškog računa obavljati plaćanja bilo kojoj zemlji članici. Njegova vrednost je u transferibilnosti sredstava do visine raspoloživih sredstava na jedinstvenom klirinškom računu. On omogućuje svojim učesnicima u kliringu da se međusobno kompenziraju tako da se pasiva jedne zemlje može pokriti njenom aktivom prema bilo kojoj zemlji učesnici u kliringu. Novac svakog od učesnika u kliringu može se upotrebiti ne samo u jednoj zemlji, kao što je slučaj kod bilateralnog kliringa, već u više zemalja (kao potpisnika klirinškog sporazuma).

Klirinški račun se može voditi u obe nacionalne valute zemalja potpisnika sporazuma, u jednoj od dve nacionalne valute, ili u valuti neke treće zemlje kao obračunskoj valuti. Ako se on vodi u valuti jedne od ugovornih strana, klirinškim ugovorom se utvrđuje po kom će se kursu pretvarati jedna valuta u drugu. Svaka ugovorna strana utvrđuje po svom nahodanju kurs između svoje i obračunske valute, ako se klirinški račun vodi u valuti treće zemlje (obično je to tzv. obračunski dolar).

U cilju zaštite od eventualnog gubitka usled devalvacije klirinške valute, ili oštećenja i neopravdanog bogaćenja jednog partnera na račun drugoga, ona se obično vezuje za zlato ili valutu neke treće zemlje, čija je vrednost manje podložna promenama. Ako se klirinška valuta vezuje za

zlatu, tada se radi o zlatnoj klauzuli, a ako se vezuje za valutu neke treće zemlje koja je postojanija od nje, u pitanju je valutna klauzula. Zlatna i valutna klauzula su bitni element klirinškog sporazuma. Samo vezivanje se vrši tako što se tačno definiše odnos između klirinške valute i zlata ili valute treće zemlje. Ako se on promeni menja se i saldo na klirinškom računu, povećava se ili smanjuje, u zavisnosti od toga da li je zvanična vrednost klirinške valute smanjena (devalvacija) ili povećana (revalvacija) u odnosu na zlato ili valutu treće zemlje.

Plaćanje putem kliringa vrši se putem zbirnih klirinških računa koji se vode u obe zemlje kod određenih centralnih obračunskih mesta, a to su obično emisione banke. One se međusobno svakodnevno obaveštavaju o svim uplatama, sa navođenjem svih značajnijih podataka, kao što su: ime nalagodavca, naziv i mesto prebivanja korisnika, iznos i vrsta valute, kurs pretvaranja, broj fakture ili neki drugi osnov na koji se plaćanje odnosi itd. Primljeni izveštaj znači ujedno i izdavanje naloga za isplatu korisniku ako postoji pokriće stvoreno odgovarajućim uplatama u korist zbirnog klirinškog računa koji se vodi kod druge ugovorne strane. Klirinški račun ima aktivno-pasivni saldo. U zavisnosti od karaktera salda klasifikuje se kao račun aktive ili pasive bilansa stanja banke.

Mehanizam plaćanja putem kliringa ilustrovaćemo na primeru između naše zemlje i Austrije. Zbirni klirinški račun se vodi u obračunskim dolarima kod Austrijske narodne banke na ime Narodne banke naše zemlje. Obostrani manipulativni kredit je 6 miliona dolara. Sve obostrane obaveze se ugovaraju po pravilu u dolarima. Austrijski uvoznici i drugi dužnici polažu u austrijskim šilinzima protivvrednost svog duga u dolarima. Austrijska narodna banka odobrava dati iznos klirinškom računu Narodne banke naše zemlje, koja po prijemu izveštaja vrši isplate našim izvoznicima i drugim poveriocima protivvrednost u dinarima. Naši uvoznici i drugi dužnici polažu u dinarima protivvrednost svoga duga u dolarima kod Narodne banke naše zemlje, koja daje naloge Austrijskoj narodnoj banci, izražene u dolarima, za plaćanje austrijskim izvoznicima i drugim poveriocima. Austrijska narodna banka vrši isplate dolarske protivvrednosti u šilinzima i zadužuje za dati iznos klirinški račun Narodne banke naše zemlje. Potražni ili dugovni saldo na klirinškom računu ne sme u konkretnom slučaju biti veći od 6 miliona dolara, jer toliko iznosi obostrani manipulativni kredit.

Naplata izvoza putem kliringa se knjiži kod Narodne banke kao klirinške kuće tako što se zadužuje račun „Klirinški tekući račun u inostranstvu“ a odobrava se račun „Klirinški tekući račun u zemlji“ (ovlašćene banke za međunarodni platni promet i poslove sa inostranstvom). Kod ovlašćene banke za međunarodni platni promet i poslove sa inostranstvom ona se

knjiži tako što se zadužuje račun „Klirinški tekući račun u zemlji“ a odobrava se račun „Klirinški račun“ (izvoznika).

Kod plaćanja uvoza kliringom obrnuta su knjiženja: kod Narodne banke kao klirinške kuće zadužuje se račun „Klirinški tekući račun u zemlji“ a odobrava se račun „Klirinški tekući račun u inostranstvu“, a kod ovlašćene banke za međunarodni platni promet i poslove sa inostranstvom zadužuje se račun „Klirinški račun“ (uvoznika) a odobrava se račun „Klirinški tekući račun u zemlji“. Na ovaj način se u knjigovodstvu banke posebno prikazuje poslovanje sa konvertabilnim i klirinškim devizama.

S obzirom na to da se kod klirinškog načina plaćanja, plaćanje vrši u nacionalnoj valuti može se umesto računa „Klirinški tekući račun u zemlji“ koristiti račun „Žiro-račun“ ovlašćene banke za međunarodni platni promet i poslove sa inostranstvom, a umesto računa „Klirinški račun“ račun „Žiro-račun“ izvoznika ili uvoznika. Kako se ipak radi o plaćanjima u devizama logičnije je koristiti posebne račune za klirinške (nekonvertabilne) devize, na prikazani način.

Saldo na klirinškom računu može se pokriti (ukoliko se pojavi) dodatnom isporukom robe i plaćanjem u devizama ili zlatu.

Osnovni nedostatak klirinškog načina plaćanja je u tome što se potraživanja stečena u jednoj zemlji ne mogu, kao kod slobodnog deviznog sistema plaćanja, upotrebiti za plaćanja u nekoj trećoj zemlji, već tamo gde su nastala. Ovo bez obzira na to što roba kvalitetom, cenom ili nekim drugim svojim svojstvima ne odgovara u onoj meri kao kad bi se kupila na svetskom tržištu plaćanjem u konvertabilnim devizama. Na taj način klirinški način plaćanja ograničava slobodu trgovanja, razbija jedinstveno svetsko tržište i iskrivljuje ekonomske odnose koji se zasnivaju na racionalnoj međunarodnoj podeli rada. On je i pored toga u uslovima privredne krize (kakav je slučaj danas sa našom zemljom, za vreme i posle ekonomske blokade, od 90-te godine pa na ovamo), nestašica deviza, dobro došao jer omogućuje da se obnove i ožive međunarodni trgovinski odnosi, kao preduslov ubrzanog privrednog razvoja.

Kliring je jedna vrsta kompenzacije celokupnog uvoza sa celokupnim izvozom između dveju ili više zemalja potpisnica klirinškog sporazuma.

Kompenzacija je, za razliku od toga, takav način plaćanja sa inostranstvom koji se sastoji u direktnoj razmeni (trampi) vrednosti uvoza sa vrednošću izvoza - ali između dva preduzeća. Kod kompenzacije se izvoz neposredno naplaćuje uvozom, na bazi slobodne pogodbe između interesenata, uz prethodno dobijenu dozvolu od nadležnih deviznih organa. Ona je kod nas regulisana posebnim deviznim propisima i učestvuje sa malim procentima u ukupnim našim plaćanjima sa inostranstvom, sa tendencijom sve ređeg pojavljivanja.

Plaćanje putem kompenzacije se vrši u slučajevima kada je takav način obračuna izričito predviđen ugovorom između dveju zemalja, kada se uvoz ili izvoz ne može izvršiti na neki drugi način i kada se putem nje obezbeđuje uvoz ili izvoz neke robe pod naročito povoljnim okolnostima. Ona se kao vid plaćanja sa inostranstvom koristi naročito kada se radi o veoma kritičnoj robi, ili robi koja se inače teško plasira na svetskom tržištu, i zemljama koje usled udaljenosti ili nekog drugog razloga nemaju stalne i čvrste trgovinske odnose sa drugim zemljama.

Prilikom plaćanja putem kompenzacije zainteresovana preduzeća angažuju kao posrednika neku poznatu banku koja izvršava naplatu i isplatu. Knjiženje kompenzacije je, inače, u svemu isto kao i kod slobodnog deviznog i klirinškog načina plaćanja.

Pri obavljanju međunarodnih plaćanja putem recipročnog otvaranja tekućih računa rešava se složen problem obračuna između domaćih i inostranih banaka.

6. INSTRUMENTI MEĐUNARODNOG PLATNOG PROMETA

Instrumenti međunarodnog platnog prometa su: 1) dokumentarni akreditivi, 2) dokumentarna naplata (inkaso poslovi), 3) doznaka, 4) čekovi, 5) kreditna karta, 6) kreditno pismo, 7) menica, i 8) bankarska garancija.

Koji će se instrument međunarodnog platnog prometa upotrebiti u konkretnom slučaju zavisi od sigurnosti i poverenja između kupca i prodavca koji se nalaze u različitim zemljama. Ono je svakako manje u odnosu na sigurnost i poverenje između kupca i prodavca iste zemlje, i pri naplati potraživanja (likvidiranju obaveza) nacionalnim novcem, nego u stranim sredstvima plaćanja (devizama) čija je upotreba podvrgnuta posebnim deviznim režimom u većini zemalja.

Od svih instrumenata međunarodnog platnog prometa najznačajniji je, svakako, dokumentarni akreditiv. On pruža najveću sigurnost i kupcu i prodavcu. U daljim izlaganjima izložićemo osnovne karakteristike i knjiženja plaćanja najvažnijim instrumentima međunarodnog platnog prometa.

6.1. AKREDITIV

U međunarodnoj trgovini, za razliku od unutrašnje trgovine, kupci (uvoznici) i prodavci (izvoznici) se daleko manje poznaju u pogledu finansijskog boniteta i poslovnog poverenja, tj. spremnosti da blagovremeno iz-

mire preuzete obaveze. Da bi se zaštitili od eventualno neblagovremenog izmirenja preuzetih obaveza (isporuka robe, izvršenje usluga, i u vezi s tim plaćanja) oni prilikom sklapanja kupoprodajnog ugovora ugovaraju pretežno plaćanje (dokumentarnim) akreditivom. Najveći deo međunarodne trgovine (oko 80%) se izvršava plaćanjem putem dokumentarnog akreditiva.

Pod akreditivom se podrazumeva nalog banci dat od strane nalogo-davca (kupca - uvoznika) da neposredno ili posredstvom svoje korespondentske banke doznači određenom korisniku (prodavcu - izvozniku) određeni novčani iznos (akreditivni iznos) ili od njega primi trasiranu menicu na nju (akceptni kredit) po ispunjenju određenih uslova korišćenja akreditiva (podnošenje robnih i ostalih dokumenata kod robnog akreditiva).

Plaćanje putem (naročito dokumentarnog) akreditiva maksimalno štiti interese i prodavca i kupca. **Prodavač** je siguran da će, ako ispuni ugovorom predviđene uslove, naplatiti isporučenu robu i sve u vezi s tim nastale troškove. **Kupac** je siguran da će plaćenu robu primiti ukoliko ispuni ugovorom predviđene uslove. Da nije ovog instrumenta međunarodnog platnog prometa postojala bi opasnost za kupca da robu plati a da je ne dobije, a za prodavca da robu pošalje a da je ne naplati. Sigurnost u svemu tome je svakako veća ako akreditivna banka i avizirajuća banka uživaju međunarodnu reputaciju. Neopozivi akreditiv kod jedne solidne banke oslobađa izvoznika rizika da kupac ne primi robu ili da odbije da iskupi robna dokumenta poslata za naplatu preko banke, pošto banka koja je otvorila akreditiv prima na sebe obavezu da po nalogu kupca (uvoznika) isplati robu.

U međunarodnoj trgovini susreću se različite vrste akreditiva kao najvažnijeg instrumenta međunarodnog platnog prometa. To su sledeće vrste:

1) Nostro i loro akreditivi. **Nostro akreditive** (odlazeće ili uvozne akreditive) otvaraju domaći uvoznici u korist inostranog izvoznika. **Loro akreditive** (dolazeće ili izvozne akreditive) otvaraju inostrani uvoznici domaćim izvoznicima.

2) Opozivi i neopozivi akreditivi. **Opozivi akreditivi** su takvi akreditivi koji se mogu u svako doba izmeniti ili opozvati bez prethodnog obaveštenja korisnika. On se u praksi veoma retko koristi s obzirom na nesigurnost kojoj je izložen korisnik. **Neopozivi akreditiv** je takav akreditiv koji se ne može opozvati ili izmeniti bez prethodne saglasnosti svih učesnika u akreditivnom poslu. Smatra se da je, ako nije naznačeno da je opozivi ili neopozivi akreditiv, neopozivi akreditiv. U međunarodnoj trgovini se uglavnom koriste neopozivi akreditivi kada akreditivna banka garantuje da će ispuniti preuzete obaveze ako su ispunjeni uslovi akreditiva.

X Finansijski izveštaji banaka

1. BILANS STANJA

Osnovni finansijski izveštaji banaka su kao i kod ostalih privrednih subjekata (preduzeća) bilans stanja, bilans uspeha, i izveštaj o tokovima novčanih sredstava. Na bazi njih se ocenjuju performanse (uspešnost) banke.

Bilans stanja je izraz finansijske situacije banke. On pokazuje izvore fonda (novčanih sredstava) i njihovo korišćenje, tj. obaveze i vlastiti kapital i imovinu banke, **na tačno određeni dan** (na primer, na dan 31. decembra tekuće godine). Banka stiče fond pozajmljivanjem novčanih sredstava od drugih i formiranjem ostalih obaveza, kao što su depoziti. Banka ovaj fond koristi za pribavljanje imovine, kao što su hartije od vrednosti, zajmovi, oprema i dr. Iz ostvarenih prihoda po osnovu vlastitih investicija u efekte i datih zajmova, banka pokriva troškove po osnovu zaduženja i ostvaruje izvestan profit (kao razliku između datih prihoda i troškova - aktivne i pasivne kamate). U Tabeli 1. je prikazan tipičan bilans stanja komercijalnih banaka u SAD.

Bilans stanja banke se bitno razlikuje u pogledu strukture aktive (imovine) i pasive (obaveze i kapital) u odnosu na bilans stanja proizvodnih i trgovinskih preduzeća, kao i ostalih finansijskih institucija. One su posledica razlika u karakteru (načinu) poslovanja. Osnovni zadatak banke je da pribavi potrebna novčana sredstva i da ih plasira (u razne oblike aktivnosti) po što povoljnijim uslovima, u cilju ostvarenja određenog profita, uz maksimalno zadovoljenje potreba za novcem privrede i stanovništva bez čega nema ni profita.

Osnovni elementi ukupne **aktive** bilansa stanja banke su: rezerve, novčani elementi u procesu naplate, depoziti kod drugih banaka, investicije (u hartije od vrednosti), zajmovi i ostala aktiva (na primer, fizički kapital). Najveći procentualni udeo po redosledu se odnosi na: zajmove, efekte, gotovinu i ostalu aktivu.

Rezerve predstavljaju deo izdvojenog depozita na računu kod Narodne banke. U rezerve spada i tekući novac koji se fizički drži u trezoru banke za potrebe manjih gotovinskih isplata. Na rezerve se ne plaća kamata. Jedan deo rezervi (na primer, 10% od ukupnog depozita) se drži iz zakonskih razloga. On predstavlja **obavezne rezerve**. **Ostale, dopunske rezerve, ili tzv. višak rezervi**, se drži iz razloga što su one likvidna imovina, tako da se mogu koristiti za izmirenje dospelih obaveza, bilo direktno sa računa rezerve, bili indirektno izdavanjem čeka na teret ovog računa.

Tabela 1.

BILANS STANJA
31. decembar, 19__ (Procentualna struktura)

Aktiva (korišćenje fonda)		Pasiva (izvori fonda)	
(Opadajuća likvidnost)			
Rezerve	2	Transakcioni depoziti	22
Novčani elementi u procesu naplate	3	Netransakcioni depoziti	
Depoziti kod drugih banaka	4	Štedni depoziti	17
Efekti		Mali oročeni depoziti (<100.000\$)	20
Državni	11	Veliki oročeni depoziti	13
Lokalnih vlasti i ostali efekti	6	Zaduženja (zajmovi)	22
Zajmovi		Kapital	6
Komerzijalni i industrijski	21		
Hipotekarni	17		
Potrošački	11		
Ostali zajmovi	16		
Ostala aktiva (na primer, fizički kapital)	9		
UKUPNO	100	UKUPNO	100

Za bilans stanja je karakteristično da je:

Ukupna aktiva = Ukupne obaveze + Kapital

Novčani elementi u procesu naplate se pojavljuju u slučaju kada se kod banke izdaje ček (na naplatu) na teret računa koji se vodi kod druge banke. Ovaj ček za našu banku predstavlja imovinu. Ona ima potraživanje od druge banke (po osnovu izdatog čeka na naplatu) koje će biti naplaćeno kroz nekoliko dana.

Depoziti kod drugih banaka su takvi depoziti koje male banke drže kod velikih banaka za potrebe pružanja raznih usluga, kao što su: naplata

čekova, transakcije sa depozitima i pružanje pomoći prilikom kupovine efekata. Ovaj sistem je poznat kao „korespondentsko bankarstvo“.

Rezerve, novčani elementi u procesu naplate i depoziti kod drugih banaka su često poznati i kao „novčani elementi“.

Efekti su značajan deo imovine banke, odnosno njen izvor prihoda. Obično se klasifikuju na: 1) državne efekte (obveznice), 2) efekte lokalnih vlasti i 3) ostale efekte. Državni efekti su najlikvidniji efekti. Oni se mogu lako prodati i konvertovati u gotovinu sa neznatnim troškovima. Iz tih razloga su poznati i kao **sekundarne rezerve**.

Efekti lokalnih vlasti (municipalni efekti) su pogodni za banku iz razloga što naplaćena kamata kao prihod ne podleže oporezivanju. Oni su, uz to, pogodniji za biznis sa drugim bankama od vlastitih efekata.

Efekti lokalnih vlasti i ostali efekti su manje likvidni (utrživi) i rizičniji su u smislu mogućnosti naplate kamate ili nominalne vrednosti o roku dospeća (od njihovog izdavaoca - emitenta) nego državni efekti. Iz tih razloga je veći i očekivani prinos (posle poreza) od ovih efekata nego što je kod državnih efekata.

Zajmovi predstavljaju glavni izvor prihoda u vidu kamate banaka. Bankarska imovina je oko 60% u obliku zajmova. Po osnovu njih banke ostvaruju oko 80% prihoda u vidu kamate. Zajam je za korisnika obaveza. On je za banku imovina (potraživanje), kao izvor njenog prihoda u vidu kamate. Zajmovi su obično manje likvidni od ostale imovine pošto se oni ne mogu konvertovati u gotovinu sve do roka dospeća. Tako, na primer, ako je banka odobrila jednogodišnji zajam, ona ne može dobiti novac natrag sve dok zajam ne dospe za naplatu, a to je kraj godine. U odnosu na ostalu imovinu zajmovi takođe imaju visoku verovatnoću rizika da neće biti naplaćeni zajedno sa pripadajućom kamatom o roku dospeća. Zbog niske likvidnosti i visokog rizika banke ostvaruju visok prinos od zajmova.

Zajmovi mogu biti prema ročnosti: kratkoročni (do 1 godine), srednjoročni (obično od 5 do 7 godina) i dugoročni (obično preko 10 godina). Oni prema nameni mogu biti: komercijalni i industrijski, hipotekarni, potrošački i ostali zajmovi. Međubankarski zajmovi (uključeni u ostale zajmove) su dnevni („noćni“) zajmovi, pozajmljeni na nacionalnom tržištu novca.

U ostalu aktivu spada i fizički kapital, kao što su: zgrade, kompjuteri i ostala oprema.

Aktiva banke može biti klasifikovana na finansijsku aktivu i realnu aktivu. **Finansijska aktiva** je izražena u obliku novca. Ona se obično pojavljuje u dva bilansna stanja: u bilansu stanja zajmodavca i bilansu stanja zajmoprimca. Tako, na primer, odobreni kratkoročni kredit za zalihe, kao element finansijske aktive, se pojavljuje u bilansu stanja banke kao dava-

oca kredita (u aktivni) i u bilansu stanja komitenta kao korisnika kredita (u pasivi). Slično je i sa ostalim elementima finansijske aktive. **Realna aktiva** je izražena u fizičkom obliku i pojavljuje se samo u jednom bilansu stanja (na primer, zgrade).

Aktiva banke se klasifikuje na kamatonosnu aktivnu i nekamatonosnu aktivnu. **Kamatonosna aktiva** je ona aktiva na koju se naplaćuje kamata, koja omogućuje banci ostvarenje izvesnog profita. Tu spadaju investicije u efekte i zajmovi. **Nekamatonosna aktiva** je ona aktiva na koju se ne naplaćuje kamata. Obuhvata svu ostalu aktivnu osim investicija u efekte i zajmove.

Aktiva banke se može klasifikovati i na rizičnu aktivnu i nerizičnu aktivnu. **Rizična aktiva** je ona aktiva kod koje postoji verovatnoća rizika da se neće naplatiti nominalna vrednost zajedno sa pripadajućom kamatom u roku dospeća, kao što su investicije u efekte i zajmovi. **Nerizična aktiva** je ona aktiva kod koje ta mogućnost ne postoji, kao što su: rezerve, novčani elementi u procesu naplate, depoziti kod drugih banaka i ostala aktiva (na primer, fizički kapital). Kamatonosna aktiva je ujedno i rizična aktiva.

Pasivu banke, kao drugi deo bilansa stanja, čine razni izvori finansiranja imovine, kao što su: transakcioni depoziti, netransakcioni depoziti, zaduženja i kapital. Ona pokazuje ukupne obaveze (i po vrstama) i vlastiti kapital.

Transakcioni depoziti (čekovni depoziti, depoziti po viđenju) su: čekovni računi, tekući računi, žiro-računi i dr. kao značajan izvor sredstava banke. Oni obuhvataju sve račune na čiji se teret može izdati ček. Transakcioni depoziti su plativi po viđenju. Na zahtev vlasnika računa (ulagača) banka mora odmah, po prezentiranju čeka, isplatiti traženu sumu novca. Transakcioni depoziti su za vlasnika imovina kao deo njegovog bogatstva. Oni su, s druge strane, za banku obaveza. Transakcioni depoziti su jeftin izvor sredstava za banku iz razloga što njihovi vlasnici žele da oni budu što likvidniji kako bi mogli da koriste raspoloživa sredstva u svakom momentu i po potrebi. U bankarske troškove vođenja transakcionih depozita spada plaćena kamata i troškovi servisiranja računa (plate zaposlenih, rente, zgrade, knjiženje i čuvanja poništenih čekova, slanje mesečnog izveštaja o stanju na račun, proveru vlasništva i dr.).

Netransakcioni depoziti (oročeni depoziti) su primarni izvor sredstava banke (oko 50% od ukupnih izvora finansiranja imovine). Karakterišu se time što nose kamatu i ne mogu se povući na zahtev vlasnika u svako vreme, pre roka dospeća. Znatno je veća kamata na netransakcionim nego na transakcionim depozitima pošto se vlasnicima (ulagačima) pružaju minimalne usluge. Tri osnovne vrste netransakcionih depozita su: štedni depoziti, mali oročeni depoziti (manji od 100.000 \$) i veliki oročeni depoziti.

Štedni depoziti su sve do nedavno predstavljali najvažniju vrstu netransakcionih depozita. Oni su, tehnički posmatrano, neplativi po viđenju, ali zbog međusobne konkurencije banke omogućuju njihovim vlasnicima (ulagačima) da povlače sredstva sa svojih štednih računa bez odlaganja. Sve promene na štednom račun (uplate, isplate, kamata) se unose u bankarsku štednu knjižicu.

Oročeni depoziti male vrednosti imaju fiksni rok dospeća od nekoliko meseci pa do pet godina i ranijim povlačenjem ostvaruje se značajan gubitak kamate (od nekoliko meseci). Manje su likvidni za vlasnika od štednih depozita, i zbog toga, što nose visoku kamatu; skuplji su izvor sredstava za banku.

Oročeni depoziti veće vrednosti (preko 100.000\$), certifikatni depoziti, obično su u vlasništvu korporacija i ostalih banaka. Mnogi certifikatni depoziti (veće vrednosti) su prenosivi tako da oni, kao i obveznice, mogu biti reprodani na sekundarnom tržištu, pre roka dospeća. Iz tih razloga prenosive (unovčive) certifikatne depozite drže (kupuju) korporacije i druge banke, kao alternativnu imovinu, državnim obveznicama i ostalim kratkoročnim obveznicama.

Banke pribavljaju izvore sredstava **zaduženjem** kod Narodne banke (Federalnog rezervnog sistema), drugih banaka i korporacija. One takođe dnevne („noćne“) zajmove uzimaju na tržištu novca. Ostali izvori zajmova su: zajmovi od matične kompanije (banke holding kompanije), zajmovni aranžmani sa korporacijama (aranžmani o rekupovini sredstava, na primer, prodaja finansijske aktive - vrednosnih papira za novac uz obavezu prodavca da je u određenom kratkom roku ponovo kupi po unapred dogovorenoj ceni), zajmovi od stranih banaka. Zajmovi su značajan izvor sredstava banaka.

Kapital banke je finalni elemenat pasive bilansa stanja banke. On je poznat kao neto vrednost koja je jednaka razlici između ukupne aktive i ukupnih obaveza. Ona se povećava sa prodajom novih akcija ili putem zadržavanja zarade. Kapital banke je donja granica dokle može da opadne vrednost njene imovine, a ispod nje ona postaje nesolventna (kada je vrednost ukupne imovine banka ispod njenih ukupnih obaveza ona bankrotira). Kapital banke je zaštitna garancija za deponente od eventualne mogućnosti njene nesolventnosti.

Pasiva bilansa stanja banke se klasifikuje na: obaveze (tuđi kapital) i vlastiti kapital. Obaveze se klasifikuju na depozite i zajmove. Depoziti se klasifikuju na depozite po viđenju (transakcioni, čekovni depoziti) i oročeni depoziti.

Pasiva bilansa stanja banke može se klasifikovati i na kamatonosnu pasivu i nekamatonosnu pasivu, odnosno na rizičnu pasivu i nerizičnu pa-

sivu. **Kamatonosna pasiva** je ona pasiva na koju se plaća kamata (depoziti i zajmovi). **Nekamatonosna pasiva** je ona pasiva na koju se ne plaća kamata. **Rizična pasiva**, u smislu da se na vreme ne izmire dospele obaveze (zajedno sa pripadajućom kamatom), obuhvata sve obaveze, a **nerizična pasiva** svu ostalu pasivu - vlastiti kapital.

Kako bankarski menadžer treba da **upravlja aktivom i pasivom** da bi banka ostvarila što je moguće veći profit? On treba da zadovolji tri sledeća cilja: 1) da pribavi fond po što nižim troškovima i da ga plasira u obliku zajma po što većoj kamati, 2) da minimizira rizik pribavljanjem imovine sa što nižim rizikom i da drži diverzifikovanu imovinu (odobravanjem raznovrsnih zajmova većem broju korisnika i držanjem raznovrsnih efekata), 3) da osigura dovoljno gotovog novca za isplatu ulagačima kada oni povlače depozite. Svi zahtevi ulagača mogu se blagovremeno zadovoljiti, u pogledu mogućnosti svakodnevnice isplate ili u svakom času, sa držanjem odgovarajuće vrednosti likvidne imovine (količine gotovog novca), što se postiže adekvatnim upravljanjem.

U savremenim uslovima privredivanja, sa razvojem finansijskog tržišta, banke posluju sa znatno većim rizikom nego ranije. U cilju ostvarenja određenog profita, sa minimalnim rizikom poslovanja (kreditni rizik, kamatni rizik, valutni rizik, rizik likvidnosti), neophodno je što adekvatnije upravljanje aktivom i pasivom banke. Savremeni koncept upravljanja aktivom i pasivom banke, razvijen sa razvojem finansijskog tržišta, posle 60-tih godina, doveo je do značajne promene u strukturi aktive i pasive: u okviru pasive povećano je učešće certifikatnog depozita i zajmova, a u okviru aktive zajmova.

Prema tome, da bi banka maksimizirala profit ona mora da pronalazi što je moguće više prinosne efekte i zajmove, uz istovremeno minimiranje rizika i držanje adekvatne likvidne imovine. Za svaku kategoriju rizika utvrđuje se posebna kamata. Ona je utoliko veća što je veći rizik i obrnuto. Znači, ako se želi ostvariti što veći profit u savremenim uslovima privredivanja, sa razvojem finansijskog tržišta, stalno se mora razmišljati na relaciji **kamata - rizik**.

Banka ostvaruje profit transformacijom sredstava, tj. kratkoročnim zaduženjem i dugoročnim plasiranjem na taj način pribavljenih novčanih sredstava. Primljeni dodatni depoziti se reflektuju na povećanje rezervi. Povlačenje depozita se odražava na njeno smanjenje. Banka takođe ostvaruje profit i pružanjem usluga (naplata čeka, vođenje evidencije čekova, kreditna analiza itd.).

I pored toga što veća likvidna imovina utiče na ostvarenje nižeg profita, banka ih želi još uvek držati. Ona posebno drži višak rezervi i sekun-

darnu rezervu da bi izbegla troškove koji nastaju povlačenjem depozita, a koji su prouzrokovani: 1) povlačenjem ili prodajom zajma, 2) prodajom manje likvidnih efekata, 3) pozajmljivanjem od Centralne banke, 4) pozajmljivanjem od drugih banaka ili korporacija, 5) bankrosvom banke.

2. BILANS USPEHA

Bilans uspeha se, za razliku od bilansa stanja, koji se sastavlja na određeni dan, sastavlja **za određeni vremenski period** (na primer, za godinu dana). On pokazuje ostvarene pozitivne i negativne komponente periodičnog poslovnog rezultata (profit ili gubitak) - prihode i rashode i kao razliku između njih profit ili gubitak. Ako su prihodi veći od rashoda ostvaruje se pozitivan periodični poslovni rezultat - profit. Ukoliko su prihodi manji od rashoda ostvaruje se negativan periodični poslovni rezultat -gubitak.

U načelu, bilans uspeha banke se sastavlja na isti način kao i bilans uspeha preduzeća (proizvodnih i trgovinskih) i ostalih finansijskih institucija. Razlika je samo u strukturi prihoda i rashoda, koje proizlaze iz razlike u karakteru poslovanja - kupovina i prodaja novca po što povoljnijim uslovima u cilju ostvarenja što većeg profita u vidu kamate, kao i izvesne provizije po osnovu pružanja raznovrsnih usluga komitentima, uz maksimalno zadovoljenje njihovih potreba bez čega nema ni profita.

U **prihode** banke spadaju: kamata, provizija i ostali prihodi.

Prihodi od kamate korespondiraju sa kamatonosnom aktivom bilansa stanja. S obzirom na to da su zajmovi daleko više zastupljeni u strukturi aktive bilansa stanja velikih banaka nego manjih banaka, kamata i provizija po osnovu zajma su, dakle, značajniji izbor prihoda kod većih banaka nego kod manjih banaka. Značajniji izvori prihoda malih banaka su kamate od efekata i „prodaje“ fonda (novca) Centralnoj banci, s obzirom na znatnu zastupljenost efekata i fonda u portfelju. Prihodi od kamate su poznati i kao aktivna kamata. U prihode od kamata prema tome spadaju: kamata i provizija od zajma, kamata od depozita kod (drugih institucija), kamata od „prodaje“ fonda Centralnoj banci i kamata od efekata.

Provizija od depozita je daleko značajniji izvor prihoda manjih nego većih banaka. Ovo stoga što u strukturi izvora sredstava (pasive) depoziti kod manjih banaka učestvuju sa oko 90%, a kod većih banaka sa manje od 75%.

Ostali prihodi velikih banaka, s obzirom na njihovu ulogu korespondentske banke, potiču od nedepozitnih aktivnosti. Uz naplatu određene

provizije korespondentske banke pomažu manjim institucijama u vezi sa kliringom na podlozi čekova, gotovinom, upravljanjem portfoliom i rezervama. Velike banke, uz to, imaju razvijene mnoge vrste usluga, kao što su brokerske usluge, saveti u vezi sa gotovinom, po osnovu čega zarađuju nekamatonski prihod. U nekamatonski prihod spada i profit od trgovine sa devizama. Pošto su male banke retko uključene u ove aktivnosti, prihodi po osnovu njihovog obavljanja su zanemarujući.

Dve osnovne vrste prihoda banaka su: kamatonosni prihodi i nekamatonski prihodi. U centru pažnje bankarskog menadžmenta je stopa neto kamate, kao jednog od ključnog pokazatelja profitabilnosti. Ovo, stoga, što se najveći deo prihoda banke odnosi na kamatu (oko 90%).

U rashode banke spadaju: kamata, troškovi nenaplaćenog zajma, plate i beneficije zaposlenih i ostali nekamatonski troškovi.

U strukturi rashoda banke dominantno je mesto kamate, posebno na depozite, i pored toga, što male banke imaju relativno više depozitnih obaveza u odnosu na velike banke, učešće kamate u ukupnim rashodima je manje nego kod velikih banaka. Ove razlike proizlaze iz toga što velike banke teže da participiraju na više konkurentskih tržišta, boreći se za komitente („potrošače“ njihovih usluga) u okviru regiona, zemlje i van nje. One takođe imaju manji deo tradicionalnih štednih uloga koji koštaju manje nego izvori fonda, kao što su certifikatni depoziti. Pošto male banke skoro ne izdaju akcije i obveznice, i nabavljaju samo minimalni iznos novca od Centralne banke, ostale kategorije troškova kamate su manje značajne u odnosu na velike banke.

Troškovi nenaplaćenog zajma su analogni „troškovima od nenaplativih dugova“ u bilansu uspeha nefinansijskih firmi. Oni su znatni u periodu recesije, i veći su kod manjih nego kod većih banaka.

Plate i beneficije zaposlenih učestvuju sa visokim procentom u strukturi rashoda, kod malih banaka. One demonstriraju tradicionalnu radno - intenzivnu prirodu banaka, i pored toga što velike banke imaju razvijeno elektronsko bankarstvo i što plate i beneficije zaposlenih pokazuju postepenu tendenciju opadanja kod malih banaka sa primenom nove tehnologije (kompjutera) u poslovanju, oni su još uvek visoki u pogledu učešća u strukturi ukupnih rashoda banaka.

Ostali nekamatonski troškovi poslovanja obuhvataju troškove amortizacije, propagande i materijala i dr.

Dve osnovne vrste rashoda banaka su: kamatonosni i nekamatonski rashodi. Najveći deo rashoda banaka se odnosi na kamatonosne rashode.

U bankama je praksa da se u nekoliko nivoa utvrđuje i analizira profit. Prvi nivo je neto profit od poslovanja kao razlike između ukupnih prihoda

da i ukupnih rashoda od poslovanja. U Tabeli 2. je prikazan tipičan bilans uspeha banke. Sve vrednosti (neto profita) su iskazane u procentima od ukupnih prihoda. Finansijske institucije obično pokazuju kapitalni dobitak i gubitak posebno, s obzirom na to da su transakcije sa efektima značajan deo njihovog poslovanja, ali su menadžerske strategije različite od onih u vezi sa portfoliom zajma. Neto profit banke odražava uticaj svih menadžerskih aktivnosti na profit za dati vremenski period.

Tabela 2.

BILANS USPEHA 31. decembar, 19 ____

<i>Ukupni prihodi</i>	
Kamata	87,69%
Provizija od depozita	2,63
Ostali prihodi	9,68
Ukupni prihodi	100,00%
<i>Ukupni rashodi</i>	
Kamata	61,37%
Troškovi nenaplaćenog zajma	6,74
Plate i beneficije zaposlenih	15,53
Ostali nekamatonski troškovi poslovanja	16,36
Ukupni rashodi	100,00%
<i>Neto profit od poslovanja</i>	7,99%
Porez na profit	1,99%
Zarada i gubici od efekata	1,00
<i>Neto profit</i>	5,00%
Bilans uspeha banke može se sastaviti i na sledeći način:	
1. Prihodi od kamate	
2. Troškovi kamate	
3. Neto kamata (1 - 2)	
4. Nekamatonski prihodi	
5. Ukupni prihodi (3 + 4)	
6. Troškovi poslovanja	
7. Neto profit (5 - 6)	
8. Izdvojene rezerve	
9. Profit pre oporezivanja (7 - 8)	
10. Porez na profit	
11. Profit posle oporezivanja (9 - 10)	
12. Raspoređeni profit	
13. Zadržani profit (11 - 12)	

Za ovu formu bilansa uspeha banaka je karakteristično da se posebno prikazuje i neto kamata. Ovo stoga što je ona značajan izvor profita banaka.

3. IZVEŠTAJ O TOKOVIMA SREDSTAVA

Izveštaj o tokovima sredstava pokazuje izvore i upotrebu sredstava (fonda) banke za dati vremenski period. On se sastavlja na osnovu dva bilansa stanja, sastavljenih na određeni dan (na primer, 31. decembar), za određenu vremensku jedinicu (na primer, krajem godine 1994. i 1995.). Na osnovu njih se sagledavaju promene stanja pojedinih pozicija bilansa stanja (povećanje ili smanjenje) u toku datog vremenskog perioda (na primer, u toku 1995.). Prilikom sastavljanja izveštaja o tokovima sredstava takođe se koriste i podaci bilansa uspeha za dati vremenski period (na primer, za 1995.).

Izvori fonda (sredstava) su: tekući prilivi; 2) povećanje obaveza (zaduženje); ili 3) smanjenje aktive (prodaja aktive, smanjenje akumulacije novca).

Upotreba fonda (sredstava) se sastoji iz: 1) tekućih izdataka; 2) povećanja aktive (povećanja držanja realne aktive - investicija, finansijske aktive - pozajmljivanja, ili novca - akumuliranja); ili 3) smanjenja obaveza (otplata duga).

U Tabeli 3. su prikazani izvori i upotreba fonda banke.

Tabela 3.

IZVEŠTAJ O TOKOVIMA SREDSTAVA

Upotreba sredstava		Izvori sredstava	
Tekući izdaci		Tekući prilivi	
Štednja (Neto vrednost)			
$\Sigma = \Sigma$			
Δ Realna aktiva (Investiranje)		Δ Neto vrednost (Štednja)	
Δ Finansijska aktiva (Pozajmljivanje)		Δ Obaveze (Zaduženja)	
Δ Novac (Akumuliranje)			
$\Sigma = \Sigma$			
$\Sigma = \Sigma$			

U Tabeli 3. prvi deo iznad isprekidane linije je bilans uspeha prikazan u formi tokova sredstava. Drugi deo ispod isprekidane linije je bilans stanja prikazan u formi tokova sredstava.

U Tabeli 3. je pretpostavljeno da su sve neto promene posmatranih pozicija bilansa stanja za dati vremenski period pozitivne. Ako su neto promene pojedinih analiziranih pozicija bilansa stanja u toku datog vremenskog perioda negativne, one se označavaju sa znakom minus. Mogu se prikazivati na suprotnoj strani. Tako, na primer, pozitivna štednja se prikazuje kao izvor a negativna kao korišćenje sredstava.

Štednja predstavlja višak tekućih priliva nad tekućim izdacima. Ona označava zadržanu zaradu ili neto vrednost.

Ulaganja u realnu aktivu (fizički kapital) predstavlja **investiciju**. Ulaganje u finansijsku aktivu (akcije, obveznice) predstavlja **finansijsku investiciju**.

Neto vrednost je razlika između ukupne aktive i ukupnih obaveza. Pomoću nje se uspostavlja ravnoteža bilansa stanja isto kao što se pomoću štednje uspostavlja ravnoteža bilansa uspeha.

Realna investicija može biti prikazana kao neto ili bruto u zavisnosti od toga da li se ili ne oduzima amortizacija od originalne vrednosti. Isti je slučaj i sa štednjom, i u slučaju kada se ona prikazuje kao neto, **amortizacija je** i dalje izvor fonda (sredstava), s obzirom na to da ona reprezentuje nenovčani „izdatak“ pre nego stvarni tekući odliv fonda.

Kao što se iz Tabele 3. vidi postoji sledeća jednakost: investiranje + pozajmljivanje + akumuliranje = štednja + zaduženja.

Iz ove jednakosti proizlazi da, ako je štednja veća od investiranja, tada je pozajmljivanje plus akumuliranje, veće od zaduženja.

Ako je investiranje veće od štednje, tada je zaduženje veće od pozajmljivanja plus akumuliranje.

4. REVIZIJA FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA

Osnovni cilj revizije finansijskih izveštaja je da se utvrdi njihova realnost i objektivnost kao pretpostavka za što tačniju ocenu boniteta banaka. A tačna ocena boniteta banaka je dalje preduslov za sticanje njihovog poverenja, koje u privrednom životu igra važnu ulogu: snabdevanje potrebnim novcem privredu i stanovništvo.

Reviziju finansijskih izveštaja banaka vrše: **interni revizori, eksterni revizori i supervizori** (centralne banke). Između njih treba da postoji koordinacija. Oni se međusobno dopunjavaju. Zajedničkom saradnjom mogu

XI Ocena boniteta banaka

što realnije da utvrde stepen realnosti i objektivnosti finansijskih izveštaja analizirane banke.

Prilikom revizije finansijskih izveštaja banaka ispituje se sledeće: struktura salda određenih računa; kakva je računovodstvena politika date banke, procenjivanje elemenata finansijskih izveštaja i izdvajanja (rezervisanja) za eventualno moguće potencijalne gubitke (ispravka vrednosti sumnjivih i spornih potraživanja); kvalitet kreditnog portfolija; stepen izloženosti banke rizicima, posebno kreditnom riziku; pokazatelji likvidnosti, profitabilnost i adekvatnost kapitala; adekvatnost sistema internih kontrola; adekvatnost informacionog sistema (kompjuterizacija poslovanja); ukupne kao i uslovne obaveze (kreditne linije, garancije, svop i hedžing transakcije); usklađenost finansijskih izveštaja date banke sa zakonskim propisima i regulativom banke, kao i sa međunarodnim standardima.

Za vršenje revizije finansijskih izveštaja banaka zainteresovani su menadžeri, uprava banke, kreditori, deponenti, akcionari i Centralna banka. Pozitivno mišljenje revizora o izvršenoj reviziji finansijskih izveštaja date banke za njih je znak njene stabilnosti, dobrog finansijskog zdravlja.

Tri osnovna finansijska izveštaja banaka su: bilans stanja, bilans uspeha i izveštaj o tokovima sredstava.

Bilans stanja banke pokazuje izvore i korišćenje fonda (sredstava). Obaveze su izvori fonda banke. Oni uključuju: transakcione depozite, oročene depozite, diskontne zajmove od Centralne banke, zajmove od drugih banaka i korporacija, i vlastiti bankarski kapital. Aktiva banke je korišćenje njenog fonda. Ona obuhvata: rezerve, novčane elemente u procesu naplate, depozite kod drugih banaka, efekte, zajmove i ostalu aktivu (fizički kapital).

Bilans uspeha banke pokazuje njene prihode i rashode za dati vremenski period. Dve osnovne vrste prihoda banaka su: kamatonosni i nekamatonosni prihodi. Najveći deo prihoda banaka se odnosi na kamatonosne prihode. Dve osnovne vrste rashoda banaka su: kamatonosni i nekamatonosni rashodi. U strukturi rashoda banaka pretežno su zastupljeni kamatonosni rashodi.

Izveštaj o tokovima sredstava pokazuje izvore i upotrebu fonda (sredstava) banke. On se sastavlja na osnovu podataka bilansa stanja (za dva različita vremenska perioda) i bilansa uspeha. Banka može štedeti više ili manje od investicija, i pozajmljivati više ili manje od zaduženja. Ako je štednja veća od investicija javlja se suficit i pozajmljivanje je veće od zaduženja. Ako su investicije veće od štednje javlja se deficit i zaduženje je veće od pozajmljivanja.

Za što potpuniju ocenu boniteta banke neophodno je istovremeno analizirati sva tri finansijska izveštaja (bilans stanja, bilans uspeha i izveštaj o tokovima sredstava).

1. RACIO ANALIZA

Za potrebe ocene boniteta (performansi - uspešnosti) banke elementi aktive i pasive bilansa stanja se iskazuju u procentima od totala (ukupna aktiva - ukupna pasiva). U procentima od ukupnih prihoda se iskazuju i pojedini elementi bilansa uspeha. Pored procentualne analize razvijena je, i racio analiza. Na ovaj način dobijeni rezultati se, u cilju što realnije ocene boniteta analizirane banke, kompariraju sa rezultatima u prošlosti, sa očekivanim rezultatima u budućnosti, sa standardima i sa rezultatima grupe srodnih banaka kao konkurentima. Na osnovu trenda analize se sagledava dinamika (tendencija, kretanje) pojedinih pokazatelja boniteta banke. U daljim izlaganjima ukazaćemo, pre svega, na specifičnosti **racio analize** u bankama. Ovo stoga što se uglavnom na osnovu nje i ocenjuje bonitet banke.

Racio analiza u bankama je daleko složenija nego u ostalim firmama (proizvodnim, trgovinskim i ostalim finansijskih institucijama). To je i razumljivo kada se ima u vidu složenost poslovanja banke u odnosu na ostale firme, pre svega, većem stepenu izloženosti riziku.

Za ocenu boniteta banke koriste se brojni **racio brojevi** (pokazatelji, indikatori). Svi oni se obično grupišu u nekoliko grupa, kao što su: likvidnost i portfolio menadžment; portfolio zajmova (kreditni rizik); menadžment obaveza i kapitala (leverage); efikasnost i produktivnost; profitabilnost.

2. LIKVIDNOST I PORTFOLIO MENADŽMENT

Pod likvidnošću se podrazumeva sposobnost banke da izmiri blagovremeno (o roku) dospеле obaveze. Za osiguranje likvidnosti koristi se go-

XVI MERDŽERI I AKVIZICIJE U BANKARSTVU

Sve je veći značaj merdžera i akvizicija (mergers and acquisitions) i u oblasti finansijskog sektora nacionalne privrede, posebno u bankarskoj industriji. Banke mogu povećavati svoj „kapacitet“ do određene granice internim putem. Dalje povećanje moguće je samo eksternim putem. Jedan od načina njegovog povećanja su merdžeri (pripajanje, spajanje) i akvizicije (sticanja), dakle fuzije (ili kupovine) drugih banaka, kao značajne metode eksternog rasta.

Posle Drugog svetskog rata u SAD su bile veoma „žive“ fuzije i akvizicije banaka. Fuzionisano je, smatra se, preko 5.000 američkih banaka. Jedna od velikih fuzija banaka je, ilustracije radi, između New York City banks – Chemical Bank i Chase Manhattan (koja je izvršena 1995. godine po ceni od \$ 10 biliona)¹. I u drugim zemljama sveta se u novije vreme intenzivno odvija proces fuzionisanja (pripajanja ili sticanja) pre svega malih od strane velikih banaka.

Jedna od bitnih karakteristika modernog bankarstva su razvijenost različitih oblika merdžera i akvizicija, kao metode eksternog rasta, posebno u zemljama razvijene tržišne privrede. Oni će se sve više razvijati i u zemljama u tranziciji, kao jednog od načina privatizacije i „oživljavanja“ društvenih i državnih banaka, uključujući i našu zemlju, sa prelaskom na tržišne uslove privređivanja. S obzirom na značaj i trend merdžera i akvizicija u modernom svetskom bankarstvu ovde ćemo ukazati na prirodu, uzroke – motive, efekte, značajne faktore izbora drugog partnera koji se preuzima ili stiže za banku, zatim na finansijsko-računovodstvene probleme, kao i na pravnu regulativu merdžera i akvizicija u bankarskoj industriji. Ovo su svakako ključni aspekti tretirane problematike.

¹ Block, S. B. and Hirt, G. A., *Foundations of Financial Management*, Irwin, Chicago, 1997, str. 571. i 572.

1. UZROCI NAGLOG RASTA MERDŽERA I AKVIZICIJA BANAKA

Poznato je da su visoki troškovi merdžera i akvizicija u sferi bankarskih usluga. Koji su, s obzirom na to, *uzroci – motivi* naglog rasta merdžera i akvizicija banaka? Oni su svakako brojni. Ovde ćemo ukazati na neke ključne od njih. To su sledeći²:

1. Potencijalni profit. On se ostvaruje povećanjem prihoda i smanjenjem troškova: efikasnijim menadžmentom nove banke koja preuzima ili stiče drugu banku (ili kompaniju), boljom njenom organizacijom, efikasnijom kontrolom operativnih troškova, boljom eksploatacijom postojećeg tržišta ili nuđenjem novih usluga itd.

2. Rediciranje rizika. Putem merdžera i akvizicija drugih banaka (ili kompanija) reducira se rizik novčanih tokova i rizik zarade. Na to utiču: povećanje veličine i ugleda banke, otvaranje novih tržišta sa različitim ekonomskim karakteristikama od tržišta koje se već opslužuje, ili mogućnosti nuđenja novih usluga čiji se novčani tokovi vremenski razlikuju od novčanih tokova generiranih sa postojećim uslugama. Ovi rizici se reduciraju takođe pružanjem komplementarnih usluga: servisiranje privrede i stanovništva, usluge osiguranja.

Putem diverzifikacije aktivnosti povećavaju se dakle izvori novčanih tokova i zarade, banka postaje stabilnija, sposobna da se „nosi” sa svim nepovoljnim uslovima privređivanja, kao i konkurentima na tržištu bankarskih usluga.

3. Spasenje propale banke. Putem merdžera ili akvizicije obezbeđuju se uslovi da propala banka ponovo oživi i nastavi da servisira privredu i stanovništvo, obezbeđenjem za to potrebnog bankarskog kapitala.

4. Poreski i tržišno-pozicioni motivi. Poreske olakšice se ostvaruju ako se gubici banke koja se preuzima ili stiče odbija od oporezivog profita banke koje je preuzima ili stiče. Nova banka, sa novim osobljem može znatno reducirati troškove pozicioniranja na novo tržište. Ona na njemu posluje u formi potpuno ili delimično kontrolisane filijale.

5. Motivi uštede troškova ili efikasnosti. Uštede u troškovima ili veća efikasnost putem merdžera i akvizicije banaka se ostvaruje reduciranjem broja zaposlenih i eliminisanjem duplih kapaciteta (odeljenja i filijala).

6. Ostali motivi merdžera i akvizicija. To su obezbeđenje odgovarajućeg kapaciteta za potrebe povećanja ili ostvarenja iste stope rasta, dovoljno kapitala za potrebe servisiranja (kreditiranja) klijenata, poboljšanje kvaliteta menadžmenta (male banke koja se preuzima ili stiče) i dr.

² Rose, P., *Commercial Bank Management*, Irwin, Chicago, 1996, str. 704.

Merdžeri i akvizicije banaka, kao i drugih kompanija, nisu ništa drugo nego kupovina druge banke po tržišnoj ili dogovorenoj vrednosti. Kupovina druge banke može biti u celini ili samo dela njene aktive (filijale). Obično veće banke kupuju manje banke. Višestruke su prednosti većih banaka u odnosu na manje banke. Tržišna vrednost kombinovane banke, tj. banke posle merdžera i akvizicija (drugih banaka) je veća od tržišne vrednosti pojedinačnih (pripojenih ili stečenih) banaka. Osnovni *motivi* merdžera i akvizicija banaka su: povećanje kvaliteta menadžmenta, profitabilnosti (prinosa na imovinu), efikasnosti poslovanja i održavanje tržišnog učešća.

2. FINANSIJSKI PROBLEMI MERDŽERA I AKVIZICIJA BANAKA

Akcionari banke koja preuzima ili stiče drugu banku žele da povećaju njenu tržišnu vrednost. Akcionari banke koja se preuzima ili stiče žele, s druge strane, da povećaju tržišnu cenu akcije. Ona (*tržišna cena akcije*) zavisi od (1) očekivanog toka buduće dividende i (2) diskontnog faktora koji je baziran na željenoj stopi prinosa od investicija na tržištu kapitala (tj. određen prema stepenu rizika). *Tržišna cena akcije*

$$= \sum_t Dt / (1+c)^t$$

gde je Dt – očekivana buduća dividenda po akciji i c – diskontni faktor. Tržišna cena akcije je veća što je veća očekivana buduća dividenda, odnosno što je niži rizik ulaganja. To se postiže povećanjem efikasnosti poslovanja banke (racionalnim korišćenjem svih resursa: zemlja, rad, kapital i menadžment napora, odnosno reduciranjem broja zaposlenih i eliminisanjem duplih kapaciteta, posebnih planiranja i marketing programa). Na toj liniji je i ulazak na nova tržišta ili nuđenje novih usluga. Geografska i proizvodna – linijska diverzifikacija poslovanja doprinosi smanjenju rizika poslovanja, povećanju zarade i stabilnosti novčanog toka, što se pozitivno odražava na povećanje tržišne cene akcije posmatrane (kombinovane, konsolidovane) banke.

Dva osnovna finansijska problema merdžera i akvizicija banaka su: 1) utvrđivanje tržišne vrednosti banke koja se preuzima ili stiče i 2) utvrđivanje koeficijenta zamene akcija (između banke koja preuzima ili stiče i banke koja se preuzima ili stiče).

Tržišna vrednost banke koja se preuzima ili stiže se može utvrditi diskontovanjem očekivanog budućeg novčanog toka, na poznati način³. Pri tom se sinergetski efekat tretira kao priliv novca.

Na bazi knjigovodstvene vrednosti utvrđene kao razlika između korišćene aktive i ukupnih obaveza može se takođe utvrditi tržišna vrednost banke koja se preuzima ili stiže.

Ona se isto tako može odrediti i na bazi tržišne vrednosti akcijskog kapitala (običnih akcija). Ovo je moguće samo za banke čije se akcije kotiraju na berzi. Drugim rečima, na ovakav način se ne može utvrditi tržišna vrednost banke koja se preuzima ili stiže u uslovima nerazvijenosti tržišta kapitala, kakav je slučaj sa gotovo svim zemljama u tranziciji, uključujući i našu zemlju.

Finansiranje kupovine druge banke iz određenih razloga može se izvršiti za gotovo i zamenu akcija.

Potrebna gotovina za ove svrhe se može obezbediti iz budućih novčanih priliva, poslovanjem konsolidovane banke. Ona se može osigurati i emisijom obveznica. Ova finansijska operacija utiče na pogoršanje odnosa između tuđeg i vlastitog kapitala kombinovane (nove) banke. I emisijom novih akcija se može pribaviti ova namenska gotovina. Nepovoljnost ove finansijske operacije je u tome što može da pogorša zaradu i time cenu po akciji.

Pretežno se praktikuje finansiranje kupovine druge banke putem *zamene akcija*. Opravdanost kupovine druge banke se određuje na bazi analize koeficijenta cene i zarade po akciji. Zarada po akciji kombinovane (nove) banke će biti veća sve dok je niža vrednost koeficijenta cene i zarade po akciji banke koja se preuzima ili stiže od vrednosti istog koeficijenta banke koja preuzima ili stiže⁴.

Po kojoj ceni prodaju akcije akcionari banke koja se preuzima ili stiže? Oni po pravilu prodaju akcije po ceni koja je veća od tržišne cene. Znači, uz premiju. Koeficijent zamene je dakle veći od 1:1. Premija u procentima (kako se iskazuje) iznosi u nekim slučajevima od 150% do 250%⁵.

U cilju ilustracije utvrđivanja koeficijenta zamene akcija pretpostavimo da banka A želi da kupi banku B, da je tržišna cena akcija banke A 20 dolara, da je tržišna cena akcija banke B 16 dolara i da je banka B emitovala 50.000 običnih akcija. Akcionari banke B žele da prodaju svoje akcije banci A ne po ceni od 16 dolara, već po ceni od 24 dolara. Koeficijent zamene akcija je u ovom slučaju 6/5 (\$24/\$20). Akcionari banke B će dobiti

³ Videti: Block, S. B. and Hirt, G. A., Op. cit., str. 576. i 577.

⁴ Ibid, str. 578.

⁵ Rose, P., Op. cit., str. 709.

u zameni za svoje akcije (50.000) 60.000 akcija banke A (6/5 x 50.000). Oni su dakle prodali svoje akcije banci A uz premiju od 50% (\$16 + \$8) / \$16 = 1,5).

Ekonomski posmatrano proces fuzionisanja banaka, tj. stvaranja veće banke je opravdan ako je veća njena zarada po akciji. Visina premije fuzionisanja je određena iznosom (visinom) zarade po akciji kombinovane (nove, veće) banke. Ona se može povećavati sve dotle dok ona neopadne ispod iznosa zarade po akciji pre fuzionisanja.

Manji je rizik poslovanja veće nego manje banke (svih vrsta). To je sasvim i razumljivo s obzirom na diverzifikovanosti njenih aktivnosti u pogledu asortimana usluga i geografske rasprostranjenosti. I ovo se, pored sinergetskog efekta (2 + 2 = 5), pozitivno odražava na povećanje zarade po akciji kombinovane banke.

Banka koja se preuzima ili stiže obično nastavlja da posluje pod imenom banke koja je preuzima ili stiže. Pri tom se posebno reguliše pitanje pravo glasa u novoj banci njenih dosadašnjih akcionara.

U cilju što profitabilnijeg poslovanja (ostvarenja što većeg prinosa od kapitala, odnosno veće zarade po akciji) kombinovane (nove, veće) banke, prilikom kupovine druge (po pravilu manje) banke se posebno ispituju i ocenjuju njene sledeće karakteristike:⁶ istorija banke, vlasništvo i menadžment; odlike bilansa uspeha i novčanih tokova; odlike i perspektive lokalnih ekonomskih uslova poslovanja; konkurentska struktura tržišta finansijskih usluga na kome se posluje (barijere ulaska, tržišno učešće, i stepen tržišne koncentracije).

Sagledavaju se takođe i sledeće karakteristike⁷, tako što se: upoređuju menadžment obeju banaka; ispituju karakteristike potrošača (klijenta) datih bankarskih usluga; stanje tekućeg personala i beneficije zaposlenih (analizira); istražuje kompatibilnost računovodstvenog i menadžment informacionog sistema obeju banaka; kontroliše fizičko stanje aktive/ciljne banke; proverava vlasništvo i promena zarade pre i posle kupovine ciljne banke.

Temeljno ispitivanje na prikazani način ciljne banke sračunato je na minimiziranje eventualnog rizika od njene kupovine. Ono naime u ovom smislu ima karakter preventivne mere.

⁶ Ibid., str. 711.

⁷ Ibid., str. 711.

3. PROBLEMI RAČUNOVODSTVA MERDŽERA I AKVIZICIJA BANAKA

Osnovni računovodstveni problem merdžera i akvizicija banaka je sastavljanje odgovarajućeg konsolidovanog izveštaja. Prilikom njegovog rešavanja koriste se dve metode: *metoda spajanja interesa (pooling of interests)* i *metoda kupovine (purchase method)*.

Prva metoda se koristi kada se vrši preuzimanje druge banke po knjigovodstvenoj vrednosti, zamenom jednih akcija za druge, i s ciljem daljeg kontinuiranog poslovanja. Karakteristično je da se prilikom ovakvog načina sastavljanja odgovarajućeg konsolidovanog finansijskog izveštaja (bilans fuzije) ne pojavljuje goodwill, kao cena ugleda banke, koja se preuzima.

Kada se koristi druga metoda sastavljanja odgovarajućeg konsolidovanog finansijskog izveštaja tada može da se pojavi goodwill ako se druga banka stiče po većoj tržišnoj od njene knjigovodstvene vrednosti. Inače, kupovina druge banke može da se izvrši na više načina: da se kupi u celini, da se kupi samo jedan deo njene aktive (na primer, jedna filijala) i da se kupe samo akcije. Od konkretne situacije (samog interesa) zavisi kako će se ona izvršiti.

Sve u svemu, knjigovodstveno rešenje problema konsolidovanja zavisi od same prirode (vrste) transakcije fuzije i akvizicije banaka⁸.

4. PRAVNA REGULATIVA MERDŽERA I AKVIZICIJA BANAKA

Problematika fuzija i akvizicije banaka je gotovo u svim zemljama sveta regulisana posebnim zakonskim propisima. Ovo stoga što fuzije i akvizicije banaka utiču na koncentraciju kapitala u „rukama nekoliko moćnih banaka“. One mogu da poprime izraziti monopolistički karakter i tako da ugroze konkurenciju među bankama. Koncentracija bankarskog kapitala je poželjna do određene granice, tj. sve dotle dok podstiče konkurenciju na tržištu bankarskih usluga. Zakonskim putem se sprečava kontrola ovog tržišta od strane nekoliko jakih banaka. Ovde ćemo u nastavku tretirane problematike prikazati zakonsku praksu u SAD.

U SAD je donet set zakonskih propisa koji regulišu fuzije i akvizicije banaka. To su: Sherman Antitrust Act 1890, Clayton Act 1914, Bank Mer-

⁸ O opštim problemima konsolidovanja finansijskih izveštaja videti: Meigs, R. F. and Meigs, W. B., *Financial Accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1989, str. 676-688.

ger Act 1960. i Justice Department Merger Guidelines 1968 (sa izmenama 1984. i 1992).

Za analizu stepena koncentracije na tržištu bankarskih usluga se koristi Herfindahl-Hirschman indeks. Suština ovog indeksa je u tome da se ukupan iznos depozita date banke stavi u odnos sa ukupnim iznosom depozita svih banaka koji posluju na datom bankarskom tržištu.⁹

* * *

Jedna od bitnih karakteristika sektora finansijskih usluga je izražena tendencija fuzije i akvizicije banaka, posebno u zemljama razvijene tržišne privrede. Velike banke preuzimaju male banke. Motivi su povećanje profitabilnosti i efikasnosti poslovanja i tržišnog učešća. Oni ponekad mogu biti i špekulativne prirode. To je slučaj kada se kupovina druge banke finansira iz kredita, koji se vraćaju njenom prodajom u celini ili u delovima po većoj prodajnoj od kupovine vrednosti (na taj način se ostvaruje zarada na razlici u ceni). Špekuliše se na ovaj način sa kupovinom finansijski slabo stojećih banaka, čak i mimo volje zaposlenih.

Osnovni finansijski problemi fuzije i akvizicije banaka su utvrđivanje tržišne vrednosti ciljne banke i koeficijenta zamene (akcija). Tržišna vrednost ciljne banke se utvrđuje diskontovanjem očekivanih novčanih tokova (uključujući i sinergetske efekte) korišćenjem kao diskontnog faktora tržišne kamatne stope (kao cene rizika), korigovanjem knjigovodstvene neto vrednosti (aktive, imovine) i na bazi tržišne vrednosti običnih akcija (množenjem broja emitovanih akcija sa berzanskom cenom jedne akcije). Ona može da se utvrdi i na bazi dogovora između zainteresovanih partnera za kupovinu i prodaju date banke. Praksa je da se akcije ciljne banke prodaju uz određenu premiju. Prilikom određivanja cene ovih akcija ključnu ulogu igra koeficijent odnosa između cene i zarade po akciji.

Ključni računovodstveni problem fuzije i akvizicije banaka je sastavljanje odgovarajućeg konsolidovanog izveštaja. On se rešava primenom metode spajanja interesa ili metode kupovine. Ako se koristi metoda kupovine tada može da se pojavi goodwill, kao cena ugleda ciljne banke. Ona se pretežno i koristi u praksi.

U svim zemljama sveta koncentracija bankarskog kapitala je regulisana posebnim zakonskim propisima. Na taj način se sprečava pojava monopola na tržištu bankarskih usluga.

⁹ Videti: Rose, P., Op. cit., str. 714.

XVII RAČUNOVODSTVO FAKTORINGA KAO OBLIKA FINANSIRANJA

Poznato je da je u novije vreme sve veći značaj faktoringa kao oblika finansiranja. To se posebno odnosi na zemlje razvijene tržišne privrede. U budućnosti biće svakako sve razvijeniji i u istočno evropskim zemljama, koje su u tranziciji. S obzirom na to u ovom radu ćemo ukazati na značaj i trend razvoja u svetu na bazi raspoloživih empirijskih podataka i, posebno, na računovodstvene dimenzije faktoringa.

Uz sve ovo ukazaćemo, celine radi, i na osnovne karakteristike forfaitiranja. Neznatne razlike postoje gotovo između njega i faktoringa.

1. KARAKTERISTIKE I ZNAČAJ FAKTORINGA

Pod faktoringom se podrazumeva otkup potraživanja bez prava na regres. Faktoringom bave se specijalizovane firme za ove poslove, banke, osiguravajuće kompanije i druge organizacije. One otkupljuju samo potraživanja (po osnovi izvršene usluge ili prodate robe) dobrog boniteta jer sav rizik eventualne nenaplate preuzimaju na sebe. Isplatu vrše u nominalnom iznosu po odbitku eskontne kamate, provizije i svojih troškova. Po pravilu odmah se isplaćuje prodavcu do 80% od nominalne vrednosti datih potraživanja, u neto iznosu, po izvršenoj konačnoj naplati, isplaćuje mu se preostali iznos.

Factoring kao oblik finansiranja je skuplji od korišćenja bankarskih kredita. I pored toga, višestruke su prednosti za prodavca potraživanja. On poboljšava njegovu likvidnost, jer dolazi do gotovine pre roka dospeća za naplatu potraživanja, koju može unosno da plasira u druge poduhvate. Osloboden je, uz to, kamatnog rizika, kursnog rizika, i drugih relevantnih rizika, kao i problema administracije oko naplate potraživanja.

Posebnim ugovorom se regulišu sva prava i obaveze između faktora i prodavca potraživanja. On se zaključuje za svaki pojedinačni posao otkupa potraživanja.

Pri tom se zahteva da su potraživanja dobrog boniteta, pokrivena avalima i garancijama prvoklasnih banaka, tj. u obliku menica, dokumentarnih akreditiva, garancija trećih lica i sl. Na taj način faktor (kupac potraživanja) minimizira svoj preuzeti kreditni rizik – nemogućnost naplate datog potraživanja o roku dospeća.

Svojim klijentima faktor pruža i druge usluge, kao što su: upravljanje potraživanjima, preuzimanje rizika naplate od dužnika (del credere), vođenje računovodstva, usluge prevoza i špediterske usluge, odabir kupaca i zastupnika i dr. Po tom osnovu naplaćuje proviziju (između 0,75% i 2,00% od ostvarenog izvoza, na primer).

Faktor otkupljuje potraživanja u zemlji i inostranstvu. Faktoring može biti dakle: domaći i međunarodni. Kod *domaćeg faktoringa* učestvuju tri lica iz iste zemlje (kupac, faktor i prodavac).

Kod *međunarodnog faktoringa* učestvuju, za razliku od toga, četiri subjekta: domaće preduzeće koje prodaje potraživanje, domaći faktor, korespondentni faktor u zemlji kupca i strani kupac, iz različitih zemalja. Tehnika međunarodnog faktoringa je sledeća: izvoznik dostavlja potrebna dokumenta domaćem faktoru koji ih prosleđuje korespondentnom faktoru u zemlji kupca; strani faktor po istraženom bonitetu kupca daje domaćem faktoru izjavu o odgovornosti za naplatu potraživanja; na osnovu dobivene izjave domaći faktor započinje finansiranje izvoznika.

Kod uvoznog faktoringa postupak je obrnut. Domaći faktor daje izjavu o odgovornosti za naplatu od domaćeg uvoznika stranom korespondentnom faktoru koji finansira stranog izvoznika.

Međunarodni faktoring može biti potpun (finansiranje, upravljanje potraživanjima i delkredere rizik), nepotpun (finansiranje i upravljanje potraživanjima, bez delkredere rizika) i po dospelosti (Maturity Factoring) koji ne sadrži uslugu finansiranja jer faktor preuzima obavezu isplate klijentu na dan dospelosti potraživanja. Praktikuje se u međunarodnoj (naročito američkoj) praksi da se o potpunom faktoringu obavesti uvoznik o prenosu potraživanja sa izvoznika na faktora.

Daleko je rizičniji međunarodni nego domaći faktoring. Ovo stoga što postoje bitne razlike od zemlje do zemlje u pogledu pravnog sistema, običaja, kulture, jezika, inflacije, deviznog rizika, kamatnog rizika, političkog rizika, razvijenosti finansijskog tržišta, uloge profesionalnih računovodstvenih tela i revizije, i tome slično. Faktoring rizik se minimizira na taj način što faktor obično posluje sa većim brojem stalnih klijenata iz različitih zemalja. On dobro poznaje njihove bitne odlike: godišnji promet (relativno veliki, obično se zahteva minimalni iznos od 500.000 \$ do 1 milion \$, jer je za manje iznose naknada uobičajeno skuplja zbog fiksnih troškova prikuplja-

nja odgovarajućih informacija), prosečnu vrednost izvoza, veredostojnost potraživanja i uslove prodaje.

Slabosti faktoringa za korisnika su u tome: što je u pitanju kratkoročno a ne dugoročno finansiranje; što faktor otkupljuje samo kvalitetna inostrana potraživanja (strani dužnik je dobrog boniteta); što su visoki troškovi (kamata, troškovi knjiženja i obračuna faktura, provizija); i što faktor servisira klijente isključivo sa velikim iznosima izvoza. A za faktora: što neka otkupljena inostrana potraživanja ne može uopšte da naplati i što nije osiguran od različitih vrsta prevara od strane klijenata (fingirane isporuke). U svakom slučaju, veće su prednosti nego slabosti faktoringa za korisnika: mogućnost dolaženja do potrebnih likvidnih sredstava pre roka dospeća za naplatu potraživanja, bez kreditnog rizika. Iz profita od profitabilnih projekata mogu se pokriti veći troškovi finansiranja u koje su ona uložena.

Trend faktoringa je rastući u svetu. U Tabeli 1. je prikazan rast prometa faktoringa u svetu, s posebnim osvrtom na Evropu za period od 1996. do 2001. godine.

Tabela 1.

Rast faktoring prometa u razvijenim zemljama (u milionima eur)

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Francuska	28,836	36,373	44,255	53,100	52,450	67,800
Nemačka	13,897	17,875	20,323	19,984	23,483	29,373
Italija	46,423	67,975	75,319	88,000	110,000	125,000
Holandija	13,358	17,486	17,702	20,500	15,900	18,800
Španija	5,906	7,501	9,936	12,530	19,500	23,600
Ujedinjeno Kraljevstvo	47,381	78,228	84,255	103,200	123,770	139,840
U.S.A.	49,242	65,389	64,255	104,200	120,000	129,000

Izvor: www.factors-chain.com.

U Tabeli 2. je prikazana struktura faktoring prometa u razvijenim zemljama za 2001.

Tabela 2.
Struktura faktoring prometa u razvijenim zemljama za 2001.
(u milionima eur)

	Broj preduzeća	Domaći	Međunarodni	Ukupno
Francuska	20	63,800	4,000	67,800
Nemačka	16	22,914	6,459	29,373
Italija	45	120,000	5,000	125,000
Holandija	7	13,200	5,600	18,800
Španija	20	22,900	700	23,600
Ujedinjeno Kraljevstvo	96	132,280	7,560	139,840
U.S.A.	262	125,000	4,000	129,000

Izvor: Isto kao u Tabeli 1.

Preovlađujući je dakle domaći faktoring promet.

U 2001. u ukupnom faktoring prometu u svetu domaći je učestvovao sa 93%, a međunarodni sa 7% (zaokruženo). Iste godine u ukupnom faktoring prometu učestvovala je: Evropa sa 65%, Amerika sa 22%, Azija/Pacifik sa 12% i Afrika sa 1%. (Prema: www.factorrs-chain.com.)

U Tabeli 3. je prikazan faktoring prometa po grupama proizvoda svih članica Factors Chain International (FCI), jedne od najvećih mrežnih faktoring organizacija (osnovane 1968. i danas ima 50 članova u 53 zemlje) za period od 1997. do 2001.

Iz nje se jasno vidi da je znatno porastao diskont fakture u 2001. u odnosu na 2000. Rast je iznosio 21,46%. I kod ostalih grupa proizvoda je zabeležen ali neznatan pozitivan rast, sem kod naplate kod koje je čak negativan i to znatno.

Tabela 3.

Faktoring promet po grupama proizvoda za sve članice FCI u periodu od 1997. do 2001. godine (u EUR)

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	Povećanje 2001/2000
Diskont fakture	31,516	32,459	40,230	55,787	67,759	21,46%
Faktoring regresa	33,485	40,514	52,116	58,605	60,925	3,96%
Faktoring ne regresa	88,657	90,566	116,491	144,208	152,738	5,91%
Naplata	9,456	9,981	16,402	16,028	10,318	-35,62%
Faktoring izvoza	7,807	8,317	12,915	15,906	17,274	8,60%
Faktoring uvoza	5,239	5,103	6,432	7,447	7,853	5,45%

Izvor: Isto kao u Tabeli 1.

Porast faktoring prometa u 2001. u odnosu na 2000. je iznosio: ukupan domaći faktoring FCI 6,23%, ukupan međunarodni faktoring FCI 7,59% i ukupan faktoring FCI 6,34%, odnosno: domaći faktoring u svetu 12,60% ,međunarodni faktoring u svetu 7,68% i ukupan faktoring u svetu 12,25%. (Prema: www.factors-chain.com.) Sve u svemu, značajan je rast svih vidova faktoring prometa u svetu u poslednje vreme. Ta će se tendencija sa očekivanjem nastaviti i u budućnosti.

2. KNJIGOVODSTVO FAKTORINGA

Knjigovodstvo faktoringa je u skladu sa samom prirodom ovog posla. Karakteristična su knjiženja u skladu sa opštim principima kod prodavca potraživanja i kod faktora (kao kupca). Ovde ćemo ilustrovati na primeru domaćeg faktoringa i to u vezi sa diskontom fakture.

Relevantna su sledeća knjiženja kod prodavca potraživanja: 1) za prodatu robu (na kredit) zadužuje se račun „Kupci u zemlji” a odobrava se račun „Realizacije robe”, 2) prodaja datog potraživanja uz diskont knjiži se tako što se zadužuju računi „Tekući račun” za naplaćeni neto iznos i „Tro-

XVIII OBRAČUN TROŠKOVA U BANKAMA

škovi faktoringa" za iznos diskonta a odobrava se račun „Kupci u zemlji" za bruto iznos potraživanja za prodane robe na kredit.

Relevantna *knjiženja kod faktora* su sledeća: 1) za kupljena kvalitetna potraživanja uz diskont zadužice se račun „Faktoring potraživanja" za bruto iznos a odobriće se račun „Tekući račun" za neto isplaćeni iznos i „Prihodi faktoringa" za iznos diskonta, 2) za naplaćena faktoring potraživanja o roku dospeća u bruto iznosu zadužice se račun „Tekući račun" a odobriće se račun „Faktoring potraživanja". Neto novčani priliv na račun „Tekući račun" jednak je prihodima faktoringa – diskontu.

U svemu se na isti način knjiži diskont inofakture. Ono što je karakteristično jeste da je, pored označavanja da je reč o diskontu inofakture na odgovarajućim računima, prodavac inofakture uz diskont zaštićen kursnog rizika, dok je faktor izložen odnosnom riziku. Kod faktora se javljaju i određena knjiženja po osnovu kursnog rizika ako se promeni kurs date valute na niže u međuvremenu od dana otkupa do dana dospeća za naplatu. Ako se međutim on promeni na više ostvariće pozitivnu kursnu razliku (dobitak).

Što se *prodaje i kupovine usluga (ostalih vrata) faktoringa* tiče, oni se knjiže i kod kupca i kod faktora na način primeren za knjiženje kupoprodaje usluge uopšte. (Kod korisnika, sintetički, zadužuje se račun „Troškovi usluga" a odobrava se račun „Dobavljači za usluge", odnosno kod prodavca – faktora zadužuje se račun „Kupci" a odobrava se račun „Prihodi od usluga". Plaćanje i naplata se knjiži na uobičajeni način.)

3. SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU FAKTORINGA I FORFETIRANJA

Po svojoj prirodi forfetiranje je slično faktoringu. Razlika je samo u tome što se forfetiranje odnosi na otkup dugoročnih potraživanja po osnovu kapitalnih dobara s rokom otplate pet godina (minimalno 6 meseci, a najduže 7 godina) i u polugodišnjim ratama. Veličina transakcije je obično ispod 10 miliona dolara (minimalno je 50.000 dolara). Mogu se finansirati i veći iznosi putem konzorcijuma ili sindikata. Sama knjiženja su svakako primerena uslovima naplate otkupljenih potraživanja po osnovu kapitalnih dobara (tzv. regresu).

U pogledu prednosti, nedostataka i same tehnike nepostoje gotovo nikakve razlike između faktoringa i forfetiranja. Radi se o kratkoročnom ili dugoročnom finansiranju prodaje na kredit u zemlji ili inostranstvu.

Savremeno poslovno okruženje u kojem posluju banke je veoma složeno i dinamično. Bitne njegove karakteristike su sledeće: 1) globalizacija i internacionalizacija (razvoj multinacionalnih banaka), 2) nova tehnologija proizvodnje (razvoj filozofije poslovanja „tačno na vreme"), 3) primena informacione tehnologije, interneta i e-komercia (razvoj elektronskog bankarstva), 4) u centru pažnje su kupci (komitenti i klijenti), 5) menadžment organizacija (razvoj fleksibilne organizacije), 6) socijalne, političke i kulturne promene (što utiče na povećane rizike poslovanja banaka), i 7) deregulacija, liberalizacija i povećana konkurencija na tržištu bankarskih usluga. Ovim promenama banke se prilagođavaju izborom odgovarajuće strategije za ostvarenje definisanih ciljeva, misije poslovanja.

Dve ključne *strategije* poslovanja savremenih banaka su: vodstvo troškova i diferenciranje.

Kritični faktori uspeha savremenih banaka su: troškovi, kvalitet i vreme. Njihova suština je u tome da su: troškovi što niži, kvalitet što veći i što kraće vreme izvršenja bankarske usluge.

Razvijene su dve posebne tehnike analize kritičnih faktora uspeha. To su: *SWOT* (strengths, weaknesses, opportunities, i threats) *analiza* i *The Balancead Scorecard*. Pomoću prve tehnike otkrivaju se slabe i jake tačke (interno okruženje), i šanse i pretnje (eksterno okruženje) u odnosu na konkurente na tržištu bankarskih usluga. Smisao druge tehnike je balansiranje finansijskih i nefinansijskih dimenzija prilikom prikazivanja, analize i ocene performansi banaka.

Da bi moglo da odgovori zahtevima poslovanja savremenih banaka razvijene su *nove tehnike upravljačkog računovodstva*, tj. strategijske analize troškova. To su sledeće: 1) benchmarking (upoređivanje sa uspešnim), 2) upravljanje totalnim kvalitetom, 3) kontinuirano poboljšanje, 4) obračun troškova po baznim aktivnostima (Activity – Based Costing), 5) menadžment baznih aktivnosti (Activity – Based Management), 7) reinžinjering, 8) The Theory of Constraints (skraćivanje ciklusa vremena), 9) masovna potrošnja, 10) ciljni troškovi, 11) troškovi životnog ciklusa (bankarskog proizvoda ili institucije), i 12) The Balanced Skorecard (balansira-

nje finansijskih i nefinansijskih dimenzija kvaliteta ekonomije poslovanja).

Ovde ćemo se detaljno osvrnuti na novi sistem obračuna troškova u bankama, i ukratko na značaj primene nekih od prikazanih novih tehnika upravljačkog računovodstva u bankama. Inače, sve prikazane nove tehnike upravljačkog računovodstva se mogu u potpunosti, kao i u proizvodnim preduzećima, primeniti u bankama.¹

1. OBRAČUN TROŠKOVA PO BAZNIM AKTIVNOSTIMA U BANKAMA

Da bismo što lakše shvatili suštinu obračuna troškova po baznim aktivnostima i njegovu primenu u bankama neophodno je posebno prikazati karakter i relevantnu podelu troškova u bankama i samu tehniku obračuna troškova po baznim aktivnostima u bankama, što se i čini ovde.

1.1. Karakter i podela troškova u bankama

Po svom karakteru troškovi u bankama se bitno razlikuju u odnosu na troškove u proizvodnji. Slični su troškovima u svim uslužnim organizacijama. Bitne *karakteristike* troškova u bankama su: visoko učešće troškova rada, fiksnih troškova i indirektnih troškova u ukupnim troškovima.

Troškovi u bankama se najčešće *klasifikuju*: 1) po prirodnim vrstama, 2) na fiksne i varijabilne i 3) na direktne i indirektno troškove. Za potrebe obračuna troškova po baznim aktivnostima relevantna je prva i treća podela troškova.

Druga podela troškova je od posebnog značaja za poslovno odlučivanje u bankama. Marginalna analiza, granični troškovi se koriste u te svrhe.

(Značenje pojedinih vrsta troškova se ovde posebno ne daje, pretpostavlja se da je ono poznato, jer je reč o opštim kategorijama).

Posebne karakteristike banaka, kao i svih uslužnih organizacija, su: složeno iskazivanje outputa (usluga – prirodno ili vrednosno), nepredvidivost uslužnih aktivnosti, i komplikovano alociranje indirektnih troškova na pojedine nosioce uspeha (usluge, kao učinci koji su rezultat ljudskog rada, i imaju karakter robne proizvodnje, tj. namenjene su tržištu).

¹ Detaljnije o novim tehnikama upravljačkog računovodstva uopšte videti: Blocher, E. J., Chen, K. H. and Lin, Th. W., *Cost Management, A Strategic Emphasis*, McGraw-Hill, Irwin, Boston, 2002.

Sve ovo čini da je veoma složen obračun troškova po aktivnostima u bankama (štaviše, daleko više nego, čak, i u proizvodnji). No, bez obzira na to, on se sve više primenjuje u savremenim bankama. Jer obezbeđuje relevantne pouzdane informacije za potrebe menadžmenta u bankama.

1.2. Tehnika obračuna troškova po baznim aktivnostima u bankama

U načelu, obračun troškova po baznim aktivnostima (activity – based costing) zasnovan je na *principu*: resurse troše aktivnosti a aktivnosti nosioci uspeha. Sledstveno tome, neophodno je identifikovati resurse i aktivnosti, i alocirati troškove na aktivnosti, i troškove aktivnosti na nosioce uspeha ili troškovne objekte. Naime, ključne kategorije sistema obračuna troškova po baznim aktivnostima su: prirodne vrste troškova, direktni i indirektni troškovi, aktivnosti, alokacioni ključevi i nosioci uspeha. Oni se ukratko definišu na sledeći način:

1. *Prirodne vrste troškova* se određuju prema prirodi utrošaka faktora procese rada (troškovi rada, materijala, energije, amortizacije, usluga i dr.). Oni su, naime, izraz trošenja resursa u procesu rada.

2. *Opšti troškovi (indirektni troškovi)* su oni troškovi koji se odnose na dve ili više aktivnosti, odnosno na dva ili više nosioca uspeha. Pomoću odgovarajućih ključeva se na njih alociraju. To su troškovi računovodstva i administracije, na primer.

3. *Direktni troškovi* su oni troškovi koji se odnose samo na jednu aktivnost (na primer, troškovi rada).

4. *Aktivnosti* su: događaj, čin, operacija, radnja, transakcija. Za njih je bitno da se njihovim vršenjem obavljaju manje-više „homogeni poslovi”. Predstavljaju kao takve uže organizacione delove, ćelije, poslovne jedinice. Aktivnosti u banci bile bi obezbeđenje automat servisa (automatske govorne mašine, bankarski kompjuterski aparati), klirinška zaduženja, klirinška potraživanja, izdavanje čekovnih knjižica, kompjutersko procesiranje, pripremanje računovodstvenih izveštaja, administriranje sa zalagama.

Veoma je značajno identifikovati u bankama aktivnosti koje kreiraju dodatnu vrednost za kupce (komitente, klijente) i one koje to ne čine. U načelu, sve osnovne bankarske aktivnosti kreiraju dodatnu vrednost za komitente i klijente. A sve podržavajuće (pomoćne i ostale) ne kreiraju dodatnu vrednost za komitente i klijente. U cilju sniženja troškova u bankama njih treba ograničiti na razumnu meru. U tome je suština *menadžmenta baznih aktivnosti*. Isto tako, i *analize lanca vrednosti*. Oni su nove tehnike upravljačkog računovodstva primenljive i u bankama, na isti način kao i u drugim preduzećima.

Prema značaju, sve bankarske aktivnosti se grupišu na: osnovne (kreditiranje, emisija i dr.), sporedne (turizam, ugostiteljstvo i dr.), pomoćne (tehničke službe) i ostale (opšte službe). Obračun troškova po ovim aktivnostima omogućuje da se sazna njihov doprinos ostvarenju ukupne ekonomičnosti i rentabilnosti poslovanja banke.

5. *Alokacioni ključevi* su sredstvo za alociranje opštih troškova na pojedine kalkulacione objekte. Oni se biraju po *principu uzročnosti*. To znači da između njih i alociranih opštih troškova postoji uzročno-posledična veza (tj. u proporcionalnom su odnosu).

6. *Nosioci uspeha ili nosioci troškova* su učinci koji imaju karakter robne proizvodnje, odnosno koji su namenjeni tržištu. U banci učinak kao rezultat ljudskog rada je izvršena usluga. Nosioci troškova u bankama su: bankarski proizvod, komitenti i klijenti (kupci) i teritorije.

Značaj obračuna troškova u bankama je u tome što on obezbeđuje odgovarajuće podatke za potrebe vođenja adekvatne poslovne politike, formiranja cena bankarskih usluga, vrednovanja i kontrole. Veoma je značajan dakle instrument upravljanja u bankama.

S obzirom na to, obračun troškova ćemo ilustrovati na primeru jedne inostrane banke (Community General Bank) koja pruža široku lepezu bankarskih usluga.²

U datom primeru sledeći se ključevi koriste za alokaciju opštih troškova po pojedinim odeljenjima.

Odeljenjska alokaciona baza	Odeljenja				Ukupno
	Računo- vodstvo	Admini- strativni servis	Operativa	Marketing	
Ljudski resursi					
Broj ljudi	80	100	160	60	400
	20,0%	25,0%	40,0%	15,0%	100,0%
Kompjuterski servis					
Broj kompjuteru	60	60	150	30	300
	20,0%	20,0%	50,0%	10,0%	100,0%

² Primer je preuzet iz knjige: Ibid., str. 660-663.

U prvoj fazi se vrši alociranje direktnih troškova i opštih tokova po odeljenjima na sledeći način:

Odeljenjska alokaciona baza	Odeljenja				Ukupno
	Računo- vodstvo	Admini- strativni servis	Operativa	Marketing	
Direktni troškovi					
Rada	\$221,000	\$339,000	\$554,500	\$445,000	\$1,560,000
Materijala	3,500	8,800	4,200	16,500	33,000
Indirektni troškovi					
Ljudski resursi	16,000	20,000	32,000	12,000	80,000
Kompjuterski servis	<u>13,200</u>	<u>13,200</u>	<u>33,000</u>	<u>6,600</u>	<u>66,000</u>
Ukupno za sva odeljenja	\$253,700	\$381,500	\$623,700	\$480,100	\$1,739,000

Opšti troškovi rada su alocirani po pojedinim odeljenjima prema broju zaposlenih. Tako, na primer, za odeljenje marketing oni iznose \$12,000 (\$80,000 x 15%).

Opšti troškovi kompjuterskih usluga su alocirani po pojedinim odeljenjima prema broju kompjuitera. Tako, na primer, za odeljenje marketing oni iznose \$6,600 (\$66,000 x 10%).

U drugoj fazi vrši se alociranje troškova odeljenja računovodstva i administrativnog servisa na odeljenja operativa i marketing, primenom stepenaste metode, na sledeći način:

	Računovodstvo	Administrativni servis	Operativa	Marketing
Prva faza				
Računovodstvo	Procenat usluga	25%	35%	40%
	Iznos	\$63,425	\$88,795	\$101,480
Druga faza				
Administrativni servis	Procenat usluga		40%	40%
	Alocirani procenat po direktnoj metodi		50%	50%
	Iznos		\$222,462.50	\$222,462.50
Ukupno za „proizvodna“ odeljenja			\$934,957.50	\$804,042.50
Ukupno			\$1,739,00	

Troškovi računovodstva su alocirani po pojedinim odeljenjima prema proceni korišćenja usluga. Tako, na primer, oni za odeljenje marketing iznose \$101,480 (\$253,700 x 40%).

Troškovi administrativnih usluga su alocirani po pojedinim odeljenjima primenom direktne metode. Suština ove metode je u tome da se izuzimaju korišćenje usluga za vlastite potrebe, (tj. ostala odeljenja). Oni u našem slučaju iznose 20%. Ostale usluge su pružene ostalim odeljenjima po 40%. Prema ovome alocirani procenat iznosi 50% (100% – 20% = 80%, 40%/80% = 50%). Za odeljenje marketing alocirani troškovi odeljenja administrativnog servisa iznose \$222,462.50 (\$444,925 x 50%). Isto toliko iznose i za odeljenje operativa.

U trećoj fazi se vrši alociranje troškova odeljenja operativa i marketinga na zajmove za privredu i stanovništvo, kao nosioce uspeha, na sledeći način:

		Zajam privredi	Zajam stanovništvu	
Baza:	Broj bankarskih transakcija	15,000	10,000	25,000
	Procenat	60%	40%	
	Broj zajmova	900	3,600	4,500
	Procenat	20%	80%	
Operativa	Broj transakcija	\$560,974.500	\$373,983	
Marketing	Broj zajmova	\$160,808.50	\$643,234	
Ukupno za zajam privredi i stanovništvu		\$721,783	\$1,017,217	\$1,739,000

Troškovi odeljenja operativa su alocirani po vrstama zajmova prema broju bankarskih transakcija, a troškovi odeljenja marketing prema broju zajmova.

Kada su poznati obračunati troškovi na prikazani način po vrstama zajmova možemo utvrditi njihovu profitabilnost na sledeći način:

	Zajmovi privredi	Zajmovi stanovništvu
Prihodi	\$ 2,755,455	\$ 2,998,465
Minus troškovi		
Troškovi fonda	1,200,736	1,387,432
Alocirani operativni troškovi	<u>721,783</u>	<u>1,017,217</u>
Kontribucija	\$ 832,936	\$ 593,816
Ključni pokazatelji		
Kontribucija/Prhodi	30,23%	19,80%
Troškovi fonda/Prhodi	43,58%	46,27%

U ovom primeru prihodi i troškovi fonda (pasivna kamata) su pretpostavljeni. Kao što se vidi, alocirani operativni troškovi su značajan faktor

profitabilnosti zajmova stanovništvu. Njihovim sniženjem ona se može značajno povećati.

Kao što je poznato u bankama je velika uloga kontrole, interne i eksterne (od strane Narodne banke – supervizija i eksterne revizije). S obzirom na to ovde ćemo ilustrovati obračun troškova po baznim aktivnostima u odeljenju kontrole – interne revizije.³ Pretpostavimo da se vrše dve interne revizije u toku nedelje, i da svaka zahteva 100 časova rada. Prva revizija troši više vremena na prikupljanju materijala, faksa dokumenata i na telefonske razgovore u cilju kompletiranja dokaza nego druga revizija. Troškovi po jednom času rada revizije su \$25. Ukupni opšti troškovi za nedelju su \$8,000.

Prema tradicionalnom sistemu obračuna troškova opšti troškovi se alociraju na pojedine revizije pomoću troškova rada. Alokaciona stopa opštih troškova je 160% (\$8,000/\$5,000).

Alocirani opšti troškovi na pojedine revizije pomoću ove stope iznose:

	Časovi	Troškovi	Troškovi po času	Stopa	Alocirani iznos
	(1)	(2)	(3=(1)x(2))	(4)	(3) x (4)
Revizija 1	100	\$25/času	\$2,500	160%	\$4,000
Revizija 2	100	\$25/času	\$2,500	160%	\$4,000

Kao što se vidi, prema tradicionalnom sistemu obračuna troškova interne revizije (1) su preniski a troškovi interne revizije (2) su previsoki. Tačniju alokaciju opštih troškova po pojedinim internim revizijama obezbeđuje obračun troškova po baznim aktivnostima.

³ Primer je preuzet iz knjige: Ibid, str. 123. i 124.

Relevantni dodatni podaci za ovaj obračun su sledeći:

Aktivnost	Opšti troškovi	Alokacioni ključ	Aplikaciona stopa opštih troškova	Ukupna aktivnost
Direktan rad		Broj časova	\$25 po času	200
Kopi/faks	\$900	Broj kopi/faksa	\$0.10 po kopi/faksu	9,000
Pozivi	1,600	Broj poziva	\$10 po pozivu	160
Istraživanje/ Informacioni servis	4,500	Broj poziva	\$50 po pozivu	90
Procesiranje podataka	1,000	Broj strana	\$10 po strani	100
Ukupno	\$8,000			

Alocirani opšti troškovi na internu reviziju (1) iznose:

Aktivnost	Iznos	Stopa	Alocirani opšti troškovi
Kopi/faks	5,000 kopi	\$0.10 po kopi	= \$ 500
Pozivi	100 poziva	\$10 po pozivu	= 1,000
Istraživanje/ Informacioni servis	80 poziva	\$50 po pozivu	= 4,000
Procesiranje podataka	70 strana	\$10 po strani	= 700
		Ukupno =	\$ 6,200

Alocirani opšti troškovi na internu reviziju (2) iznose:

Aktivnost	Iznos	Stopa	Alocirani opšti troškovi
Kopi/faks	4,000 kopi	\$ 0.10 po kopi	= \$ 400
Pozivi	60 poziva	\$10 po pozivu	= 600
Istraživanje/ Informacioni servis	10 poziva	\$50 po pozivu	= 500
Procesiranje podataka	30 strana	\$10 po strani	= 300
		Ukupno =	\$ 1,800

Za razliku od tradicionalnog, savremeni sistem obračuna troškova koristi daleko više alokacionih ključeva. Time se postiže, kao što se vidi iz datog primera, veća tačnost obračuna (opštih) troškova po nosiocima uspeha (u našem primeru, po pojedinim internim revizijama).

Mogući *alokacioni ključevi* u bankama za određene aktivnosti su sledeći: pribavljanje ATM (automated teller machines – automatske blagajničke mašine) servisa – broj ATM transakcija; kreditna potraživanja – broj potražnih procesa; kreditna zaduživanja – broj zadužnih procesa; izdavanje čekovnih knjižica – broj izdatih čekovnih knjižica; kompjutersko procesiranje – broj kompjuterskih transakcija; pripremanje izveštaja o računovodstvenim transakcijama broj objavljenih izveštaja; i administriranje zalogom – broj čuvanih zaloga.⁴

2. OSTALE TEHNIKE STRATEGIJSKE ANALIZE TROŠKOVA U BANKAMA

U bankama se mogu takođe koristiti razvijene ostale tehnike strategijske analize troškova – upravljačkog računovodstva, pored obračuna troškova po baznim aktivnostima. Ovde ćemo se ukratko, celine radi, osvrnuti na neke od njih.

Upravljanje totalnim kvalitetom proizvoda (usluga) sastoji se u tome da se odražava odgovarajući kvalitet bankarskih usluga, u skladu sa odgovarajućim međunarodnim standardima. Teško je definisati kvalitet bankarske usluge. U suštini izražava osećaj da je nešto bolje u odnosu na drugo. Kvalitet usluge je veoma značajan faktor performansi banaka. Od kvaliteta bankarskih usluga zavisi zadržavanje postojećih komitenata i klijenata i privlačenje novih. Visoki su troškovi žalbe (reklamiranja) na kvalitet nepovratnih bankarskih usluga. Zbog toga je veliki značaj preventive i procene kvaliteta bankarskih usluga. Sve u svemu, upravljanje totalnim kvalitetom je značajno sredstvo sniženja troškova u bankama. Znači, kao i u ostalim preduzećima. Od velikog je značaja osposobiti osoblje da pružaju što kvalitetnije bankarske usluge.

Kontinuirano usavršavanje procesa bankarskog rada je značajno sredstvo sniženja troškova u bankama. *Reiženjering* procesa bankarskog rada – kreiranje nove organizacije procesa pružanja bankarskih usluga – može znatno doprineti sniženju troškova u bankama. To se isto tako odnosi i na primenu koncepta *The Theory of Constraints* čija je suština u tome

⁴ Drury, C., *Management and Cost Accounting*, Thomson, Lering, Australia, 2000, str. 354.

da se skрати ciklus rada u bankama. Značajan faktor troškova u bankama je i *masovna potrošnja* kreiranih posebnih bankarskih usluga za specijalnu grupu komitenata i klijenata.

U cilju sniženja troškova u bankama značajno je planirati i pratiti *troškove po fazama životnog ciklusa bankarskog proizvoda*. Različita je profitabilnost po pojedinim fazama životnog ciklusa bankarskog proizvoda.

Sniženju troškova u bankama doprinosi i primena koncepta *ciljnih troškova*. Pod ciljnim troškovima se podrazumevaju tržišno izvedeni troškovi. Za novi bankarski proizvod utvrđuju se tako što se od očekivane tržišne prodajne cene oduzima željeni profit, utvrđen primenom željene stope prinosa na investiciona ulaganja. U svim fazama realizacije bankarskog proizvoda (od zamisli pa sve do konačnog izvršenja date bankarske usluge) teži se ostvarenju na ovakav način utvrđenih ciljnih troškova.

Obračun prihoda i troškova po pojedinim divizijama – užim organizacionim delovima, filijalama, znatno doprinosi poboljšanju performansi banaka. To se posebno postiže primenom koncepta *Downsizing* („kresanje organizacije”), čiji je smisao u tome da se eliminišu neprofitabilne poslovne jedinice.

3. PRELOMNA TAČKA U BANKAMA

U bankama je takođe od velikog značaja sagledati profitabilnost novih proizvoda ili usluga pomoću prelomne tačke (prihodi = troškovima), na primer, osnivanje nove filijale na lokaciji datog supermarketa. U vezi s tim neophodno je na bazi iskustva sličnih filijala obezbediti odgovarajući fond i projektovati očekivane prihode i troškove tako da su oni jednaki, što znači da se posluje bez profita ili gubitka.

To ćemo ilustrovati sledećim primerom:⁵

⁵ Primer je preuzet iz knjige: Blocher, E. J., Chen, K. H. and Lin, Th. W., Op. cit., str. 302.

Prelomna tačka: Filijala, Lokacija Supermarketa			
Prosečan depozit, Prva godina poslovanja (projekcija)			
Bruto fond		\$ 7,500,000	
Minus: Nerealizovani fond		<u>250,000</u>	
Obezbeđen neto fond		\$ 7,250,000	
Projekcija Bilansa uspeha, Prva godina poslovanja			
Prihodi od kamate od novog fonda		\$ 525,000	
Prihodi od provizije (potrebni za prelomnu tačku)		<u>125,000</u>	
Ukupni prihodi		\$ 650,000	
Troškovi			
Troškovi kamate	345,000		
Direktni troškovi	200,000		
Indirektni troškovi	<u>105,000</u>	<u>650,000</u>	
Neto profit		\$ 0	

U ovom primeru očekivani prihodi su izjednačeni sa troškovima pomoću korekcije visine prihoda od provizije.

Sve u svemu, prelomna tačka je značajan instrument upravljanja i u bankama, kao i u drugim preduzećima.

4. MERENJE PERFORMANSI U BANKAMA

Postoje dva pristupa merenja performansi u bankama: tradicionalni i savremeni.

4.1. Tradicionalni pristup merenja performansi banaka

Tradicionalni pristup merenja performansi je zasnovan na racio analizi. Za banke je razvijen poseban sistem racio analize.

4.2. Savremeni pristup merenja performansi banaka

Savremeni pristup merenja performansi je zasnovan na konceptima *The balanced scorecard* i *benchmarking*.

Suština koncepta *The balanced scorecard* je u tome da se balansiraju finansijske i nefinansijske dimenzije performansi banaka. On daje odgo-

vor na sledeća pitanja: 1) Kako nas vide kupci (potrošačeva perspektiva)?; 2) Šta možemo mi da uradimo (interni poslovni proces perspektiva)?; 3) Da li možemo mi da poboljšamo i kreiramo vrednost (učenje i rast perspektiva)?; 4) Kako radimo mi u očima akcionara (finansijska perspektiva)?

Mere performansi za servisne organizacije, što znači i za banke, su sledeće:⁶

	Dimenzije performansi	Vrste mera
Rezultat	Konkurencija	Relativno tržišno učešće i pozicija
		Rast prodaje Mere potrošačeve baze
Determinante	Finansijske performanse	Profitabilnost
		Likvidnost Struktura kapitala Tržišni racio
Determinante	Kvalitet usluge	Pouzdanost
		Odgovornost Estetika/izgled Čistoća/urednost Komfort Povoljnost Komunikacija Ljubaznost Dovoljnost Pristupačnost Raspoloživost Bezbednost
Determinante	Fleksibilnost	Volumen fleksibilnosti Brzina fleksibilne isporuke Specifična fleksibilnost
		Determinante
Determinante	Inovacije	

⁶ Drury, C., Op. cit., str. 941.

Primena koncepta *The balanced scorecard* u bankama omogućuje kompleksniju analizu performansi, i to u četiri oblasti, od kojih su jedna finansijska a tri nefinansijske.

Nefinansijske dimenzije – satisfakcija potrošača, interni poslovni proces i učenje i rast – su kritični faktori uspešnog poslovanja banaka.

Sve u svemu, kompleksne mere performansi banaka su: 1) satisfakcija potrošača: interni i eksterni potrošači, 2) interni poslovni proces: efikasnost poslovanja, 3) kvalitet usluga, 4) kontinuirano poboljšanje napora, 5) javna odgovornost i društveno poverenje i 6) finansijske performanse⁷.

Na osnovu kompleksne analize performansi banaka mogu se preduzeti efikasnije mere za njeno poboljšanje u budućnosti. Njih treba kombinovati sa modelima ranog otkrivanja slabosti („ranjivosti”) banaka.

Kakve su performanse konkretne banke može se saznati upoređivanjem sa uspešnim (benchmarking) iz iste grupacije banaka, na osnovu publikovanih „industrijskih standarda”. Na osnovu toga se mogu preduzeti odgovarajuće mere za poboljšanje tržišne (konkurentne) i finansijske pozicije.

* * *

Znatno je složenija strategijska analiza troškova u bankama nego u proizvodnim preduzećima i nekim drugim uslužnim organizacijama (na primer, trgovinskim). Ovo zbog same prirode bankarskih usluga: nemogućnost skladištenja, različitog kvaliteta (u zavisnosti od toga ko ih pruža), neopipljivost i istovremeni proces proizvodnje i potrošnje (nepovratnost). To se isto tako odnosi i na problem merenja outputa u bankama. No, bez obzira na sve to, primena strategijske analize troškova – novih tehnika upravljačkog računovodstva (obračun troškova po baznim aktivnostima, upravljanje totalnim kvalitetom proizvoda, benchmarking, kontinuirano poboljšanje, reizinjering, The Theory Constraints, masovna potrošnja, ciljni troškovi, troškovi životnog ciklusa i The balanced scorecard) omogućuje znatno sniženje troškova u bankama. Sniženje troškova je veoma značajno područje poboljšanja performansi banaka. One se na ovaj način mogu daleko više poboljšati nego povećanjem volumena i cena bankarskih usluga, jer su te mogućnosti ograničene u zavisnosti od tržišne pozicije u odnosu na slične konkurente i drugih okolnosti.

⁷ Blosner, E. J., Chen, K. H. and Lin, Th. W., Op. cit., str. 880.

XIX NOVA ORGANIZACIJA NAŠEG UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA

Sadašnja organizacija našeg unutrašnjeg platnog prometa je ista kao na Zapadu. Primenjuje se od 1. januara 2003. godine. Smatra se da je njena bitna karakteristika – tržišnost. Po tome se i razlikuje u odnosu na dosadašnju organizaciju našeg unutrašnjeg platnog prometa, koja je živela više od pola veka.¹

1. Principi organizacije unutrašnjeg platnog prometa

Organizacija unutrašnjeg platnog prometa je veoma značajan faktor efikasnosti ukupne nacionalne ekonomije. Ona utiče na tok novca. Svako njegovo usporavanje a posebno zastoje utiče na likvidnost i solventnost svih privrednih subjekata (banaka i njenih komitenata – preduzeća i klijenata – fizička lica). Zbog toga je, u svim zemljama, jednoobrazna organizacija unutrašnjeg platnog prometa.

Pod **transakcijom plaćanja** se podrazumeva prenos sredstava sa računa dužnika na račun poverioca, po bilo kom osnovu.

Učesnici u transakciji plaćanja su: nadodavac, banka i primalac.

Unutrašnji platni promet obavljaju banke. Jedan deo platnog prometa – gotovinski obavljaju i **preduzeća PTT saobraćaja**. **Narodna banka Srbije** određuje uslove za obavljanje i vrši kontrolu unutrašnjeg platnog prometa.

Određene poslove unutrašnjeg platnog prometa mogu za račun banke da obavljaju i **agenti**, kao što su: posredovanje u komunikaciji, upravljanje ili izvršenje naloga za račun klijenta, prijem i slanje naloga za plaćanje koje banka šalje ili prima, kliring i prenos podataka. Zaključenjem posebnog ugovora se regulišu sva prava i obaveze banke i agenta.

¹ Ova glava je komplementarna sa prvom (I) glavom ove knjige.

Pored izvesnih poslova unutrašnjeg platnog prometa, Narodna banka Srbije obavlja i **međunarodni platni promet**. Međunarodni platni promet obavljaju i **banke sa tzv. velikim ovlašćenjem**.

Unutrašnji platni promet, kao i međunarodni platni promet, se obavlja elektronskim putem. Efekti toga su: povećanje brzine toka novca i sniženje troškova platnog prometa. Postiže se, naime, maksimalna efikasnost organizacije i funkcionisanje platnog prometa.

2. Instrumenti unutrašnjeg platnog prometa

Dva osnovna instrumenta unutrašnjeg platnog prometa su: **tekući račun i žiro račun**. Preduzeća otvaraju tekuće račune kod banke po sopstvenom izboru. Tretiraju se kao njeni komitenti. Građani otvaraju takođe tekuće račune kod banke po sopstvenom izboru, i tretiraju se kao njeni klijenti. Prednost poslovanja po tekućem računu – u odnosu na žiro račun je u dvostrukom saldu: dugovni i potražni. Prema vlasniku tekućeg računa se određuje karakter njegovog salda. Tako, na primer, dugovni saldo na tekućem računu kod vlasnika (preduzeća kao komitenta) znači za njega potraživanje od banke kod koje je otvoren, a za banku njene obaveze prema njemu. Obrnuta je situacija ako je saldo potražni.

Banke imaju otvorene žiro račune kod Narodne banke Srbije. Isplata sa žiro računa banke zbog jednostranog salda – dugovni, a potražni kod Narodne banke Srbije može se izvršiti samo do njegove visine. Na taj način se kontroliše likvidnost banke. To je razlog što banke otvaraju žiro račun a ne tekući račun kod Narodne banke Srbije.

Svi instrumenti unutrašnjeg platnog prometa su grupisani na: gotovinske, bezgotovinske i specijalne.

Gotovinski instrumenti unutrašnjeg platnog prometa su:

1) nalog za uplatu i 2) nalog za isplatu.

Nalog za uplatu je gotovinski instrument koji se koristi za uplatu gotovine na odgovarajući račun po različitim osnovama, kao što su: uplata dnevnog pazara, plaćanje obaveza u gotovom novcu, i druge gotovinske uplate u korist računa. On sadrži odgovarajuće elemente, i sastoji se iz dva primerka: prvi primerak koji banka overava vraća se uplatiocu, a drugi ostaje banci kao dokument na osnovu koga je izvršena uplata.

Nalog za isplatu je gotovinski instrument koji se koristi za: podizanje sredstava sa računa u gotovom novcu ili, koji se na teret svog računa nalaže isplata u gotovom novcu primaocu koji nema račun kod banke. On sa-

drži odgovarajuće elemente, i sastoji se iz dva primerka: prvi primerak se vraća isplatiocu, a drugi ostaje u banci kao dokument na osnovu koga je izvršena isplata.

Bezgotovinski instrumenti unutrašnjeg platnog prometa su:

1) nalog za prenos 2) nalog za naplatu.

Nalog za prenos je bezgotovinski instrument koji se koristi kada: dužnik nalaže banci da na teret njegovog računa prenese sredstva u korist računa poverioca, za prenos sredstava između dva računa istog klijenta, kao i za evidentiranje istog iznosa sredstava na teret i u korist istog računa po osnovu izmirenja međusobnih novčanih obaveza (kompenzacija, asignacija, cesija, prenos hartija od vrednosti i sl.). On sadrži odgovarajuće elemente, i sastoji se iz jednog primerka. Banka je dužna da, na zahtev klijenta, izda potvrdu o prijemu naloga za prenos, kao i potvrdu o izvršenju tog naloga.

Nalog za naplatu je bezgotovinski instrument koji se koristi kada poverilac inicira da se izvrši naplata sa računa dužnika. On to čini u sledećim slučajevima: kada dobije ovlašćenje koje dužnik daje svojoj banci i svom poveriocu, naplata dospelih hartija od vrednosti i drugih instrumenata obezbeđenja plaćanja (menica), naplata sa otvorenog akreditiva, naplata provizije za usluge platnog prometa i sl., naplata izvršnih rešenja izdatih na osnovu zakona i izvršenih sudskih rešenja. On sadrži odgovarajuće elemente, i sastoji se iz dva primerka: prvi primerak se vraća poveriocu kao dokument da je banka primila nalog za naplatu, a drugi ostaje u banci kao dokument na osnovu koga se izvršava naplata. Banka je dužna, da na zahtev klijenta, izda potvrdu o izvršenom plaćanju.

Specifični instrumenti unutrašnjeg platnog prometa su: **ček, bankarska platna kartica i akreditiv**. Novina u našem unutrašnjem platnom prometu je sve masovnije korišćenje kao bezgotovinskog (ili gotovinskog) instrumenta - bankarske platne kartice (po ugledu na Zapad). Svima (izdavocu, korisniku, trgovini) je dobro poznata njena prednost, kao elektronskog novca. Ona je budućnost.

Nalozi za plaćanje (u pisanoj formi, u elektronskoj formi, usmeno) ne mogu se **otkazivati ili povlačiti** posle izvršenja transakcije plaćanja. Oni se izvršavaju prema datumu dospeća, redosledu prijema i propisanom redosledu.

Prilikom ocene **troškovne efikasnosti** izvršenja naloga za plaćanje moraju se uzeti u obzir ne samo provizija plaćena za usluge platnog prometa već i **oportunitetni troškovi**, pod kojima se podrazumevaju gubitak zarade zbog neizvršenja naloga za plaćanje nekoliko dana. Smatra se da je dosadašnja organizacija našeg unutrašnjeg platnog prometa u pogledu

visine oportunitetnih troškova bila maksimalno efikasna. Po tome je bila posebno poznata u svetu – jedinstvena. Naročito kada se prešlo na elektronski način obavljanja platnog prometa. Nalozi za plaćanje su se izvršavali u realnom vremenu, i to neograničeni broj puta u toku dana ako su na žiro računu bila raspoloživa novčana sredstva. Zagovornici prelaska unutrašnjeg platnog prometa na banke ističu kao njenu posebnu slabost – netržišnost. Prenošenjem unutrašnjeg platnog prometa na poslovne banke, u čijoj je pravoj nadležnosti, povećava se konkurencija između njih u vezi sa pružanjem usluga platnog prometa (po nižoj ceni – proviziji). No, bez obzira na to, postoji još uvek uverljivo shvatanje da su »ukupni efekti« dosadašnje organizacije našeg unutrašnjeg platnog prometa »veći od toga«.

Jedan od dodatnih razloga, pored iznetih, za prenošenje unutrašnjeg platnog prometa na poslovne banke je: jednoobraznost sa svetom, posebno sa Evropom.

3. Problem obračuna unutrašnjeg platnog prometa

Problem obračuna unutrašnjeg platnog prometa se ne javlja kada nalogodavac i primalac imaju otvorene tekuće račune kod *iste* banke. U tom slučaju banka je u ulozi inicijalne i odredišne banke. Obračun unutrašnjeg platnog prometa – transakcija plaćanja se vrši prenosom sredstava sa tekućeg računa nalogodavca na tekući račun primaoca. Saldo na tekućem računu kod banke je, po pravilu, potražni. Ukupna obaveza banke prema klijentima je ostala ista. Ona se, međutim, smanjila prema nalogodavcu a povećala se prema primaocu.

Problem obračuna unutrašnjeg platnog prometa se javlja kada nalogodavac i primalac imaju otvorene tekuće račune kod *različitih* banaka – nalogodavac kod inicijalne banke a primalac, poverilac kod odredišne banke. Tada se dakle javlja tzv. međubankarski obračun (međubankarska plaćanja). On se može vršiti po bruto i neto principu.

Pod *bruto obračunom* podrazumeva se prijem i izvršavanje pojedinačnih naloga za plaćanje banaka u najkraćem mogućem vremenu od momenta njihovog prijema – i to do visine pokrivača na obračunskom računu (žiro računu banke).

U daljim izlaganjima tretirane problematike prikazaćemo jedan od mogućih *teorijskih modela međubankarskih plaćanja* po bruto principu. On omogućuje što lakše shvatanje suštine problema međubankarskog obračuna po bruto principu u realnom vremenu.

Obračun transfera odobrenja vrši se (tj. knjiži se) kod:

1) *inicijalne banke* – tako što se zadužuje tekući račun dužnika a odobrava se račun »Obračun sa Narodnom bankom« koji ima karakter tekućeg računa. Kada ona primi Izvod žiro računa zadužuje se račun »Obračun sa Narodnom bankom« a odobrava se račun »Žiro račun«.

2) *odredišne banke* – tako što se zadužuje račun »Obračun sa Narodnom bankom« a odobrava se tekući račun primaoca. Kada primi Izvod žiro računa zadužuje se račun »Žiro račun« a odobrava se račun »Obračun sa Narodnom bankom«.

3) *Narodne banke* – tako što se zadužuje žiro račun inicijalne banke a odobrava se žiro račun odredišne banke.

Obračun transfera zaduženja vrši se (tj. knjiže se) kod:

1) *inicijalne banke* – tako što se zadužuje račun »Obračun sa Narodnom bankom« a odobrava se tekući račun primaoca. Kada primi Izvod žiro računa zadužuje se račun »Žiro račun« a odobrava se račun »Obračun sa Narodnom bankom«.

2) *odredišne banke* – tako što se zadužuje tekući račun dužnika a odobrava se račun »Obračun sa Narodnom bankom«. Kada primi Izvod žiro računa zadužuje se račun »Obračun sa Narodnom bankom« a odobrava se račun »Žiro račun«.

3) *Narodne banke* – tako što se zadužuje žiro račun odredišne banke a odobrava se žiro račun inicijalne banke.

Pod *neto obračunom* podrazumeva se prijem pojedinačnih naloga za plaćanje ili grupa naloga za plaćanje, uz koje se dostavlja specifikacija pojedinačnih naloga, radi obračuna multilateralnih neto iznosa za poravnane, koje se obavlja na obračunskim računima banke. Samo se neto iznosi knjiže kod inicijalne banke, odredišne banke i Narodne banke, na prikazani način kod ilustrovanog teorijskog modela međubankarskog obračuna po bruto principu

4. Značaj Centra za bonitet

U okviru Narodne banke Srbije postoji poseban organizacioni deo – Centar za bonitet. Zadatak Centra za bonitet je da, pored ostalog, prikuplja odgovarajuće godišnje finansijske izveštaje od privrednih subjekata. Na osnovu tih izveštaja izračunavaju se vrednosti odgovarajućih pokazatelja finansijskog položaja ukupne privrede, delatnosti i grane. Oni treba da su isti kao na Zapadu u cilju međunarodne uporedivosti, što za sada nije,

međutim, slučaj. Ilustracije radi, kada je reč o trgovini ključni finansijski pokazatelji su: 1) pokazatelji profitabilnosti: (1) stopa bruto profita (prodaja – nabavna vrednost realizovane robe/prodaja), 2) stopa operativnog profita (profit pre oporezivanja i kamate/prodaja), 3) stopa neto profita (ili prinos od prodaje) (profit posle kamate/prodaja), 4) prinos od ukupne imovine (neto profit/ukupna imovina), 5) prinos od akcijskog kapitala (ili prinos od neto vrednosti) (neto profit/ukupan akcijski kapital), 6) prinos od angažovanog kapitala (neto profit/ukupan angažovani kapital), 7) zarada po akciji (profit posle poreza – dividenda od preferencijalnih akcija/broj izdatih običnih akcija), 8) racio cena zarada (ili PE; multiple) (prosečna cena kompanijskih akcija/zarada po akciji (nedavna); (2) pokazatelji likvidnosti: 1) tekući racio (tekuća imovina/tekuće obaveze), 2) rigorozni racio (ili acid test) (gotovina i potraživanja/tekuće obaveze); (3) pokazatelji leverage (zaduženosti): 1) racio duga prema imovini (ukupan dug/ukupna imovina), 3) racio duga prema akcijskom kapitalu (ukupan dug/ukupan akcijski kapital), 4) vreme – kamata – zarada (ili racio pokrivača) (profit pre poreza i kamate/ukupna kamata); (4) pokazatelji aktivnosti: 1) obrt zaliha (prodaja/zalihe), 2) obrt imovine (ili korišćenje imovine) (prodaja/ukupna imovina), 3) obrt potraživanja (godišnja prodaja na kredit/potraživanja), 4) prosečan period naplate (potraživanja/prosečna dnevna prodaja).

Sa ovim se postiže direktna uporedivost finansijskog položaja naše trgovine sa finansijskim položajem trgovine drugih zemalja razvijene tržišne privrede, posebno Evropske unije.

Smisao postojanja Centra za bonitet je dakle da primenjuje isti sistem finansijskih pokazatelja kao na Zapadu, i to po različitim segmentima poslovanja. Time se obezbeđuje njihova direktna međunarodna uporedivost. U tome je veliki značaj, pored ostalog, Centra za bonitet za nacionalnu ekonomiju.

* * *

U svim zemljama sveta se posebna pažnja posvećuje problemu efikasne organizacije unutrašnjeg platnog prometa. Ovo zbog toga što je ona veoma značajan faktor efikasnosti ukupne nacionalne ekonomije. Smatra se da je efikasna organizacija unutrašnjeg platnog prometa ako obezbeđuje normalan tok novca uz što niže troškove (provizija za usluge platnog prometa plus oportunitetni troškovi). To se postiže jačanjem tržišnosti – prelaskom platnog prometa na poslovne banke, i uvođenjem elektronskog platnog prometa.

Mnogi smatraju da je veoma teško dati jasan odgovor na pitanje: Da li je nova efikasnija od stare organizacije našeg unutrašnjeg prometa? Jer

je naša zemlja bila poznata u svetu po najefikasnijoj organizaciji unutrašnjeg platnog prometa.

No, bez obzira na to, treba dalje maksimalno usavršavati novu organizaciju unutrašnjeg platnog prometa, koja je po svim karakteristikama istovetna sa zapadom. U tom smislu je ostvarena izvesna harmonizacija organizacije unutrašnjeg platnog prometa, posebno sa zemljama Evropske unije, čijem priključenju težimo u budućnosti.

U cilju kompleksne obrade problematike obračuna (knjiženja) unutrašnjeg platnog prometa prikazaćemo, takođe, teorijski model knjiženja aviza odobrenja i aviza zaduženja, i to posebno kod inicijalne banke, određene banke, i Narodne banke. Ono je, svakako, neophodno, u slučaju kada inicijalna banka avizira – izveštava određenu banku da je izvršila transakciju odobrenja ili zaduženja po određenom osnovu, a pre nego što je ona konačno proknjižena u bankarskom smislu te reči kod Narodne banke, tj. izvršen prenos sredstava sa žiro računa inicijalne banke na žiro račun određene banke.

Kod inicijalne banke avizo odobrenja će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun tekući račun njenog komitenta a odobriće se račun »Neobračunate specifikacije izdatih zbirnih aviza odobrenja«. U momentu kada se dobije izvod žiro računa od Narodne banke knjiži se najpre tako što se zadužuje račun »Neobračunate specifikacije izdatih zbirnih aviza odobrenja« a odobrava se račun »Odnosi sa Narodnom bankom«, a zatim se zadužuje račun »Odnosi sa Narodnom bankom« a odobrava se račun »Žiro račun« inicijalne banke.

Avizo odobrenja, obrađeni, kod Narodne banke će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun »Žiro račun« inicijalne banke a odobriće se račun »Žiro račun« određene banke.

Kod inicijalne banke avizo zaduženja će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun »Neobračunate specifikacije izdatih zbirnih aviza zaduženja« a odobriće se račun tekući račun njenog komitenta. U momentu prijema izvoda žiro računa zadužiće se najpre račun »Odnosi sa Narodnom bankom« a dobriće se račun »Neobračunate specifikacije izdatih zbirnih aviza zaduženja«, a zatim će se zadužiti račun »Žiro račun« a odobriće se račun »Odnosi sa Narodnom bankom«.

Avizo zaduženja, obrađeni, kod Narodne banke će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun »Žiro račun« određene banke a odobriće se račun »Žiro račun« inicijalne banke.

Kod određene banke primljeni avizo odobrenja od inicijalne banke će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun »Neobračunata primljena aviza odobrenja« a odobriće se račun tekući račun njenog komitenta. U momen-

tu prijema izvoda žiro računa od Narodne banke najpre će se zadužiti račun »Odnosi sa Narodnom bankom« a odobriće se račun »Neobračunata primljena aviza odobrenja«, a zatim će se zadužiti račun »Žiro račun« a odobriće se račun »Odnosi sa Narodnom bankom«.

Primljeni avizo zaduženja od inicijalne banke kod odredišne banke će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun tekući račun njenog komitenta a odobriće se račun »Neobračunata primljena aviza zaduženja«. U momentu prijema izvoda žiro računa od Narodne banke najpre će se zadužiti račun »Neobračunata primljena aviza zaduženja« a odobriće se račun »Odnosi sa Narodnom bankom«, a zatim će se zadužiti račun »Odnosi sa Narodnom bankom« a odobriće se račun »Žiro račun«.

Poslednji prikazani teorijski model obračuna, tj. knjiženja unutrašnjeg platnog prometa više odgovara prirodi stvari. Stoga se i preporučuje praksi.

U okviru našeg platnog prometa primenjena je savremena informaciona tehnologija. On je: elektronski platni promet. Sve je veći značaj **Internet bankarstva**. Kreditna kartica postaje sve više dominantnije sredstvo plaćanja. Sve to maksimalno doprinosi povećanju ukupne efikasnosti organizacije i funkcionisanja našeg unutrašnjeg platnog prometa (brzina, niži troškovi, ušteda vremena, manji transakcioni rizik, kontrola u svakom momentu), jer se on obavlja, naime, u tzv. »realnom vremenu«. Ono je podržano i sa primenom svih relevantnih bankarskih standarda. Sve u svemu, dobra organizacija unutrašnjeg platnog prometa je »garant« odgovarajuće efikasnosti ukupne naše nacionalne ekonomije.

Elektronski platni promet omogućuje centralizovano praćenje stanja – u jednom centru – svih računa sa kojih se vrši plaćanje. Danas, to je slučaj i u našoj zemlji. Centralizacija tokova novčanih sredstava povećava, svakako, ukupnu efikasnost platnog prometa. Smanjuju se znatno oportunitetni troškovi kao jedna od mera efikasnosti platnog prometa. U tom pogledu sve dobre odlike je imao naš stari platni promet, koji je, takođe, bio maksimalno dobro kompjuterizovan i omogućavao je da se platne transakcije izvršavaju (po bruto principu) u tzv. realnom vremenu, dnevno više puta preko istog računa sa pozitivnim saldom.

XX PROBLEMI RAČUNOVODSTVA FINANSIJSKIH DERIVATA

Veoma je dinamično i rizično poslovanje od 70-tih godina prošlog (XX) veka. U cilju zaštite – minimiziranja rizika poslovanja, prouzrokovanih promenljivošću tržišnih uslova, primenom nove tehnologije i povećanja deregulacije (tj. takvim faktorima kao što su potres naftnih cena, visoka inflacija, uvođenje 1971. promenljivog deviznog kursa i dr.), sve više se koriste finansijski derivati. To samo po sebi zahteva i odgovarajući računovodstveni tretman. U ovom radu ćemo ukazati na najvažnije računovodstvene probleme korišćenja finansijskih derivata u određene svrhe, špekulacija ili zaštita.

1. Pojam, vrste i korisnici finansijskih derivata

Po svojoj prirodi, finansijski derivati su finansijski instrumenti čija je vrednost izvedena iz vrednosti druge aktive (na primer, akcije, obveznice, ili roba) ili u odnosu na tržišno-utvrđene indikatore (na primer, kamatna stopa ili indeks »Standard and Poor's 500 stock« – akcija).

Postoje različite vrste finansijskih derivata. U ovom radu ukazaćemo posebno na računovodstvene aspekte sledećih triju različitih vrsta finansijskih derivata: 1) finansijski forvardi ili finansijski fjučersi, 2) opcije i 3) svopovi. Posebno ćemo naime ukazati na računovodstvene probleme korišćenja odgovarajućih finansijskih derivata u špekulativne ili zaštitne svrhe, kao i na samo njihovo značenje u smislu suštine, pojma.

Posebne grupe korisnika finansijskih derivata su: 1) proizvođači, i kupci i 2) špekulanti, i arbitražeri. Finansijske derivate koriste u špekulativne ili zaštitne svrhe pojedinci i kompanije.

XXIV KONTROLA TROŠKOVA U BANKAMA

Osnovni cilj poslovanja banke je ostvarenje što većeg profita uz maksimalno zadovoljenje potreba klijenata, bez koga nema ni profita. Banke mogu povećati profit na tri načina: 1) povećanjem prihoda, 2) smanjenjem troškova, i 3) istovremeno povećanjem prihoda i smanjenjem troškova. Daleko su veće mogućnosti povećanja profita na strani smanjenja troškova nego povećanja prihoda. S obzirom na to, u ovom radu ćemo ukazati na neke aspekte kontrole troškova poslovanja u bankama u funkciji povećanja njenog profita.

1. DETERMINANTE TROŠKOVA POSLOVANJA BANKE

Brojni faktori utiču na povećanje troškova poslovanja savremenih banaka. Ključne determinante troškova poslovanja banke su¹:

1. Povećanje broja usluga. Savremene banke u uslovima izražene konkurencije sve više pružaju, pored tradicionalnih usluga (zajmovi), i druge finansijske usluge (vanbilansne aktivnosti). To utiče na povećanje troškova poslovanja i, takođe, prihoda u obliku provizije.
2. Povećanje konkurencije. Sve je veća konkurencija između finansijskih institucija (banaka i drugih). To utiče na povećanje spektra finansijskih usluga.
3. Deregulacija od strane države. Na povećanje konkurencije i spektra finansijskih usluga uticao je proces deregulacije (slabljenje državne kontrole). Ovaj proces je započet pre više od dve decenije u Sjedinjenim Američkim Državama i proširio se i na ostale države, kao što su Australija, Kanada, Velika Britanija i Japan, sa tendencijom da postane opšta pojava. On utiče na povećanje izloženosti banke riziku na slobodnijem i konkurentnijem tržištu finansijskih usluga.
4. Mešavina sredstava sa izuzetnom kamatnom osetljivošću. Struktura izvora sredstava savremene banke je tako komponovana da je

¹ Rose, P.S. i Hudgins, S.C., *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, (prevod s engleskog), Data Status, Beograd, 2005, str. 20-23.

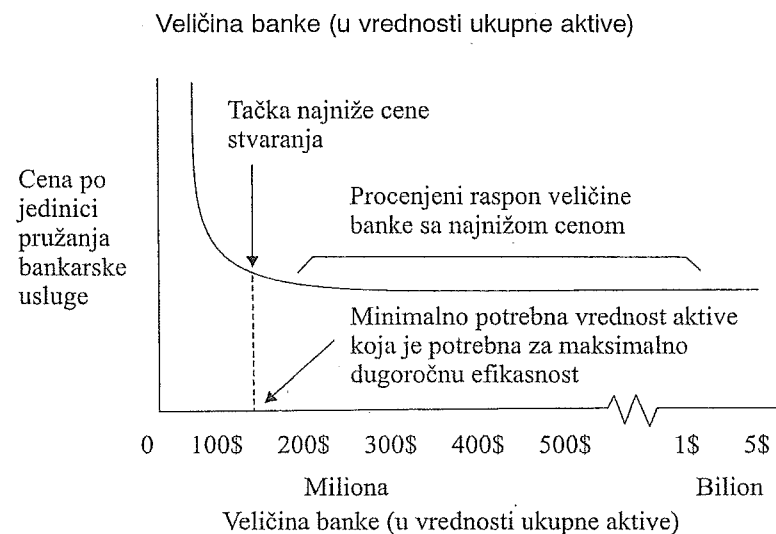
osetljiva na promene kamatne stope. Male promene u kamatnoj stopi mogu da utiču na iznos deponovanih sredstava i broj klijenata banke. Banka se mora na različite načine boriti za lojalnost obrazovanih klijenata, nudeći im povoljnije uslove u odnosu na konkurente.

5. Tehnološka promena. U savremenom bankarstvu su se danas odigrale krupne tehnološke promene sa primenom informacione tehnologije. Elektronskim putem se vrše plaćanja i odobravanje kredita kvalifikovanim klijentima. Velike tehnološke inovacije u bankarstvu su bankomati (automated teller machines – ATM) i prodajna mesta koja su povezana sa bankarskim kompjuterskim sistemom (point of sale – POS terminals). U Sjedinjenim Američkim Državama danas postoji više od 140.000 ATM. Slična je situacija i u Evropi. Elektronsko poslovanje omogućuje »non-stop« korišćenje bankarskih usluga. Doprinosi povećanju vrednosti za klijenta (udobnost) i smanjenju troškova poslovanja (manje angažovanje ljudske radne snage, varijabilne troškove u odnosu na prošlost). Mnogi klijenti još uvek vole, i voleće lični kontakt sa osobljem banke.
6. Udruživanje i geografska ekspanzija. U cilju povećanja obima poslovanja banke se sve više udružuju sa drugim bankama i nebankarskim finansijskim kompanijama. Fuzije u bankarstvu utiču na smanjenje zaposlenosti. Isto tako, banke nastoje da povećaju obim poslovanja poslujući na najudaljenijim tržištima, nudeći povećani broj različitih finansijskih usluga, u zemlji i svetu, dakle, putem tzv. geografske ekspanzije.
7. Preklapanje poslova. Do preklapanja poslova je došlo usled povećanog broja finansijskih usluga i konkurencije od strane iste ili slične finansijske institucije (na primer, banke vrše i osiguranje). To može vremenom dovesti do propadanja slabije finansijske institucije ili pripajanja jačoj koja nudi širok spektar različitih finansijskih usluga. Diverzifikovana je danas delatnost finansijske institucije.
8. Globalizacija. Udruživanje i geografska ekspanzija uveliko prevazilazi granice jedne nacije i proširila se na celu zemaljsku kuglu. Ova tendencija je poznata kao globalizacija. Danas su sve veće banke multinacionalnog karaktera, poslujući po celom svetu. Tome je u velikoj meri doprinela deregulacija.
9. Povećan rizik od lošeg poslovanja ili bankrotstva. Finansijsko okruženje, domaće i međunarodno je danas veoma rizično. Mnoge banke su »šireći se nekontrolisano« propale zbog problematičnih zajmova i lošeg poslovanja. Opstanak banke zavisi od efikasnosti upravljanja rizikom poslovanja, pre svega kreditnim i kamatnim rizikom, kao i vanbilansnim rizikom.

Efikasnom integralnom kontrolom svih gore navedenih faktora može se uticati na željeno kretanje troškova poslovanja banke, a time i na povećanje njenog profita.

2. EFIKASNOST I VELIČINA BANKE

Ključno je pitanje: Da li velike finansijske firme posluju sa nižim troškovima? Istraživanjem u praksi je utvrđeno da velike finansijske institucije, ipak, posluju sa nižim troškovima iz razloga što deluju na tržištima intenzivne konkurencije. Kriva prosečnih troškova je u obliku slova »U«, kao što se vidi sa slike 1. Velike banke ostvaruju optimalnu veličinu (najniže troškove) između 2 i 15 milijardi \$ ukupne aktive. Male i srednje banke

Slika 1. Najefikasnije veličine za banke

Izvor: Rose, P.S. i Hudgins, S.C., Op. cit., str. 94

ostvaruju najniže troškove poslovanja između 10 miliona \$ i jedne milijarde \$ ukupne aktive².

² Ibid., str. 94.

Istraživanjem u praksi je takođe utvrđeno da su ukupni troškovi veći banaka veći za 20 do 25% od minimalnih mogućih troškova³. To znači da u samoj banci postoje mogućnosti za sniženje troškova do prihvatljive optimalne granice. U tome se ogleda tzv. »eks-efikasnost«.

Banke nastoje da snize troškove poslovanja putem ekonomije obima i ekonomije po području. Ekonomija obima znači da dupliranje učinka bilo koje usluge ili paketa usluga neće rezultirati u duplo većim troškovima pružanja usluga zbog veće efikasnosti korišćenja sredstava u stvaranju višestrukih jedinica istog paketa usluga. Ekonomija po području ukazuje na to da banka može da ostvari znatne uštede u troškovima poslovanja ako pruža svoje usluge po različitim geografskim područjima jer se neki resursi (menadžment i oprema) bolje koriste nego u slučaju kada se posluje samo na jednoj lokaciji. Fiksni troškovi se raspodeljuju na više segmenata u poslovanju. Primena savremene informacione tehnologije u svim segmentima poslovanja je znatno doprinela sniženju troškova poslovanja banke.

Bitna karakteristika savremenog bankarstva su fuzije između samih banaka i banaka i nebankarskih kompanija. Po tom osnovu se ostvaruju znatne »uštede u troškovima« poslovanja banaka.

Prilikom utvrđivanja ukupnih troškova poslovanja banaka treba uzeti u obzir i oportunitetne troškove. Oportunitetni troškovi su troškovi propuštenih prilika (gubitak prihoda). U cilju optimiziranja oportunitetnih troškova treba »razumno odlučivati« u bankama. To je veoma teško danas u uslovima visokog rizika poslovanja banaka.

Sve u svemu, veličina banke je značajan faktor troškovne efikasnosti poslovanja. Troškovna efikasnost poslovanja se utvrđuje kao odnos između troškova poslovanja i zarade banke. U Sjedinjenim Američkim Državama koeficijent poslovne efikasnosti (poslovni troškovi/poslovna zarada) iznosio je u 2003. kod depozitnih institucija sa ukupnom aktivom ispod 100 miliona dolara 70,99%, sa ukupnom aktivom od 100 miliona do 1 milijarde dolara 63,11%, sa ukupnom aktivom od 1 milijarde do 10 milijardi dolara 58,48 i sa ukupnom aktivom više od 10 milijardi dolara 53,69%, odnosno u proseku svih depozitnih institucija 55,92⁴. Iz ovih empirijskih podataka se jasno vidi da se sa povećanjem veličine banke (iskazane u vrednosti ukupne aktive) povećava troškovna (poslovna) efikasnost. Iz tih razloga je neophodno za svaku banku utvrditi optimalnu veličinu, sa najnižim troškovima poslovanja.

U bankama se troškovi poslovanja klasifikuju, pored ostalog, na troškove proizvodnje bankarskog proizvoda (neposrednog pružanja finansij-

³ Ibid., str. 95.

⁴ Ibid., str. 168.

skih usluga), prodaje i uprave i administracije. Podela je dakle slična kao i u drugim kompanijama. U većim bankama troškovi poslovanja se obračunavaju po segmentima poslovanja. Opšti troškovi poslovanja se alociraju na pojedine segmente poslovanja pomoću odgovarajućih ključeva izabranih po principu uzročnosti (između ključa i troška postoji uzročno posledična veza). Alokacioni ključevi mogu biti: broj partija računa, broj izvršenih bankarskih transakcija, broj zaposlenih, broj časova utrošenog vremena, prihodi od kamate, vrednost ukupne aktive i dr. Obračun troškova po segmentima poslovanja omogućuje sagledavanje doprinosa svakog segmenta poslovanja ostvorenoj ukupnoj efikasnosti poslovanja banke.

Velike banke su organizovane po centrima odgovornosti. Ti centri su: prihodovni centri, troškovni centri, profitni centri i investicioni centri. Na performanse pojedinih centara odgovornosti (na primer, filijala) može se uticati putem transfernih cena. To su takve cene po kojima se vrši pozajmljivane slobodnih novčanih sredstava između matične banke i filijala ili samih filijala. Formiraju se na troškovnoj osnovi, tržišnoj osnovi i pregovaranjem.

3. PROBLEM ZASTUPANJA U BANKAMA

Problem zastupanja agencijski problem u bankama javlja se u slučaju kada postoje razlike u ciljevima menadžera i akcionara banke. Menadžeri banke mogu pokazivati sklonost ka luksuzu. Oni više cene dodatne prihode, luksuzne kancelarije i skupa putovanja nego da ostvare maksimalan prihod za akcionare. To se odražava na efikasnost poslovanja banke. Sklonost ka luksuzu se takođe ispoljava u vidu angažovanja većeg broja zaposlenih nego što je potrebno da bi se ostvarila maksimalna dobit ili prekomerno veliki rast, što dovodi do troškova koji mogu da izmaknu kontroli.

Primenom teorije o zastupanju rešava se problem konflikata ciljeva menadžera i akcionara banke. Ona prisiljava menadžere da se, u datoj situaciji, ponašaju tako da akcionari banke ostvaruju maksimalnu dobit. Ako akcionari banke nemaju pristup svim informacijama koje poseduju menadžeri, teško mogu da pravilno procene da li se oni dobro ponašaju u donošenju odluka. Prema teoriji o zastupanju u cilju usklađivanja ciljeva menadžera i akcionara banke, nagrađivanje menadžera treba vršiti prema ostvarenim rezultatima banke. Po tom osnovu pored redovnih primanja menadžeri banke mogu da ostvare i određene bonuse (na primer, sticanje hartija od vrednosti po određenim povoljnim cenama). U želji da ostvare što bolje rezultate menadžeri banke preuzimaju veći rizik. Smatra se da je

primena teorije o zastupanju komplikovanija u bankama nego u drugim korporacijama iz razloga veće zaduženosti banke (odnos dugovanja i akcionarskog kapitala), kao i prisutnosti nadzornih organa i samih deponenata u upravnim odborima banke (naričito većih koji mogu da utiču na konačnu odluku).

Putem efikasnosti tržišta rada i tržišta kapitala uspešno se rešava problem zastupanja i u bankama. Ako opada cena akcija banke znak je da su menadžeri neuspešni i treba ih smeniti dovođenjem uspešnih sa tržišta rada. Intenzivna konkurencija sama po sebi dakle uspešno rešava (ublažuje) korporacijski problem zastupanja (agencijski problem).

4. ANALIZA FUNKCIONALNIH TROŠKOVA

Da bi banka mogla uspešno da posluje – ostvari ciljni profit neophodno je da pribavi potrebna sredstva po što nižoj ceni (kamati) i da ih proda (plasira) po što većoj ceni, tako da ostvari pozitivnu razliku u ceni (neto kamatnu maržu). Različiti depoziti, uz to, povlače različite operativne troškove. Tako, na primer, depoziti po viđenju povlače mnogo veće operativne troškove zbog visokih troškova za opremu i osoblje, vezano za obradu i evidentiranje depozita, od štednih (oročenih) depozita.

U najjeftinije depozite banke spadaju depoziti po viđenju (uključujući redovne tekuće račune i specijalne depozite na čekovnim knjižicama, po kojima se obično ne plaća kamata deponentu, i tekuće račune sa kamatom) koje banke prodaju. Sve veća upotreba kreditnih kartica utiče na smanjenje troškova obrade čekova. Po ekonomičnosti štedni depoziti – računi na tržištu novca, oročeni štedni računi, su iza depozita po viđenju iz razloga, pre svega, što se na njih obračunavaju male kamate. Tekući računi koji vuku kamatu su u pogledu neto prihoda profitabilniji od redovnih tekućih računa bez kamate. Komercijalni računi su znatno profitabilniji od tekućih računa. Oročeni depoziti, penzijski računi i depozitni sertifikati po obimu prometa su znatno ispod štednih računa, i pored viših kamatnih stopa, stoga su manje profitabilni od njih. Najveće prihode banka ostvaruje, zbog većeg obima, prodajom sredstava po štednim depozitima i depozitima po viđenju.

Opšte je pravilo da banka treba da odobrava one vrste zajmova sa kojima najefikasnije posluje. U visoko profitabilne zajmove spadaju komercijalni zajmovi i zajmovi za nekretnine. Profitabilni su i zajmovi koji se odobravaju na rate (uglavnom domaćinstvima i malim firmama). Na prinose po

zajmovima utiču veličina zajma i veličina klijenta (velike banke odobravaju zajmove velikim klijentima po nižim kamatnim stopama usled manjeg rizika i konkurencije; suprotno tome, male banke odobravaju prvenstveno zajmove malim klijentima po većim kamatnim stopama jer je veći rizik).

Sve u svemu, u cilju optimiziranja troškova neophodno je da banka kreira optimalnu (troškovnu) strukturu depozita i odobrenih zajmova. Za te svrhe potrebno je organizovati funkcionalnu analizu troškova u bankama. Ona pruža odgovor na pitanje za svaki bankarski račun: Kolika je kamata? Kolika je provizija? Koliki su operativni troškovi? Koliki je neto prihod? Na osnovu toga se može sagledati njegova profitabilnost, i doprinos ukupnoj profitabilnosti depozita, odnosno odobrenih zajmova od strane banke. U tom smislu spada u značajne instrumente kontrole efikasnosti poslovanja banke.

U cilju minimiziranja gubitaka po zajmovima neophodna je adekvatna kontrola zajmova. Osnovni principi kontrole zajmova su: 1) periodična kontrola svih vrsta zajmova – rutinski pregled najvećih neizmirenih zajmova na svakih 30, 60 ili 90 dana, zajedno sa povremenim pregledom manjih zajmova, 2) proces kontrole zajmova uključuje: a) evidenciju plaćanja zajmova, u cilju provere da li je klijent u zakašnjenju u odnosu na predviđeni plan otplate, b) kvalitet i stanje svakog kolateralnog jemstva datog u zalog kao pokriće za zajam, c) kompletnost zajmovne dokumentacije u cilju utvrđivanja pristupa zajmodavca koleteralnog jemstva i mogućnosti zakonskog preduzimanja mera protiv zajmoprimca pred sudom, ako je potrebno, d) ocena promene finansijske pozicije zajmodavca i predviđanje kreditnih potreba zajmoprimca, i e) ocenu da li je zajam u skladu sa politikom zajmova zajmodavca i standardima koji se odnose na portfelj zajma zajmodavca, koju vrše stručnjaci iz regulatornih agencija, 3) redovna kontrola najvećih zajmova iz razloga što njihova neotplata može da bitno ugrozi finansijsku poziciju zajmodavca, 4) češća kontrola problematičnih zajmova, uz mogućnost još redovnijih provera ako se pojave određeni problemi u vezi sa bilo kojim zajmom, i 5) ubrzanje planiranju kontrole zajma ukoliko dođe do pogoršanja privredne situacije ili određenih problema u konkretnoj oblasti poslovanja, u okviru koje je odobren znatan zajam (na primer, pojava novih konkurenata ili promene u tehnologiji koje će dovesti do potreba za novim proizvodima ili novim metodama isporuke)⁵. Kontrola zajmova omogućuje banci da realnije sagleda izloženosti kreditnom riziku i da na osnovu toga utvrdi buduće potrebe za većim obimom kapitala, kako bi osigurala solventnost. Kreditni gubici su značajna komponenta troškova banke. U periodu od 1991 – 2003. provizije za kreditne gubitke u procentima od

⁵ Ibid., str. 544.

ukupne aktive iznosile su u Sjedinjenim Američkim Državama za sve osigurane privredne banke po pojedinim godinama: 2003 – 0,48%, 2002 – 0,68%, 2001 – 0,66%, 2000 – 0,48%, 1999 – 0,38%, 1997 – 0,40%, 1995 – 0,29%, 1993 – 0,45% i 1991 – 1,02%⁶.

Prirodnu vrstu troškova poslovanja banke čine plata i beneficije službenika, troškovi za prostorije i opremu i dodatni beskamatni troškovi. I u uslovima elektronskog poslovanja banke najveći deo troškova poslovanja se odnosi na plate i beneficije zaposlenih. U periodu od 1991 – 2003. beskamatni troškovi u procentima od ukupne aktive iznosili su u Sjedinjenim Američkim Državama za sve osigurane privredne banke po pojedinim godinama: 2003 – 3,13%, 2002 – 3,29%, 2001 – 3,38%, 2000 – 3,46%, 1999 – 3,56%, 1997 – 3,39%, 1995 – 3,47%, 1993 – 3,77% i 1991 – 3,74%⁷. Učešće beskamatnih troškova u ukupnim troškovima banke kreće se između 20 i 40%. Ovi empirijski podaci o troškovima poslovanja banke sami po sebi ukazuju na to da je kontrola troškova značajan instrument poboljšanja efikasnosti njenog poslovanja.

Kritični faktor uspešnosti banke su: troškovi (cena), kvalitet, vreme i inovacije. Ovi faktori se analiziraju putem situacione analize, tj. SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, and threats) analize. Ovom analizom se sagledavaju jake i slabe strane konkretne banke i njene šanse i pretnje iz okruženja. Banke primenjuju dve strategije poslovanja: strategija vođstva troškova i strategija diferenciranja u pogledu nudiženja specifičnih bankarskih proizvoda. Primenom benchmarking upoređuje se efikasnost poslovanja konkretne banke sa najboljom bankarskom praksom (većina uspešnom bankom), i sa grupacijom banke.

Savremene banke nastoje da kreiraju što veću vrednost za klijente. To postižu povećanjem korisnosti, s jedne strane, i reduciranjem cene, s druge strane. Reduciranje cene bankarskih usluga postiže se smanjenjem troškova. U cilju sniženja troškova banke primenjuju razvijene nove koncepcije upravljanja troškovima, kao što su: obračun troškova po baznim aktivnostima, analiza lanca vrednosti, upravljanje aktivnostima (eliminisanje onih koji ne stvaraju vrednost za klijente), obračun troškova životnog ciklusa bankarskog proizvoda, upravljanje totalnim kvalitetom, korišćenje eksternih resursa i dr. Smatra se da primena informacione tehnologije u bankarstvu više doprinosi povećanju vrednosti za klijente nego sniženju

⁶ Ibid., str. 159.

⁷ Ibid., str. 159.

troškova poslovanja. Preterano sniženje troškova poslovanja u bankama može da dovede do tzv. »troškovnog slepila«. Ono treba da je u optimalnim granicama. Za potrebe utvrđivanja optimalnih troškova poslovanja konkretne banke od velikog je značaja poznavati troškove poslovanja konkurentskih banaka.

5. PLANIRANJE PRIHODA I RASHODA BANKE

Za potrebe kontrole stvarnih tokova prihoda i rashoda vrši se planiranje prihoda i rashoda banke (tj. budžetiranje). Pri tome se posebno planiraju kamatni i beskamatni prihodi i kamatni i beskamatni troškovi banke, respektujući pri tom sve relevantne sadašnje i buduće determinante, naročito moguće promene u bankarskom okruženju. Za potrebe planiranja troškovi banke se klasifikuju prema ponašanju u odnosu na promene obima zaposlenosti na varijabilne i fiksne troškove.

Sama metodologija planiranja prihoda i rashoda banke, odnosno profita je zasnovana na pretpostavkama o kretanju kamatnih stopa na prihodovnoj i rashodovnoj strani, provizija, operativnih troškova i projektovanom bilansu stanja. U cilju ilustracije pretpostavimo da su poznate sledeće vrednosti relevantnih elemenata za planiranje profita banke⁸:

A) Prihodi:

a) po osnovu kreditnih plasmana

- 1) kamatna stopa na komercijalne kredite 11,0%
- 2) kamatna stopa na potrošačke kredite 15,0%
- 3) kamatna stopa na stambene kredite 13,0%

b) po osnovu plasmana u hartije od vrednosti:

- 4) državne hartije od vrednosti 9,5%
- 5) hartije federalnih agencija 10,0%
- 6) hartije opštinskih fondova 7,5%
- 7) hartije federalnih fondova 9,0%

c) ostali prihodi:

- 8) naplata usluga projektuje se na prosečnu aktivu 0,50%
- 9) ostali razni prihodi na prosečnu aktivu procenjuju se 0,50%

B) Rashodi:

- 1) štedne knjižice i štedni računi 5,5%

⁸ Primer je preuzet iz knjige: Ćurčić, U.N., *Strategijsko planiranje u bankarstvu*, Novi Sad, 1999, str. 221 – 223.

- 2) depozitni certifikati 9,0%
 3) depozitni računi tržišta novca 8,0%
 C) Ukupni relativno-fiksni troškovi:
 1) Plate, opšti troškovi, troškovi kompjutera itd. 4,00 mil. dinara

Projektovani bilans stanja banke izgleda ovako:

Aktiva	Miliona dinara	Kamatna stopa
Kreditni:		
komercijalni	20,0	11,00
potrošački	20,0	15,00
stambeni	20,0	13,00
Hartije od vrednosti:		
ministarstva finansija	10,0	9,50
federalnih agencija	10,0	10,00
opštinskih fondova	5,0	7,50
federalnih fondova	3,0	9,00
Gotovina	5,0	0,00
Nekretnina u vlasništvu	1,0	0,00
Prostor i oprema	4,0	0,00
Ostala aktiva	2,0	0,00
Ukupna aktiva	100,0	

Pasiva	Miliona dinara	Kamatna stopa
Depoziti:		
po viđenju	10,0	0,00
štednja	20,0	5,50
tržišta novca	10,0	8,00
oročeni depoziti	50,0	9,00
Pozajmnice	0,0	0,00
Ostala pasiva	2,0	0,00
Akcionarski kapital	8,0	
Ukupna pasiva	100,0	

Na bazi ovih podataka planirani prihodi i rashodi banke iznose:

Prihodi	Miliona dinara	
Kamata na kredite:		7,800
komercijalne	2,200	

potrošačke	3,000	
stambene	2,600	
Kamate na hartije od vrednosti		2,595
ministarstva finansija	0,950	
federalnih agencija	1,000	
opštinskih fondova	0,375	
federalnih fondova	0,270	
Ukupni kamatni prihodi		10,395
Kamata na depozite:		6,400
štedne	1,100	
oročene	4,500	
tržišta novca	0,800	
Ukupni kamatni rashodi		6,400
Neto kamatni prihodi		3,995
Drugi prihodi: naplata usluga		0,500
ostali prihodi	0,500	
Svega kamatni i drugi prihodi		4,995
Ukupni rashodi: troškovi poslovanja		4,000
Neto prihodi pre poreza		0,995

U datom ilustrativnom primeru planirani neto prihod bez poreza iznosi (u mili. dinara) prema drugom scenariju 0,890 (pesimistički pristup) i prema trećem scenariju 1,395 (optimistički pristup). Svaka banka treba da ima ova tri plana profita ako želi da ostvari ciljni profit u promenljivim uslovima poslovanja.

U bankama se prati posebno profitabilnost proizvoda i usluga (svakog bankarskog računa), klijenta i banke, kao i njenih užih organizacionih delova (centara odgovornosti: 1) direktni profitni centri, 2) direktni produkcionni centri i 3) centri opštih troškova uprave: a) centri direktne podrške, b) centri indirektno podrške i c) opšti i administrativni centri.

Procena profitabilnosti tekućeg računa se vrši na bazi kretanja sledećih kategorija prihoda i troškova: 1) operativna statistika, 2) raspoloživost i zarada na primljena sredstva, 3) direktan rad sa alokacijom planiranih i neanticipiranih zadataka supervizije i odsustava, 4) ugovorni troškovi usluga, 5) direktni troškovi nabavke i materijala, 6) alokacija indirektnih troškova rada, 7) alokacija opštih troškova, 8) rezerve i osiguranje, 9) revizija i ispitivanje provizija, 10) troškovi marketinga, 11) prihodi od provizije i gubici, i 12) troškovi kamate.

Ukupni troškovi proizvoda i usluga uključuju troškove razvoja, uvođenja i druge tekuće troškove ponude i servisiranja. U varijabilne nelimitira-

ne troškove depozitnog certifikata spadaju: oglašavanje i marketing, obuka personala za nove računare, potrebno vreme zaposlenog lica da otvori novi račun i izda certifikat, priprema izveštaja i slanje pošte, troškovi obrade podataka (uključujući hardver i troškove sistema, troškove isplate ili amortizacije, displej materijale, formulare i molbe, i vreme potrebno za odgovore na pitanja i rešavanje problema). Prema istraživanjima u praksi je utvrđeno da varijabilni troškovi depozitnog certifikata, koji iznose 10 do 15 dolara, kada se uključe svi elementi troškova, skaču na 90 dolara godišnje po jednom računu, i da varijabilni troškovi osnovnog računa depozita po viđenju su 80 dolara, a kada se uključe svi elementi troškova, oni iznose oko 200 dolara godišnje⁹.

Banka treba da utvrdi profitabilnost svakog računa, kako bi na osnovu toga kreirala optimalnu njihovu ukupnu strukturu sa gledišta ukupne profitabilnosti.

Na bazi analize profitabilnosti pojedinih klijenata banka sagledava kakav je njihov pojedinačni doprinos ukupnoj profitabilnosti. Posebna pažnja se svakako posvećuje najprofitabilnijim klijentima.

Redovna je bankarska praksa da se sastavljaju planovi profita profitnih centara. Kontrola profita se vrši upoređivanjem ostvarenih sa planiranim profitima po profitnim centrima i, pri tome, se sagledava njihov doprinos ukupnoj profitabilnosti banke.

Model plana profita profitnog centra može da izgleda ovako¹⁰:

Kategorije prihoda i troškova profitnog centra	Pojedinačne stavke	Ukupno planirano
Prihod od sredstava		8.400
Zaduženja za neto korišćenja sredstava		300
Rezervacija za kreditne gubitke		300
Neto margina		7.800
Drugi prihodi		300
Direktni troškovi prodaje		
Osoblje	500	
Zakup	60	
Oprema	20	
Oglašavanje	80	
Ostalo	280	(940)
Prvi profitni nivo		7.160

⁹ Ibid., str. 263.

¹⁰ Ibid., str. 273.

Direktni produkcionni troškovi		
Obrada podataka	350	
Knjigovodstvo	200	
Testiranje i prenos	900	
Usklađivanje	80	
Obrada kredita	30	
Drugi produkcionni centri	1.200	(2.760)
Drugi profitni nivo		4.400
Direktni i indirektni troškovi podrške		
Osoblje	30	
Održavanje zgrade	5	
Usluge drugih centara	190	(225)
Treći profitni nivo		4.175
Opšti, administrativni i troškovi uprave		
Izvršni direktori	120	
Kontrolori	100	
Drugi centri opšte uprave	180	(400)
Četvrti profitni nivo		3.775

Menadžment svake banke nastoji da maksimizira prihode (uključujući kamate i provizije), minimizira troškove (uključujući kamate i opšte troškove) i izbegne plaćanje poreza. Na taj način želi da maksimizira profit banke. Ključne mere performansi banke su: prinos od ukupne aktive, multiplikator akcionarskog kapitala (odnos ukupne aktive i akcionarskog kapitala), obrt aktive i prinos od akcionarskog kapitala.

Menadžment banke nastoji da ostvari što veću ekonomičnost poslovanja, tj. da ostvari iste prihode sa što manjim troškovima ili sa istim troškovima što veće prihode. Elastičnost troškova je veoma značajna sa gledišta efikasnog upravljanja troškovima u bankama. Ona pokazuje relativnu promenu troškova u odnosu na relativnu promenu prihoda banke. Na bazi izračunatog koeficijenta elastičnosti troškova možemo da utvrdimo karakter troškova. Ako je koeficijent elastičnosti troškova: 1) jednak 1 troškovi su proporcionalni varijabilni, 2) manji od 1 troškovi su degresivni varijabilni, 3) veći od 1 troškovi su progresivni varijabilni, i 4) jednak 0 troškovi su fiksni. Poznavanje elastičnosti troškova je veoma značajno za planiranje troškova poslovanja u bankama. Planirani troškovi poslovanja na bazi elastičnosti troškova su jednaki: troškovi baznog perioda plus troškovi baznog perioda puta elastičnost troškova puta relativno povećanje prihoda kroz 100.

XXIX Transparentnost finansijskih izveštaja banaka

Kao što je poznato, u novije vreme sve je izraženiji problem transparentnosti – javnog objavljivanja finansijskih izveštaja banaka. To je sasvim i razumljivo kada se ima u vidu činjenica da su nedavne značajne promene u međunarodnom bankarstvu učinile da je znatno zahtevniji i složeniji proces upravljanja bankama. Finansijske inovacije prenose tržišni rizik od jednog posrednika na drugoga – ali ga ne eliminišu. Dinamika inovacija, rast vanbilansnih transakcija i kombinacija različitih vrsta rizika su znatno usložili analizu finansijskih izveštaja i upravljanje finansijskom pozicijom banke. Veliki deo instrumenata u bankarskoj aktivi je nelikvidan i nije moguće objektivno utvrditi tržišnu vrednost. Novi finansijski instrumenti čine još složenijom pravovremenu procenu neto vrednosti banke. Liberalizacija bankarstva i tržišta kapitala povećala je značajno nivo neophodnih podataka o poslovanju svakog učesnika za potrebe ostvarenja finansijske stabilnosti. Ključni problem savremenih banaka je: efikasno upravljanje rizicima. Objavljivanje i transparentnost (providnost) finansijskih podataka banaka je: veoma bitna pretpostavka efikasne kompleksne analize izloženosti riziku.

Banke su do skora objavljivale podatke za potrebe izrade statistike za svrhe monetarne politike ali ne i za – procenu finansijskih rizika. Veoma su oprezne u situaciji kada moraju da objave “negativne podatke”. S obzirom na osetljivost likvidnosti banaka na negativnu javnu predstavu, podatak koji može potencijalno da izazove iznenadne i negativne tržišne reakcije objavljuje se, po pravilu, obično prisilno, u poslednjem času.

Danas se od banaka zahteva da objavljuju određene konsolidovane kvantitativne finansijske podatke, dostupne svim tržišnim učesnicima. Ti podaci su: podaci iz revidiranih i nerevidiranih brojnih finansijskih izveštaja, podaci o upravi i opštoj poslovnoj strategiji, podaci (ime, interes i sedište) o najvećim akcionarima i članovima nadzornog odbora, podaci o korporativnom upravljanju, kao i podaci o rizicima poslovanja (vanbilansni, kamatni, valutni i dr.). Javno objavljivanje minimalnih finansijskih i drugih podataka banaka je u skladu sa zahtevima Međunarodnih standarda za finansijsko

izveštavanje i drugih regulatornih tela. U budućnosti će, svakako, veliki uticaj imati profesionalni analitičari finansijskih tržišta, rejting agencije (koje su sposobne koristiti razrađene finansijske podatke) i izrazito uticajni mediji na tržišno ponašanje banaka.

Prilikom isticanja zahteva za javno objavljivanje finansijskih podataka banaka neophodno je pravilno odgovoriti na pitanje: Koliko? Koje? Kada? Drugim rečima, neophodno je ovaj zahtev sagledati kroz princip kost – benefit analize. Publikovanje javno finansijskih podataka banaku košta. Konkurentnost je u zvesnoj meri ugrožena. Unapređena je, međutim, efikasnost upravljanja rizicima poslovanja svih tržišnih učesnika.

U ovom radu ćemo, s obzirom na značaj i potrebe, ukazati na ključne dimenzije problema transparentnosti – javnog objavljivanja – finansijskih izveštaja savremenih banaka. Ovo stoga što je jedna od najvećih koristi javnog objavljivanja činjenica da se podaci moraju javno objaviti a što utiče na poslovanje finansijske institucije (banke). Uz ovo treba znati da je poseban oblik javnog objavljivanja kada institucije, kao što su Standard & Poor's, Moody's Investors Service i AM Best, objave svoj rang preduzeća po uspešnosti. Sve to utiče na svoj način na zaštitu investitora. Umesto zakonske obaveze, obelodanjivanje finansijskih podataka treba da je stoga sve više zasnovano na tržišnoj disciplini. U interesu je svih tržišnih učesnika.

1. ZNAČAJ TRANSPARENTNOSTI FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA BANAKA

U cilju zaštite tržišnih učesnika od potencijalnih rizika veoma je značajno javno objavljivanje finansijskih izveštaja banaka. Korisnici bankarskih finansijskih informacija su: nadzorne vlasti, sadašnji i budući akcionari, vlasnici obveznica, deponenti i ostali poverioci, korespondentne i ostale banke, poslovni partneri i javnost.

U prošlosti banke su zvanično objavljivale podatke o bonitetu za potrebe nadzora i izrade statistike u svrhe monetarne politike. Ti podaci su svakako bili nedovoljni za sveobuhvatnu procenu finansijskih rizika. No, bez obzira na njihovu nesavršenost, oni su bili korisni za poboljšanje funkcionisanja tržišta.

Liberalizacija finansijskih tržišta krajem prošlog veka uticala je na povećanje njihove nestabilnosti. U cilju stabilizacije neophodno je dodatno korišćenje relevantnih podataka. Uloga banaka je sve veća na finansijskim tržištima. To takođe zahteva javno objavljivanje finansijskih podataka ba-

naka, kao pretpostavka analize finansijskih rizika. U cilju objavljivanja što kvalitetnijih finansijskih podataka, banke moraju imati razvijen informacioni sistem. Ono mora biti u skladu sa zahtevima Međunarodnih računovodstvenih standarda za finansijsko izveštavanje. Prilikom javnog objavljivanja finansijskih izveštaja banaka mora se stalno imati u vidu princip kost – benefit analize, tj. korist za javnost se mora odvagnuti u odnosu na trošak publikovanja. Objavljivanje negativnih podataka treba izvršiti na takav način da ih javnost shvati u pravom smislu te reči. U celini posmatrano, cena netransparentnosti finansijskih izveštaja banaka je daleko veća od cene objavljivanja informacija.

Transparentnost finansijskih izveštaja banaka povećava njihovu pouzdanost. Tržišni učesnici su u stanju da donose efikasnije investicione odluke i da kontrolišu poslovanje banaka.

Transparentnost finansijskih izveštaja banaka ne menja prirodu bankarskog poslovanja ni eminentne finansijske rizike. Međutim, i pored toga što ne sprečava finansijske krize, ono može ublažiti odgovore učesnika na tržištu na "loše vesti". Pomaže im takođe da predvide i procene negativne informacije i time ublaže paniku i "zarazu".

Ograničenje transparentnosti finansijskih izveštaja banaka je u tome što omogućuje konkurenciji da trenutno iskoristi povoljne specifične tržišne situacije. No, bez obzira na moguće kratkoročne tržišne koristi pojedinih konkurentnih tržišnih učesnika, dugoročno posmatrano transparentnost finansijskih izveštaja banaka svima njima je dobro došlo za donošenje efikasnih investicionih odluka. Uz to, poznato je da banke veoma oprezno postupaju sa obelodanjivanjem "tajnih podataka".

Cilj finansijskog izveštavanja banaka je objavljivanje podataka o finansijskom položaju (bilans stanja), rezultatima rada (bilans uspeha) i promena u finansijskoj poziciji (izveštaj o tokovima novca). Korisnici finansijskih izveštaja banaka su u mogućnosti da donose racionalnije poslovne odluke. Njihovo oblikovanje treba da je takvo da omogućuje korisnicima procenu finansijskih rizika. U Tabeli 1. je, ilustracije radi, prikazan model analize ukupnog rasta bilansnih i vanbilansnih pozicija banaka. Isto tako, u Tabeli 2. su prikazani ključni pokazatelji profitabilnosti banaka. Na bazi ovih tabela može se proceniti stepen izloženosti banke finansijskim rizicima.

Prema Međunarodnim standardima za finansijsko izveštavanje, finansijski izveštaji se sastavljaju pod pretpostavkom da će subjekat (banka) nastaviti uspešno da posluje – princip kontinuiteta, i da se događaji beleže na obračunskoj bazi. Bankarske transakcije se priznaju kada su nastale, i prikazuju se u finansijskim izveštajima za period na koji se odnose.

Tabela 1.

Ukupan rast bilansnih i vanbilansnih pozicija banaka

Ukupan rast (u procentima)	Razdoblje 1.	Razdoblje 2.	Razdoblje 3.	Razdoblje 4.	Tekuće razdoblje	Standard
Ukupna aktiva	100	120	150	190	258	
Rizična ponderisana aktiva	100	160	205	295	370	
Kvalifikovani kapital	100	205	254	295	315	
Vanbilansne pozicije						
Vanbilansne pozicije u procentima od ukupne aktive	1,09	1,39	15,89	24,62	24,92	

Izvor: Greuning, V.H. i Bratanović, S.B., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, (prevod s engleskog), Mate, Zagreb, 2006. str. 73.

Tabela 2.

Pokazatelji profitabilnosti banaka

	Prethodno Razdoblje	Tekuće razdoblje	Standard
Neto kamatni prihod kao postotak prosečne ukupne aktive			
Prihod od kamata kao postotak prosečne kamatonosne aktive			
Nekamatonosni prihod kao postotak prosečne ukupne aktive			
Kamatni rashod kao postotak prosečne ukupne aktive			
Posrednička marža			
Neto kamatni prihod (umanjen za rezervacije) kao postotak bruto prihoda poslovanja			
Rezervacije za kreditne gubitke kao postotak prosečne ukupne aktive			

Dividende kao postotak neto prihoda nakon oporezivanja			
Prinos na prosečni kapital (pre oporezivanja)			
Prinos na prosečni kapital (posle oporezivanja)			
Prinos na prosečnu aktivu (pre oporezivanja)			
Prinos na prosečnu aktivu (posle oporezivanja)			
Operativni troškovi/Bruto prihod od poslovanja			
Troškovi zaposlenih/Bruto prihod od poslovanja			
Ostali prihodi od poslovanja kao postotak bruto prihoda od poslovanja			
Ostali operativni troškovi kao postotak prosečne ukupne aktive			
Ukupni kamatni rashodi kao postotak prosečnih obaveza na koje se plaća kamata			
Kamata na podređeni dug kao postotak prosečnog podređenog duga			
Nekamatni prihod kao postotak prihoda od poslovanja			

Izvor: Isto kao u Tabeli 1, str. 97.

Po prirodi stvari se podrazumeva da publikovani finansijski podaci banaka moraju biti kvalitetni. Ukoliko to nisu menadžment ne može sagledati pravo finansijsko stanje banke, a ključni (tržišni) igrači u upravljanju mogu biti dovedeni u zabludu. To bi sa svoje strane ugrozilo valjano delovanje tržišne discipline. Bitni atributi kvaliteta bankarskih informacija su: (1) relevantnost, (2) pouzdanost, (3) uporedivost, i (4) razumljivost. Prilikom proizvodnje kvalitetnih bankarskih informacija moraju se svakako uzeti u obzir izvesna ograničenja, kao što su: (1) pravovremenost, (2) korist nasuprot troškova, (3) balansirajuća kvalitetna svojstva. Respektovanje svih ovih činjenica je pretpostavka obezbeđenja kvalitetnih bankarskih informacija za potrebe donošenja određenih poslovnih odluka. Pravilnom primenom odgovarajućih Međunarodnih standarda za finansijsko izveštavanje obezbeđuje se kvalitetno transparentno finansijsko izveštavanje banaka (kao što je prikazano na Slici 1.).

2. RELEVANTNI PRIKAZI U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA BANAKA

Na pitanje: Koji su podaci potrebni korisnicima finansijskih izveštaja banaka? odgovor je: To su oni svi podaci na osnovu kojih mogu da što realnije procene finansijsku poziciju posmatrane banke, i donesu što racionalnije određene ekonomske odluke. Od ključnog su značaja realna procena aktive, uključujući njenu osetljivost kako na buduća zbivanja, tako i na nepovoljna kretanja, kao i pravilno priznavanje prihoda i rashoda. U istoj ravni su i procena celokupnog rizičnog profila date banke, uključujući bilansne i vanbilansne pozicije, adekvatnost kapitala, sposobnost suočavanja s kratkoročnim problemima i iznalaženja dodatnog kapitala. Nekim korisnicima su potrebni specifični podaci o poslovanju određene banke, posebno solventnost i likvidnost, kao i stepen rizika koji je uključen u pojedine dimenzije bankarskog poslovanja, kako bi bolje stekli pravu sliku o diferenciranosti kvaliteta njenog poslovanja (u odnosu na referentne banke).

- SREDIŠNJI CILJ FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA	
Pružiti objektivni prikaz:	
▪ finansijske pozicije	
▪ finansijskih rezultata	
▪ novčanog toka.	
- PROVIDNOST I OBJEKTIVNO PRIKAZIVANJE	
▪ Verodostojno prikazivanje se postiže pružanjem korisnih podataka (tj. potpuni prikaz) kako bi se osigurala providnost.	
▪ Objektivno prikazivanje je jednako providnosti.	
- SEKUNDARNI CILJ FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA	
▪ Osigurati providnost objektivnim prikazom korisnih podataka (tj. potpuni prikaz) u svrhu donošenja odluka.	
- SVOJSTVO KORISNIH PODATAKA	
▪ Relevantnost	Ograničenja
= Priroda	
= Bitnost	Pravovremenost
▪ Pouzdanost	
= Verno prikazivanje	
= Srž iznad oblika	Korist prema trošku
= Neutralnost	
= Oprez	

= Potpunost	Uravnoteženje kvalitativnih karakteristika
▪ Uparedivost	
▪ Razumevanje	
- TEMELJNE PRETPOSTAVKE	
▪ Obračunska osnova	▪ Kontinuirano poslovanje

Slika 1. Providnost u finansijskim izveštajima

Izvor: Isto kao u Tabeli 1, str. 289.

Da bi finansijski izveštaji banaka bili od koristi korisnicima treba da budu sastavljeni u skladu sa relevantnim Međunarodnim standardima za finansijsko izveštavanje. U Tabeli 3. su prikazani Međunarodni računovodstveni standardi koji se odnose na banke.

Tabela 3.

Međunarodni računovodstveni standardi primenjivi na banke

Broj MRS	Tumačenje	Naziv	Datum stupanja na snagu
1	8	Priprema i prikazivanje finansijskih izveštaja	07.1998.
8		Račun dobiti za razdoblje, temeljne greške i promene u računovodstvenim politikama	01.1999.
10		Događaji nakon datuma bilansa	01.2000.
12		Porezi	01.1998.
17	15	Prihodi	01.1984.
18		Dohodak	01.1984.
21	7,11	Učinci promena kurseva	01.1985.
22	9	Poslovne kombinacije	01.1985.
27	12	Konsolidovani finansijski izveštaji i ulaganje u podružnice	01.1990.
28	3	Ulaganja u pridružena preduzeća	01.1990.
30		Prikazi u finansijskim izveštajima banaka i sličnih finansijskih institucija	01.1991.
31	13	Finansijsko izveštavanje o učešću u zajedničkim ulaganjima	01.1992.
32	5,16	Finansijski instrumenti – Objavljivanje i prikazivanje	01.1996.

37	Rezervisanja, potencijalna pasiva i potencijalna aktiva	01.1999.
39	Finansijski instrumenti – Priznavanje i merenje	01.2001.

Izvor: Isto kao u Tabeli 1. str. 291.

Standard utvrđuje načela za prikazivanje, merenje i objavljivanje podataka o finansijskim sredstvima (pozicijama) u finansijskim izveštajima. Međunarodni računovodstveni standardi (MRS) su detaljna razrada opštih računovodstvenih principa. Za banke posebno je značajan standard 30 – Prikazivanje u finansijskim izveštajima banaka i sličnim finansijskim institucijama. Njegova primena treba da obezbedi “potpuno objavljivanje” finansijskih podataka banaka, kao pretpostavke analize finansijskih rizika. Za svaku banku neophodno je prikazati specifičnosti načina upravljanja i kontrole likvidnosti, solventnosti i rizika poslovanja, i pored toga što se neki od bankarskih rizika mogu sagledati kroz finansijske izveštaje.

Za banke je takođe značajan Međunarodni računovodstveni standard 32 – Finansijski instrumenti: objavljivanje i prikazivanje. Ovaj standard zahteva prikazivanje bilansnih finansijskih sredstava i otkrivanje podataka koji se moraju objaviti kako o bilansnim – priznatim, tako i o vanbilansnim – nepriznatim finansijskim sredstvima. Zahteva dakle prikazivanje rizika povezanim sa finansijskim instrumentima. Sa ovim standardom, Međunarodni računovodstveni standard 30 predstavlja relativno zaokruženu celinu.

Međunarodni računovodstveni standard 39 – Finansijski instrumenti: Priznavanje i merenje je sličan i ako su objavljeni kao posebni standardi po računovodstvenoj pojavi posmatranja Međunarodnom računovodstvenom standardu 32. On se bavi pitanjima prikazivanja i merenja finansijskih sredstava i, kao takav, je dopuna zahtevima prikazivanja prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 32. Još uvek se posmatra kao standard u razvoju.

Primena Međunarodnog računovodstvenog standarda 39 povećava korišćenje prikazivanja verodostojne vrednosti za finansijske instrumente, posebno na strani aktive. No, bez obzira na to, još uvek se vodi teorijska računovodstvena rasprava o prednostima i nedostacima uvođenja prikazivanja verodostojne tržišne vrednosti za finansijsku aktivu i pasivu, kao i za odgovarajuće rizike. Smatra se da je prihvatljivo merenje tržišnog rizika za različite finansijske instrumente. Zalaganje za prikazivanje “verodostojne vrednosti” može, međutim, da umanjí pouzdanost finansijskih izveštaja i povećati nepostojanost zarade i merenja vlasničkih uloga, posebno kada

aktivna tržišta ne postoje, kao što je čest slučaj kod zajmova. Veoma često pretežan deo aktive neke banke otpada na zajmove.

Prema Bazelskom odboru za nadzor banaka pristup verodostojne vrednosti treba koristiti u primenljivim situacijama, na primer, kada se finansijski instrumenti drže za svrhu trgovanja njima. Dosledna primena Međunarodnog računovodstvenog standarda 39 može u izvesnim slučajevima da dovede do odstupanja od načela koje Bazelski odbor podržava kao najbolju praksu globalnog upravljanja rizicima. Međunarodni računovodstveni standardi za banke (30, 32 i 39) treba da budu u svakom slučaju usklađeni sa Bazelskim zahtevima kako bi doprineli povećanju efikasnosti upravljanja bankarskim rizicima. Oni zahtevaju da banke objavljuju opširne podatke o svim kategorijama rizika (kreditni, kamatni, likvidni, valutni, tržišni, špekulativni, poslovni). To sa svoje strane povećava transparentnost finansijskih izveštaja banaka.¹

Kao što je poznato, u veoma značajne bankarske rizike spada kreditni rizik. S obzirom na to, neophodna je adekvatna politika rezervisanja za kreditne rizike. Ova rezervisanja, zajedno sa opštim rezervama za neidentifikovane rizike, koji se smatraju dodatnim kapitalom i ne pripisuju se pojedinim pozicijama aktive, predstavljaju osnovu za određivanje bančine sposobnosti za apsorbovanje gubitaka. Prilikom koncipiranja efikasne politike rezervisanja za kreditne rizike neophodno je uzeti u obzir sve moguće izazivače pojave kreditnog rizika. Ono se kreće od strogo propisane do diskrecijske, u zavisnosti od konkretne banke. Smatra se da je sa rezervama ispravno postupiti kao sa operativnim troškovima u svrhu oporezivanja. Politika rezervisanja za kreditne rizike banaka se razlikuje od zemlje do zemlje u zavisnosti od razvijenosti pravnog okvira. Tako, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama sa razvijenim pravnim okvirom rezerve iznose približno 10% od aktive kvaliteta ispod standarda, sumnjiva i sporna potraživanja približno 50 do 100% od iste osnovice, a u zemljama u razvoju u kojima je nerazvijen pravni okvir rezervacije se kreću u rasponu od 20% do 25% od aktive kvaliteta ispod standarda. U Tabeli 4. su prikazane smernice za određivanje nivoa rezervisanja u zemljama sa manje razvijenim pravnim okvirom.

¹ Videti detaljnije o zahtevima za prikazivanje u finansijskim izveštajima, po kategorijama rizika, prema MRS-ovima: Greuning, H.V. i Bratanovic, S.B., *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, prevod s engleskog, Mate, Zagreb, 2006, str. 359-364.

Tabela 4.

Preporučeni nivo rezervisanja

Rizična kategorija aktive	Preporučeni nivo rezervi	Klasifikacija
Standardna	1 – 2%	(Dodatni kapital I) Opšte rezerve za neidentifikovane gubitke, ukoliko su izdvojene
„Watch” (motriti)	5 – 10%	Rezerve za identifikovane gubitke
Kvaliteta ispod standarda	10 – 30%	Rezerve za identifikovane gubitke
Sumnjiva i sporna	50 – 75%	Rezerve za identifikovane gubitke
Gubitak	100%	Rezerve za identifikovane gubitke

Izvor: Isto kao u Tabeli 1, str. 165.

Prema britanskom pristupu aktiva klasifikovana kao gubitak se zadržava u knjigama sve dok se ne iscrpe svi raspoloživi postupci naplate. U ovom se slučaju nivo gubitaka po osnovu izloženosti kreditnim rizicima može učiniti izrazito visokim. Prema američkom pristupu koji je konzervativniji zahteva se da se aktiva klasifikovana kao gubitak odmah otpiše na teret rezervi, tj. da se ukloni iz bankarskih knjiga. Pri tom se ne isključuje mogućnost njene eventualne naplate. U ovom slučaju rezerve će izgledati manjim u odnosu na ukupni kreditni portfelj banke. Sve u svemu, politika rezervisanja za kreditni rizik konkretne banke mora biti koncipirana, bez obzira na to da li je propisana ili diskreciona, na osnovu kompleksne analize ukupnog kreditnog portfelja (iznos odobren pojedinim zajmoprimalocima, kolateral, poverenje, okruženje, pravni sistem i dr.).

Zbog značaja banke posebnu pažnju posvećuju analizi kamatnog rizika. Pri tome primenjuju sledeće modele upravljanja kamatnim rizikom: (1) statički model jaza, (2) analiza osetljivosti, (3) simulacija, i (4) analiza trajanja. Takođe sagledavaju uticaj promena na predviđene krivulje prinosa. Na taj način banke nastoje da minimiziraju kamatni rizik, uz korišćenje i odgovarajućih finansijskih derivata (na primer, kamatni svop).

Za banke sa međunarodnom orijentacijom izuzetno je značajan valutni rizik. Znatno je veća adekvatnost kapitala za banke izložene valutnom riziku. To se posebno odnosi na one banke koje posluju sa nekonvertibilnim valutama. U mnogim zemljama (posebno u tranziciji) depresijacija nacionalne valute u odnosu na valute većih trgovačkih partnera za 200% godišnje nije neobična pojava, a depresijacija od 30% do 50% čest je slučaj. To

se mora imati u vidu prilikom analize finansijskih izveštaja banaka iz takvih okruženja.

Za poreske svrhe i nadzor revalorizacije bilansnih pozicija se obično smatraju realizovanim dobitcima i gubicima, a vanbilansnih pozicija nerealizovanim. Prema najkonzervativnijoj metodi svi dobitci i gubici po osnovu promene kursa strane valute moraju se odmah odražavati na zarade. Po nekim zakonima samo se realizovani dobitci i gubici i nerealizovani gubici odražavaju na zarade. U nekim zemljama dopušteno je odlaganje priznavanja kako nerealizovanog dobitka, tako i nerealizovanih gubitaka, što se odražava na nerealno prikazivanje kapitala i zarada. U uslovima plaćanja poreza na svu zaradu, čak i ako je aktiva podložna ograničenjima prodaje, može biti u uslovima nepovoljnih kretanja kurseva stranih valuta kontraproduktivno za banku. Naknadne znatne devalvacije nacionalnih valuta mogu stvoriti velike „realizovane” oporezive kursne dobitke, što se nepovoljno odražava na likvidnost, ne samo banke, već i ukupnog bankarskog i finansijskog sistema. Računovodstveni tretman valutnih rizika treba da je takav da optimizira poreske i bankarske performanse.

Savremene banke su u velikoj meri izložene tržišnom riziku. To samo po sebi zahteva dodatne kapitalne rezervacije za tržišni rizik. U Tabeli 5. je dat model prikaza tržišnog rizika.

Tabela 5.

Prikaz tržišnog rizika. Vrednost korigovana za rizike po kategorijama i za celu instituciju

Vrsta rizika/ Kategorija aktive	Vrednosti tokom razdoblja			
	Visoka	Srednja	Niska	Kraj razdoblja
Fiksni prihod				
Akcije				
Valuta				
Roba				
Efekat razlučivanja (diverzifikacije)				
Zbirni VAR ili druga mera rizika				

Izvor: Isto kao u Tabeli 1, str. 234.

Tržišne mere rizika promene cene pojedinih stvari su: kamatni rizik, rizika vlasničkih udela/kapitala, robni rizik i valutni rizik. Razvijena je posebna tehnika merenja izloženosti banke tržišnom riziku pod nazivom rizična vrednost (value at risk – VAR). Pod rizičnom vrednošću se podrazumeva modelirajuća tehnika merenja sveukupne izloženosti banke tržišnom riziku i, uz određeni nivo verovatnoće, procenjuje iznos koji je izgubila držanjem određene aktive tokom određenog vremenskog perioda. Rizična vrednost (VAR iznos) se može izračunati korišćenjem jedne od niza metodologija: pristup istorijske simulacije, delta – normal metodologija ili model varijacije/kovarijacije i Monte Carlo simulacija.

Za merenje tržišnog rizika mogu se takođe koristiti tzv. stres testovi. Svrha ovih testova je prepoznati događaje ili uticaje koji mogu prouzrokovati gubitke, tj. imaju negativni uticaj na kapitalnu poziciju date banke. Mogu biti kvantitativni i kvalitativni. Kvantitativni prepoznaju uverljive stresne situacije koje se mogu desiti u posebnom tržišnom okruženju neke banke. Kvalitativni procenjuju sposobnost banke da podmiri potencijalno velike gubitke i određuju mere koje mora preduzeti kako bi smanjila rizike i zadržala kapital.

U skladu sa zahtevima Novog Bazalskog sporazuma svaka banka razvija sopstveni model merenja izloženosti tržišnom riziku.

Isto tako, u novije vreme posebnu pažnju posvećuju i operativnim rizicima (ljudski faktor, pravna regulativa, kriminal, proces, odnos sa klijentima, uništenje fizičke imovine i kompjuterskog sistema). Usled nedostatka odgovarajućih empirijskih podataka, veoma je teško meriti izloženost banke operativnim rizicima.

Sve u svemu, javno publikovani finansijski izveštaji banaka trebaju biti tako oblikovani u pogledu sadržine da omogućuju i analizu izloženosti neke banke finansijskim rizicima. Efekti toga su određena stabilnost finansijskog sistema i zaštita od rizika tržišnih učesnika. Odgovarajuća transparentnost finansijskih izveštaja banaka je ključna pretpostavka uspešnog funkcionisanja finansijskih tržišta. Iz tih razloga je danas problem transparentnosti finansijskih izveštaja banaka u žiži interesovanja relevantne naučno-stručne javnosti.

3. NEDOSTACI BANKARSKOG RAČUNOVODSTVA U PRAKSI

Proučavanjem bankarskog računovodstva u praksi tokom nekoliko godina posebno posle istočno-azijske finansijske krize krajem devedese-

tih prošlog veka, uočeni su određeni nedostaci koji se ogledaju u nepotpunom i neprimerenom prikazivanju finansijskih podataka. Tržišni učesnici doživljavaju netransparentnost finansijskih izveštaja banaka ne samo kao službene propuste, već i kao Ahilovu petu za efikasno vođenje preduzeća i tržišnu disciplinu. Njima je potreban čitav niz ekonomskih i finansijskih podataka za donošenje racionalnih ekonomskih odluka. Iz tih razloga negativno reaguju na neprimereno prikazivanje finansijskih podataka banaka, koje je nedovoljno za efikasnu analizu izloženosti finansijskim rizicima.

Tržišni učesnici i javnost smatraju da je nedostatak primerenih podataka o finansijskoj poziciji, rezultatima i novčanom toku neke banke posledica nedovoljnih računovodstvenih standarda. Osnovni problem nije, međutim, uvek nedostatak sigurnih računovodstvenih standarda, već u tome da: načela na kojima se postojeći standardi temelje nisu pravilno primenjivana od strane donositelja propisa i kompletnih računovodstvenih tela. Zakonskim putem neophodno je stoga osigurati adekvatnu primenu odgovarajućih računovodstvenih standarda kako bi objavljeni podatak bio potpun, pravovremen i da svesno ne dovodi u zabludu.

Veoma često banke i eksterni revizori nisu stimulisani da objave više nego sto donosioci propisa i tržišna disciplina od njih traži. Tržišni učesnici i rejting agencije mogu u velikoj meri da utiču na poboljšanje nivoa transparentnosti finansijskih izveštaja banaka ukazujući na to da: postoji čvrsta veza između poverenja ulagača i javnog objavljivanja. U tom smislu može delovati i konkurencija isticanjem da je: veća verovatnoća da će ulagači i deponenti poveriti kapital i depozite po nižim cenama transparentnim nego netransparentnim subjektima (bankama).

Problem javnog objavljivanja često se ogleda u tome da menadžment neke banke i nadzorna vlast, kao i tržišni učesnici oklevaju da objave "jako" negativne podatke. Takvi podaci se obično objavljuju u zadnjem trenutku i često su nepotpuni, jer mogu da izazovu neželjene tržišne reakcije (po bancu ako je ona u pitanju). Slično tome se ponašaju i rejting agencije: uzdržavaju se od objavljivanja potencijalnih problema.

U budućnosti treba svakako otkloniti uočene nedostatke bankarskog računovodstva u praksi (gotovo svih zemalja) u pravcu unapređenja transparentnosti finansijskih izveštaja banaka. U celini posmatrano, na nivo celokupnog finansijskog sistema, veće su koristi nego štete od potpunog objavljivanja validnih finansijskih podataka: kao pretpostavke analize finansijskih rizika.²

² Videti detaljnije o nedostacima pronađenim u bankarskoj računovodstvenoj praksi: Ibid., str. 365-367.

XXXIII Finansijsko izveštavanje u bankama

Uvod

U poslednje vreme banke su izložene različitim rizicima poslovanja. Po značaju u pogledu veličine posebno se izdvaja kreditni rizik, kamatni rizik i valutni rizik. Sve je veći značaj i operativnog rizika. Bankarski rizici utiču kako na regulatorni kapital tako i na kvalitet računovodstvenih informacija.

Kao što je poznato, bankarsko poslovanje je zbog sveopšteg značaja zakonski vrlo regulisano. Isti je slučaj i sa bankarskim računovodstvom. Među bankarskim i računovodstvenim međunarodnim regulativama posebno se izdvajaju Bazelski zahtevi (I, II i III), Opšte prihvaćeni računovodstveni principi (OPRP), Međunarodni računovodstveni standardi (MRS) i Međunarodni standardi finansijskog izveštavanja (MSFI). U kontekstu toga vrlo su značajni i Međunarodni standardi revizije (MSR). Velika je uloga supervizije u unapređenju bankarskog poslovanja i kvaliteta računovodstvenih informacija¹.

Međunarodni računovodstveni standardi i Međunarodni standardi za finansijsko izveštavanje treba da obezbede sigurne i pouzdane okvire za generiranje visoko-kvalitetnih računovodstvenih informacija u bankama. Oni obezbeđuju transparentnost i olakšavaju interpretaciju finansijskih izveštaja u bankama. To se pozitivno odražava na kvalitet tržišnog poslovnog odlučivanja. Isto tako, povoljno deluje i na poboljšanje efikasnosti upravljanja rizicima poslovanja u bankama. Kvalitetni finansijski izveštaji pružaju – istinite i fer - informacije o bonitetu banke.

Postoji povezanost između bankarske krize i finansijskog izveštavanja. U Tabeli 1. su prikazane bankarske krize u Sjedinjenim Američkim Državama, koje se na odgovarajući način reflektuje na promene u bankarskom računovodstvu.

¹ Lukić, R., *Revizija u bankama*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.

Tabela 1.

Bankarske krize u Sjedinjenim Američkim Državama

Period	Kriza	Računovodstvene implikacije
1930-1933.	Velika depresija	Tržišna vrednost računovodstva investici-onog portfolija je bila eliminisana kako bi se podstakla dugoročna vrednost investicija i obeshrabrio kratkoročni spekulativni fokus
1982-1984.	Latinsko Američka kriza duga	Američke banke su bile spore u evidentiranju rezervisanja za gubitke zajmova u vezi sa Latinsko Američkom krizom dugova. Banke su nastavile da obračunavaju kamate na zajmove čak iako su se plaćale korišćenjem dodatnih pozajmica.
1988-1991.	Kriza štednje i zajmova	Tržišna vrednost računovodstva investici-onog portfolija bila je ponovo uvedena u cilju eliminisanja zarada od trgovanja hartijama od vrednosti (tj. koje su bile prodate), kao i od zadržavanja hartija od vrednosti sa gubitkom.
2007-2008.	Finansijska kriza	Tržišna vrednost računovodstva je bila - okrivljena - da preuveličava spiralu likvidnosti koja vodi do „vatrenih“ prodaja. Pomoću modela rezervisanje za gubitke zajmova je dokazano da su nastali gubici rezultat: odlaganja priznavanja gubitka, redukcije pozajmljivanja u toku recesija kada je gubitak bio evidentiran, i redukcije regularnog kapitala

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Tipičan primer jeste kritički odnos prema računovodstvu fer vrednosti. Postoje kontrovezna shvatanja po pitanju: da li treba uopšte primenjivati ili ne računovodstvo fer vrednosti?! Dileme povodom računovodstva fer vrednosti su se u oštrijem tonu ponovo pojavile posle finansijske krize (2008-2009)². U literaturi iz računovodstva uopšte i posebno u bankama još uvek nema pravog odgovora kako teorijski tako i praktič-

² Videti: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

no na pitanje: da li treba ili ne uopšte primenjivati računovodstvo fer vrednosti? S obzirom na to da su finansijski instrumenti vrlo zastupljeni velika je primena računovodstva fer vrednosti u bankama. Upravljačko-računovodstveni rizici u bankama su, smatra se, izraženiji u slučaju kada su finansijski izveštaji (sa značajnim finansijskim instrumentima) mereni (sastavljeni) po fer vrednosti nego prema opšte prihvaćenim računovodstvenim principima! U bankarskom računovodstvu vrlo je značajno dati adekvatan odgovor na pitanje: računovodstvo fer vrednosti i procikličnost? U tom pogledu postoje različita shvatanja. Za vreme jače ekonomske aktivnosti treba više iz prihoda rezervisati za potencijalne gubitke zajmova. Suprotno je za vreme slabije ekonomske aktivnosti kada treba manje iz prihoda rezervisati za potencijalne gubitke zajmova.

Na kvalitet finansijskog izveštavanja u bankama utiče trgovanje kapitalom. Duga je istorija trgovanja bankarskim kapitalom. Ona je prikazana u Tabeli 2.

Tabela 2.

Istorija trgovanja bankarskim kapitalom

Godina	Događaj
1792.	Bank of New York je prva kompanija listirana na NYSE
1928.	Nekoliko banaka, uključujući Chase, dobrovoljno su se ispisale sa liste NYSE
1933.	Banke (ali ne banke holding kompanija) bile su izuzete od zahteva za obelodanjivanje prema Aktu hartija od vrednosti od 1933.
1934.	Kao "privremena mera" SEC banke su izuzete od izveštavanja prema Aktu hartija od vrednosti od 1934. i drugih zahteva za listirane hartije od vrednosti na nacionalnim berzama
1964.	Amandmani Akta hartija od vrednosti od 1964. proširuju izveštavanje, punomoćstvo i insajderska trgovinska pravila za izvesne nelistirane hartije od vrednosti, uključujući banke (aktiva > \$1 milion i 500 akcionara), iako su regulatorni autoriteti preko FDIC osigurali da se sprovodi supervizija banaka
1974.	Amandmani Akta hartija od vrednosti od 1974. zahtevaju da "bankarske agencije propisuju sličnu bitnu regulativu sa respektovanjem periodičnog izveštavanja, regulativu za punomoćje i insajdersku trgovinu, koja će se adaptirati uslovima SEC"

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Napomena: NYAE – New York Stock Exchange (Njujorka berza); SEC – U.S. Securities and Exchange Commission (Sjedinjene Države – Komisija za hartije od vrednosti i berze); FDIC – Federal Deposit Insurance Corporation (Federalna depozitna osiguravajuća korporacija)

U novije vreme centralni problem istraživanja u literaturi iz bankarskog računovodstva je: asimetričnost informacija. Asimetričnost računovodstvenih informacija se javlja između banaka i investitora kapitala, banaka i regulatora, banaka i depozitara (tj. kreditora), i između menadžera i akcionara³. Ona se na odgovarajući način odražava na bankarske rizike, i kvalitet tržišno-poslovnih odluka. U cilju rešavanja ovog problema od 1974. se zahteva što potpunije obelodanjivanje finansijskih izveštaja u bankama.

U bankarskom poslovanju često se primenjuje tzv. diskreciono finansijsko izveštavanje. Ono se na svoj način odražava na adekvatnost kapitala i zarade menadžera. Sve to utiče na kvalitet finansijskog izveštavanja u bankama shvaćeno u širem smislu te reči. Primenjuju se različiti statistički modeli za empirijsko istraživanje uticaja diskrecionog finansijskog izveštavanja na bankarski kapital i zaradu menadžera⁴.

1. BANKARSKI REGULATORMI KAPITAL

U bankarskoj literaturi i praksi vrlo je značajno pitanje: uloga bankarskog regulatornog kapitala u zaštiti depozita u finansijskim neprilikama? Tokom vremena, naročito posle finansijske krize, menjala se regulativa bankarskog kapitala⁵. One su se na svoj način odrazile i na promene računovodstva u bankama. Promene regulatornog bankarskog kapitala su prikazane u Tabeli 3.

Tabela 3.

Promene regulatornog bankarskog kapitala

Datum	Zahtev	Računovodstvene implikacije
1981.	Eksplisitno nekonzistentan numerički kapital zahteva uvođenje tri američke bankarske regulative	Efekti računovodstva na kapitalne zahteve su različiti za pojedine bankarske regulative
1985.	Ujednačen kapitalni zahtev, sa opštim definisanjem regulatornog kapitala, prihvatanjem tri američke bankarske regulative	Dodavanje naknada za gubitke zajmova na primarni kapital kako bi se obezbedilo rezervisanje za gubitke zajmova povećava rasio regulatornog kapitala

³ Ibid.

⁴ Videti: Ibid.

⁵ Ibid.

1990.	Bazelski rizik baziran na prihvatanju kapitala sa zahtevom za dodavanje racia leveridža u Americi	Rezervisanje za gubitke zajmova smanjuje osnovni (Tier 1) kapital, ali povećava dopunski (Tier 2) kapital
1991.	FIDICIA usvojena	Zahteva evaluaciju interne kontrole, promptne korektivne akcije i regulatorno računovodstvo koje je tako barem strogo kao GAAP
1993.	Bankarska regulativa se opredelila da uključi nerealizovane zarade prema FAS 115 AFS u regulatorni kapital	Holding zarade i gubici utiču na kalkulisanje regulatornog kapitala
1994.	Bankarska regulativa promenila je odluku i isključila zaradu prema FAS 115 iz regulatornog kapitala	Prema AFS FAS 115 fer vrednost ne utiče na kalkulisanje regulatornog kapitala

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Napomena: Federal Deposit Insurance Corporation Improvement Act (FIDICIA) (Federalna depozitna osiguravajuća korporacija poboljšanje Akt), Generally accepted accounting principles (GAAP) (Opšte prihvaćeni računovodstveni principi), FAS 115 - Statement of Financial Accounting Standards No. 115 (Izveštaj o finansijskom računovodstvenom standardu Br. 115): Accounting for Certain Investments in Debt and Equity Securities, Available for sale (AFS) (Računovodstvo za izvesne investicije u dužničke i vlastite hartije od vrednosti, Raspoloživo za prodaju)

U Tabeli 4. je prikazano kalkulisanje regulatornog kapitala.

Tabela 4.

Kalkulisanje regulatornog kapitala

	Numerator	Denominator	Efekti rezervisanja za gubitke zajmova na racio kapitala
Pre - Bazela	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obične akcije 2. Većite preferencijalne akcije 3. Manjinski interesi 4. Obavezni konvertibilni instrumenti 5. Naknade za gubitke zajmova 	Prosečna ukupna aktiva	Povećanje rezervisanja za gubitke zajmova za jedan dolar povećava regulatorni kapital za poresku stopu puta jedan dolar. Specijalno, dok jedan dolar rezervisanja za gubitke zajmova smanjuje zaradu i regulatorni kapital za jedan dolar puta (1-poreska stopa), dotle jedan dolar rezervisanja je dodat regulatornom kapitalu. Kao neto, jedan dolar rezervisanja povećava regulatorni kapital za poresku stopu puta jedan dolar
Posle-Bazela			
Tire 1 Rizični-osnovni kapitalni racio	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obične akcije 2. Većite preferencijalne akcije 3. Manjinski interesi 4. Obavezni konvertibilni instrumenti <p>Odbitak: goodwill i nedokučiva aktiva, nerealizovana zarada i gubici od hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju (izuzev:</p>	Rizična aktiva: 0%: gotovina, zlato i potraživanja bezuslovno garantovana od US ili OECD centrala vlade, 20%: kratkoročna potraživanja garantovana od US i stranih banaka, i potraživanja uslovno	Jedan dolar povećanja rezervisanja za gubitke zajmova povećava osnovni (Tier 1) kapital za jedan dolar puta (1-poreska stopa), pošto naknada za gubitke zajmova nije naknadno dodata u osnovni (Tier 1) kapital

	nerealizovanog gubitka od vlastitih hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju uključen u osnovni (Tier 1) kapital)	garantovana od US i OECD centrala vlade, 50%: zajmovi potpuno zaštićeni po pravu prve naplate od 1 do 4 kolena vlasništva stambene imovine, i zajmovi država i lokalnih vlada, 100%: sva ostala aktiva koja nije označena kao niža rizična kategorija	
Racio leveradže	<ol style="list-style-type: none"> 1. Obične akcije 2. Većite preferencijalne akcije 3. Manjinski interesi 4. Obavezni konvertibilni instrumenti <p>Odbitak: goodwill i nedokučiva aktiva, nerealizovana zarada i gubici od hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju (izuzev: nerealizovanog gubitka od vlastitih hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju uključen u osnovni (Tier 1) kapital</p>	Prosečna ukupna aktiva Odbitak: goodwill i nedokučiva aktiva	Jedan dolar povećanja rezervisanja za gubitke zajmova smanjuje osnovni (Tier 1) kapital za jedan dolar puta (1-poreska stopa), pošto naknada za gubitke zajmova je naknadno dodata u osnovni (Tier 1) kapital
Ukupan rizični-osnovni kapitalni racio	Osnovni (Tier 1) kapital plus sledeće: <ol style="list-style-type: none"> 1. kvalifikovani subordinirani dug 2. Otkupljive preferencijalne akcije 3. Naknada za gubitke zajmova do 1,25% od rizične aktive 4. Nerealizovana 	Rizična aktiva: 0%: gotovina, zlato i potraživanja bezuslovno garantovana od US ili OECD centrala vlade, 20%: kratkoročna potraživanja garantovana od US i stranih	Postoje dva moguća scenarija: <ol style="list-style-type: none"> 1. Kada je naknada za gubitke zajmova manja od 1,25% od rizične aktive, jedan dolar povećanja rezervisanja za gubitke zajmova

	zarada od hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju do 45% od neto nerealizovane holding zarade pre poreza od vlasničkih hartija od vrednosti raspoloživih za prodaju	banaka, i potraživanja uslovno garantovana od US i OECD centrala vlade, 50%: zajmovi potpuno zaštićeni po pravu prve naplate od 1 do 4 kolena vlasništva stambene imovine, i zajmovi država i lokalnih vlada, 100%: sva ostala aktiva koja nije označena kao niža rizična kategorija	povećava regulatorni kapital za stopu poreza puta jedan dolar. 2. Kada je naknada za gubitke zajmova veća od 1,25 od rizične aktive, jedan dolar povećanja rezervisan je za gubitke zajmova smanjuje ukupan kapital za jedan dolar puta (1-poreska stopa)
--	--	--	---

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Napomena: *United States (U.S.)* (Sjedinjene države), Organisation for Economic Co-operation and Development (*OECD*) (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)

U Tabeli 5. je prikazan bilans stanja grupe banaka prema njihovoj veličini sastavljen u skladu sa svim propisanim zahtevima regulatornog kapitala.

Tabela 5.
Bilans stanja grupe banaka prema njihovoj veličini, 2012.

A Aktiva				
	Grupa 1 \$10B i više	Grupa 2 \$3-\$10B	Grupa 3 \$1-\$3B	Grupa 4 \$500-\$1B
Zajam i lizing	67,96%	61,71%	62,19%	62,94
Dužničke hartije od vrednosti Preko 1 godine	15,92%	17,30%	19,39%	18,74%
Dužničke hartije od vrednosti Manje od 1 godine	3,03%	2,02%	1,91%	2,09%
Kamatonosni bankarski bilansi	4,20%	4,12%	5,10%	5,18%
Nekamatonosna gotovina i potraživanja depozita od institucija	1,52%	1,84%	1,94%	2,00%
Ostala aktiva	17,37%	13,01%	9,47%	9,05%
B Obaveze i kapital				
	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4
Osnovni depoziti	55,65%	63,53%	68,64%	67,88%
Dopunsko finansiranje	24,83%	19,97%	18,90%	20,14%
Akcionarski kapital	11,30%	11,03%	9,86%	9,69%
Ostale obaveze ili akcionarski kapital	8,22%	5,47%	2,6%	2,29%
C Kapitalni racio				
	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4
Osnovni (Tier 1) racio leveridža	9,37%	10,19%	9,76%	9,68%
Osnovni (Tier 1) Rizični- osnovni kapitalni racio	12,86%	14,73%	13,93%	14,30%
Ukupan Rizični-osnovni kapitalni racio	14,85%	16,10%	15,41%	15,79%
N	90	119	351	485

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Prikazani bilans stanja u potpunosti odražava specifičnu strukturu aktive (najveće je učešće zajmova) i pasive (najveće je učešće depozita) banke. Rizični kapital je veći od propisanog Bazelskim standardom od 8% od rizične aktive.

U Tabeli 6. je prikazan bilans uspeha banke sastavljen u skladu sa svim propisanim regulatornim zahtevima.

Tabela 6.

Bilans uspeha banke, 2006 – 2012.
(u procentima od prosečne ukupne aktive)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Neto kamatni dohodak (dobitak)	3,18%	3,06%	2,95%	2,99%	3,19%	3,47%	3,16%
Nekamatonski dohodak (dobitak)	1,08%	1,08%	0,80%	1,07%	1,16%	1,15%	1,25%
Rezervisanje za gubitke zajmova	(0,16%)	(0,30%)	(0,84%)	(1,36%)	(1,00%)	(0,67%)	(0,40%)
Zarada (gubitak) od hartija od vrednosti	0,02%	0,02%	(0,20%)	(0,04%)	0,06%	0,07%	0,08%
Neto dohodak (dobitak)	0,89%	0,64%	(0,19%)	(0,54%)	0,04%	0,35%	0,72%

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Struktura prikazanog bilansa uspeha u potpunosti odgovara specifičnostima poslovanja banaka. Najveće procentualno učešće u prosečnoj ukupnoj bankarskoj aktivnosti je, dakle, neto kamatnog dohotka (dobitka).

Sve u svemu, prikazani finansijski izveštaji (bilans stanja i bilans uspeha) u potpunosti održavaju specifičnosti bankarskog poslovanja u pogledu strukture aktive i pasive, prihoda i rashoda, tj. dohotka (dobitka).

Prikazivanje fer vrednosti u bilansima banaka u poslednje dve dekade je znatno evoluiralo. To je sasvim i razumljivo kada se ima u vidu činjenica da su se Opšte prihvaćeni računovodstveni principi (Generally accepted accounting principles – GAAP) takođe menjali za banke. Te promene su se na svoj način odražavale na kvalitet finansijskog izveštavanja u bankama⁶. Značajne promene Opšte prihvaćenih računovodstvenih principa za banke su prikazane u Tabeli 8.

⁶ Ibid.

Tabela 8.

Značajne promene opšte prihvaćenih računovodstvenih principa
(Generally accepted accounting principles – GAAP) za banke

Br.	Objavljeno	Naziv	Efektivan datum
107	Maj-91	Obelodanjivanje fer vrednosti finansijskih instrumenata	Efektivno za finansijske izveštaje objavljene za fiskalne godine koje se završavaju posle 15. decembra 1991. (12/15/95 za entitete sa manje od \$150 miliona ukupne aktive.)
114	Maj-93	Računovodstvo za kreditore sa umanjenjem zajmova – amandman FASB izveštaja Br. 5 i 15	Inicijalna primena u finansijskim izveštajima na početku fiskalne godine posle 15. decembra 1994. Ranija primena se podstiče
115	Maj-93	Računovodstvo za neke investicije u dužničke i vlastite hartije od vrednosti	Efektivno za fiskalne godine koje počinju posle 15. decembra 1993. To bi bila inicijalna primena u preduzećima za fiskalne godine i ne može biti retroaktivno primenjeno u finansijskim izveštajima ranijih godina
119	Oktobar-94	Obelodanjivanje derivatnih finansijskih instrumenata i fer vrednosti finansijskih instrumenata	Efektivno za finansijske izveštaje objavljene za fiskalne godine koje se završavaju posle 15. decembra 1994. (12/31/95 za entitete sa manje od \$150 miliona ukupne aktive.)
125	Jun-96	Računovodstvo za transfer i servisiranje finansijske aktive i likvidiranje obaveza	Efektivno za transfer i servisiranje finansijske aktive i likvidiranje obaveza koje dospevaju posle 31. decembra 1996, i to se primenjuje prospektivno. Ranija ili retroaktivna primena nije dozvoljena
133	Jun-98	Računovodstvo za derivatne instrumente i zaštitne aktivnosti	Efektivno za sve fiskalne kvartale u okviru fiskalnih godina koje počinju posle 15. juna 1999. Inicijalna primena ovog izveštaja treba da bude od početka entitetovog fiskalnog kvartala; na taj dan odnosi zaštite moraju biti označeni iznova i dokumentovani u skladu sa odredbama ovog izveštaja
140	Septembar-00	Računovodstvo z transfer i servisiranje finansijske aktive	Efektivno za transfer i servisiranje finansijske aktive i likvidiranje obaveza koje dospevaju posle 31. marta 2001. Ovaj izveštaj je

		i likvidiranje obaveza zamenjeno sa FASB izveštajem br, 125	efektivan za priznavanje i reklasifikaciju kolaterala, i za obelodanjivanje u vezi sa sekjuritizacijom transakcija i kolaterala za fiskalne godine koje se završavaju posle 15. decembra 2000. Prihvaćeno obelodanjivanje o sekjuritizaciji i kolateralu ne mora biti prikazano za periode koji se završavaju na dan ili pre 15. decembra 2000, za koje su finansijski izveštaji prezentirani za komparativne svrhe
157	Septembar-06	Merenje fer vrednosti	Efektivno za finansijske izveštaje objavljene za fiskalne godine koje počinju posle 15. novembra 2007, i interne periode u okviru fiskalnih godina. Ranija primena se podstiče, pod uslovom da entitetovo izveštavanje nema još objavljene finansijske izveštaje za fiskalnu godinu, uključujući finansijske izveštaje za interne periode u okviru fiskalne godine
159	Februar-07	Fer vrednost opcija za finansijsku aktivu i finansijske obaveze – uključujući amandman FASB izveštaja br. 115	Stupa na snagu početkom prve entitetove fiskalne godine koja počinje posle 15. novembra 2007. Ranija primena je dozvoljena od početka fiskalne godine koja počinje na dan ili pre 15. novembra 2007, pod uslovom da entitet takođe izabere primenu odredbe FASB izveštaja br. 157, merenje fer vrednosti
157-4	April-09	Determinante fer vrednosti kada se volumen i nivo aktivnosti za aktivu ili obaveze značajno smanjuje, i identifikovanje transakcija koje nisu redovne	Ovo FSP će biti efektivno za međuperiode i godišnje izveštajne periode koje počinju posle 15. juna 2009, i biće primenjeno prospektivno. Ranija primena je dozvoljena za periode koji se završavaju posle 15. marta 2009. Ranija primena za periode koji se završavaju pre 15. marta 2009. nije dozvoljena

Izvor: Beatty, A. and Liao, S., Financial accounting in the banking industry: A review of the empirical literature, *Journal of Accounting and Economics*, 58, 2014.

Napomena: Financial Accounting Standards Board (FASB) (Odbor za standarde finansijskog računovodstva), FASB Staff Position (FSP) (Finalna personalna pozicija)

Razvijeni su posebni brojni modeli za kvantificiranje rezervisanja za gubitke zajmova kao determinante regulatornog bankarskog kapitala⁷. Tako, na primer, Bushman i Williams (2012) model glasi⁸:

$$LLP_t = a_0 + a_1\Delta NPA_{t+1} + a_2\Delta NPA_t + a_3\Delta NPA_{t-1} + a_4\Delta NPA_{t-2} + a_5SIZE_{t-1} + a_6\Delta GDP_t + \varepsilon$$

gde je: LLP rezervisanje za gubitke zajmova; ΔNPA promene nerealizovane aktive podeljeno sa veličinom ukupnog zajma; SIZE prirodna logaritamska ukupna aktiva; i ΔGDP promene bruto domaćeg proizvoda tokom kvartala.

Pomoći njih se može svakako realnije odrediti visina rezervisanja za potencijalne gubitke zajmova kao sve značajnijeg faktora boniteta savremene banke. Oni omogućuju efikasnije upravljanje sa kreditnim gubicima u bankama.

2. BAZELSKI SPORAZUMI I NJIHOV UTICAJ NA VELIČINU REGULATORNOG BANKARSKOG KAPITALA

Počeci stroge bankarske kapitalne regulative vezuju se za Bazelski komitet bankarske supervizije formiran od strane G-10 zemalja pod okriljem Banke za međunarodno poravnanje 1974. u Bazelu, Švajcarska. Ovaj komitet posebno se bavio „Međunarodnom konvergencijom merenja kapitala i kapitalnim standardima“, koji su poznati kao Bazelski kapitalni sporazumi.

Bazelski kapitalni sporazum (Bazel I) kreiran 1988. od strane grupe deset (G-10) zemalja je set minimalnih kapitalnih zahteva. On je, smatra se, prvi međunarodni kapitalni sporazum u vezi sa kreditnim rizikom. Bankarska aktiva je podeljena u pet kategorija i dodeljen je prosečan rizik za svaku klasu od 0 do 100%. Od banke se zahteva da drži određeni procenat regulatornog kapitala od rizične aktive.

Drugi Bazelski sporazum (Bazel II) objavljen je juna 2004. On je adaptacija originalnog Bazelskog sporazuma koji uključuje alternativne metode za kalkulisanje rizične aktive, i uvodi koncepte supervizije i tržišne discipline. Bazel II bio je samo zahtev za velike američke banke koje su međunarodno aktivne. U decembru 2007. kada su finalna američka pravila bila usaglašena zahtevalo se od 9 ključnih banaka da primene Bazel II.

⁷ Videti: Ibid.

⁸ Ibid.

Treći Bazelski sporazum (Bazel III) bio je razvijen kao odgovor na finansijske devijacije nastale tokom finansijske krize. Bazel III dodaje zahtevani ratio leveridž, koji je već bio zahtevan u Americi u vezi sa originalnim Bazelskim sporazumom, kao i likvidne zahteve. Uz to, Bazel III povećava kapitalne zahteve kao procenat od rizične aktive, i dodaje vremenske varijacije kapitalnih zahteva.

Različiti su, naime, kapitalni zahtevi Bazela III u odnosu na Bazel II. Te razlike su prikazane u Tabeli 9.

Tabela 9.

Različiti kapitalni zahtevi između Bazela III i Bazela II

	Bazel III	Bazel II
Osnovni (Tire 1)		
Obične akcije, zadržana zarada	4,50%	2%
Dopunski (Tire 1)		
Preferencijalne akcije, subordinirani instrumenti	1,50%	2%
Tire 2		
Subordinirani dug	2%	4%
Tire 3		
Rezerve za tržišni rizik	Ukinuto	Nejasna definicija
Ukupno	8%	8%

Izvor: Chorafas, D. N., Basel III, the Devil and Global Banking, (2012), PALGRAVE macmillan studies in banking and financial institutions, series editor: Philip Molyneux. Prema: Mooney, S., Banks' reactions to the Basel III regulations, University of Gothenburg, School of Business, Economics and Law, 2015.

3. KATEGORIJE, PRIZNAVANJE I MERENJE FINANSIJSKIH INSTRUMENATA PREMA MEĐUNARODNOM RAČUNOVODSTVENOM STANDARDU 39

U daljim izlaganjima tretirane problematike osvrnućemo se na probleme i efekte primene Međunarodnog računovodstvenog standarda 39 u bankarskom finansijskom izveštavanju. Međunarodni računovodstveni standard 39 obuhvata – principe priznavanja, merenja i obelodanjivanja finansijskih instrumenata u finansijskim izveštajima. Prema ovom standardu finansijska aktiva se klasifikuje na: aktivu koja se drži po fer vrednosti kroz račun profita i gubitka (bilans uspeha) (na primer, trgovanje i

ostale selektivne hartije od vrednosti); aktiva raspoložena za prodaju; aktiva koja se drži do dospeća; i zajam i potraživanja.

Uz to, Međunarodni računovodstveni standard 39 identifikuje dve klase finansijskih obaveza: obaveze po fer vrednosti, i obaveze koje se prikazuju po amortizacionim troškovima. On detaljno definiše pravila računovodstvenog tretmana za svaku kategoriju finansijskih instrumenata (videti Tabela 10). Isto tako, klasifikuje i utvrđuje računovodstveni tretman za tri vrste zaštite (hedžinga): (a) fer vrednost; (b) novčani tok, i (c) neto investicije u stranim subsidiarima.

Tabela 10.

Merenje finansijske aktive i obaveza prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 39

Kategorija	Merenje	Klasifikovanje finansijske aktive	Klasifikovanje finansijskih obaveza	Komentar
1	Fer vrednost kroz račun profita i gubitka	Hartije od vrednosti za trgovanje	Obaveze sa kojima se trguje	Kratka prodaja ili emisija duga sa namerom za kratkoročni reotkup
		Derivati	Derivati	Osim označeni kao kvalifikovani zaštitni instrumenti
		Ostale selektivne hartije od vrednosti	Ostale selektivne obaveze	Fer vrednost opcije – nekonzistentna redukcija uključujući jedan deo dokumentovane grupe rizika strategijskog menadžmenta
2	Amortizacija troškova	Hartije od vrednosti koje se drže do dospeća	Potraživanja Emitovane dužničke hartije od vrednosti	
3	Amortizacija troškova	Zajam i potraživanje	N/A	
4	Fer vrednost kroz kapital	Hartije od vrednosti raspoložive za prodaju	N/A	

Izvor: Greuning, H.V. and Bratanovic, S.B., Analyzing Banking Risk, Third Edition, The World Bank, Washinton, 2009.

Vrednovanje (merenje, procenjivanje) finansijskih instrumenata se vrši po fer vrednosti ili amortizacionim troškovima. U daljim izlaganjima tretirane problematike ukratko ćemo ukazati na njihove bitne karakteristike.

Fer vrednost se definiše kao iznos za koji se neka imovina može razmeniti ili obaveza izmiriti između informisanih i nepovezanih stranaka koje su voljne obaviti transakciju. Postoje neki vrlo značajni problemi u određivanju naknadne fer vrednosti imovine, odnosno finansijskih instrumenata za koje ne postoji aktivno tržište. U tom slučaju se koriste različite tehnike procene kao na primer: korišćenje nedavnih tržišnih transakcija, fer vrednosti drugog sličnog instrumenta ili analiza diskontovanih novčanih tokova i cenovne modele opcija. U cilju ublažavanja "subjektivnosti" u proceni fer vrednosti primenjene metode i modele treba koristiti tako da se u što većoj meri oslanjaju na sve raspoložive dostupne kvalitativne i kvantitativne informacije na tržištu. Prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 39 prilikom procene, (primenom određenog pristupa), fer vrednosti finansijskog instrumenta treba da se respektuju sledeće činjenice: vremenska vrednost novca, kreditni rizik, kurs, cena robe, cena akcije, volatilitnost i rizik ranog otkazivanja⁹.

Amortizacioni trošak se definiše kao iznos po kom je finansijska imovina vrednovana (merena, procenjena) pri početnom priznavanju, umanjen za iznos otplate kapitala, uvećan ili umanjen za kumulativnu amortizaciju (obračunate primenom metode efektivne kamatne stope za svaku razliku između početnog iznosa i iznosa po dospeću), i umanjen za sva smanjenja zbog umanjenja vrednosti ili nemogućnosti naplate¹⁰.

Metoda efektivne kamatne stope se koristi za izračunavanje amortizacionog troška finansijske imovine ili finansijske obaveze, kao i za raspoređivanje prihoda od kamate ili rashoda od kamate tokom određenog perioda¹¹.

Efektivna kamatna stopa diskontira procenjene buduće novčane tokove kroz ceo očekivani vek trajanja finansijskog instrumenta (sve do neto knjigovodstvene vrednosti). Za potrebe proračuna efektivne kamatne stope neophodno je da entitet (u našem slučaju banka) proceniti buduće novčane tokove na osnovu definisanih uslova iz ugovora određenog finansijskog instrumenta, i uključiti troškove plaćene ili nastale izme-

⁹ Perčević, H. i Hladika, M., Utjecaj računovodstvenog tretmana naknadnog mjerenja finansijskih instrumenata na finansijski položaj i profitabilnost hrvatskog bankarskog sektora, *Ekonomika misao i praksa*, GOD. XXI, br. 2, 2012.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

đu ugovornih strana koji čine ukupan trošak sticanja datog finansijskog instrumenta. Za izračunavanje efektivne kamatne stope koristi se dekurzivni obračun uz primenu složenog kamatnog računa. Pri tom se pri diskontovanju budućih novčanih primanja primenjuje broj dana iz uslova ugovora određenog finansijskog instrumenta, dok je zadnji dan amortizacije jednak danu dospeća datog finansijskog instrumenta¹².

Nakon početnog merenja, entitet (u našem slučaju banka) će finansijsku imovinu po fer vrednosti kroz račun dobitka i gubitka, kao i finansijsku imovinu raspoloživu za prodaju procenjivati po fer vrednosti finansijske imovine na dan bilansa. Zajmovi i potraživanja, kao i ulaganja koja se drže do dospeća naknadno se vrednuju po amortizacionom trošku primenom metode efektivne kamatne stope. Ulaganja u vlasničke instrumente, čija se cena ne kotira na aktivnom tržištu i fer vrednost ne može se pouzdano izmeriti, mere se po troškovima sticanja. Efekti promene fer vrednosti iz naknadnog merenja finansijske imovine mogu biti iskazani u izveštaju o finansijskom položaju (bilansu stanja) ili izveštaju o dobitku banke (bilansu uspeha). Promene fer vrednosti finansijske imovine klasifikovane u kategoriju po fer vrednosti kroz račun dobitka i gubitka iskazuju se kao prihod (u slučaju povećanja fer vrednosti) ili kao rashod (ako je došlo do smanjenja fer vrednosti). Promena fer vrednosti finansijske imovine raspoložive za prodaju iskazuju se na kontu revalorizacije rezerve, kako kod povećanja tako i kod smanjenja fer vrednosti. Efekti naknadnog merenja ulaganja koja se drže do dospeća, i zajmovi i potraživanja, priznaju se kao prihod ili rashod u izveštaju o dobitku banke¹³.

Svaki finansijski instrument, s obzirom na promene njegove vrednosti, ima određeni uticaj na profitabilnost banke. Uticaj naknadnog merenja određene kategorije finansijskog instrumenta na profitabilnost banke je prikazano u Tabeli 11.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Tabela 11.

Utjecaj merenja finansijskog instrumenta na profitabilnost banke

Kategorija finansijskog instrumenta	Početno merenje	Naknadno merenje	Efekti naknadnog merenja na profitabilnost banke
Finansijska imovina koja se drži za trgovanje Derivatna finansijska imovina	Fer vrednost (bez transakcionih troškova)	Fer vrednost na izveštajni dan	Povećanje fer vrednosti – nerealizovani dobitak priznat kao prihod – povećanje dobitka
Finansijska imovina koja se drži do dospeća	Fer vrednosti (sa uključivanjem transakcionih troškova)	Amortizacioni trošak (primena metode efektivnih kamata)	Prihod od kamata – povećanje dobitka Potencijalni gubitak od umanjenja vrednosti – smanjenje dobitka
Zajmovi i potraživanja	Fer vrednost (sa uključivanjem transakcionih troškova)	Amortizacioni trošak (primena metode efektivnih kamata)	Prihod od kamata – povećanje dobitka Potencijalni gubitak od umanjenja vrednosti – smanjenje dobitka
Finansijska imovina raspoloživa za prodaju	Fer vrednost (sa uključivanjem transakcionih troškova)	Fer vrednost na izveštajni dan	Nema efekta na dobitak pre realizacije Potencijalni gubitak od umanjenja vrednosti – smanjenje dobitka
Finansijske obaveze koje se drže za trgovanje Derivatne finansijske obaveze	Fer vrednost (bez transakcionih troškova)	Fer vrednost na izveštajni dan	Povećanje fer vrednosti – nerealizovani gubitak priznat kao rashod – smanjenje dobitka Smanjenje fer vrednosti – nerealizovani dobitak priznat kao prihod – povećanje dobitka
Finansijske obaveze po amortizacionom trošku	Fer vrednost (sa uključivanjem transakcionih troškova)	Amortizacioni trošak (primena metode efektivnih kamata)	Rashodi od kamata – smanjenje dobitka

Izvor: Perčević, H. i Hladika, M., Utjecaj računovodstvenog tretmana naknadnog mjerenja finansijskih instrumenata na finansijski položaj i profitabilnost hrvatskog bankarskog sektora, *Ekonomska misao i praksa*, GOD. XXI, br. 2, 2012.

4. RAZVOJ I EFEKTI PRIMENE MEĐUNARODNOG STANDARDA FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA 9 U BANKAMA

Mnoge kritike na račun Međunarodnog računovodstvenog standarda 39, kao i na koncept fer vrednosti koji je "preživeo" posebno u uslovi- ma finansijske krize, uticale su na Odbor za međunarodne računovod- stvene standarde da razvije novi standard za priznavanje i merenje fi- nansijskih instrumenata, koji će biti daleko kompleksniji, transparentniji i jednostavniji. Kao posledica toga kreiran je nacrt Međunarodnog stan- darda finansijskog izveštavanja 9 Finansijski instrumenti, koji treba da zameni postojeći Međunarodni računovodstveni standard 39 od 2015. On treba, kako je zamišljeno, da znatno unapredi i pojednostavi finansijs- ko izveštavanje o finansijskim instrumentima. Razvoj Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja 9, zbog složenosti, je podeljen u tri faze: 1) klasifikacija i merenje; 2) metodologija umanjenja vrednosti; i 3) računovodstvo zaštite¹⁴.

U prvoj fazi definišu se novi kriterijumi klasifikacije finansijskih instru- menata i načini njihovog početnog i naknadnog merenja. Druga faza se odnosi na novu metodologiju sprovođenja testa umanjenja vrednosti fi- nansijskih instrumenata, koja se temelji na: modelu očekivanog gubitka umesto na dosadašnjem modelu nastalog gubitka. Treća faza orijentisana je na najsloženije područje, tj. na računovodstvo zaštite u okviru kojeg će se odrediti novi kriterijumi i uslovi primene računovodstva zaštite¹⁵.

Prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 9 dve kategorije finansijske imovine ili finansijskih obaveza koje se temelje na njihovom naknadnom merenju su: 1) finansijska imovina ili finansijska obaveza merene po amortizacionom trošku, i 2) finansijska imovina ili fi- nansijska obaveza merena po fer vrednosti. Sva finansijska imovina ili fi- nansijske obaveze se dakle, sledstveno tome, klasifikuju u zavisnosti od primenjene metode njihovog naknadnog merenja. Izričito je zabranjena reklasifikacija finansijske imovine ili finansijskih obaveza između katego- rija fer vrednosti i amortizacionog troška. Finansijska imovina ili finansijs- ka obaveza će se meriti po amortizacionom trošku ako su ispunjena sledeća dva uslova: 1) instrument ima samo osnovne karakteristike kre- dita, i 2) instrument je upravljen na bazi ugovorenog prinosa. Ako ne za- dovoljavaju ove uslove, finansijska imovina ili finansijska obaveza će se meriti po fer vrednosti. Pod osnovnim karakteristikama ugovora podrazu- mevaju se ugovorni uslovi koji uslovljavaju novčane tokove koji se odno- se na plaćanje glavnice i kamata na temelju neizmirene glavnice. Finan-

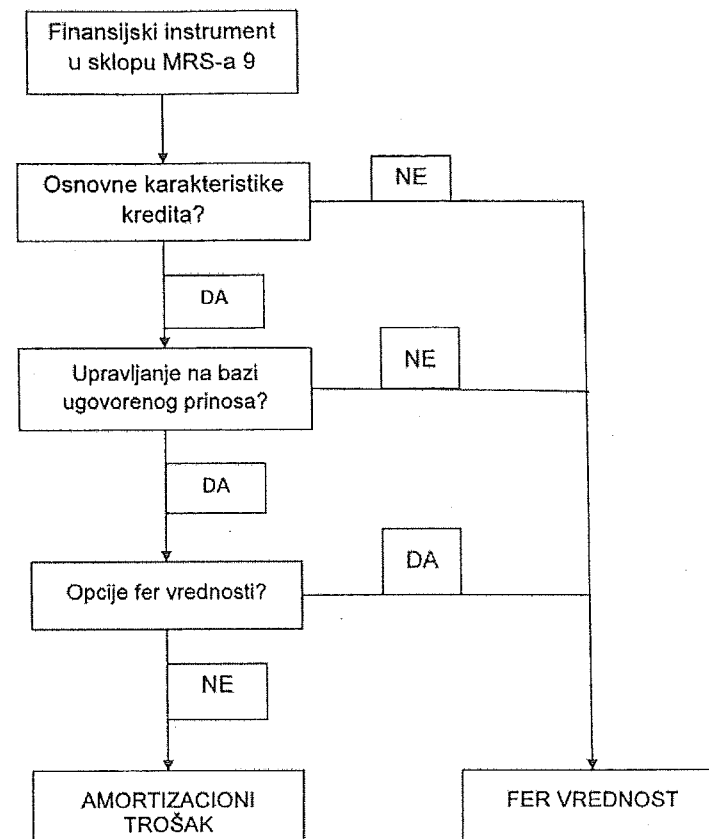
¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

sijski instrument je upravljen na bazi ugovorenog prinosa ako se temelji na plaćanju i primanju ugovorenih novčanih tokova koji se generiraju pri držanju ili izdavanju finansijskog instrumenta. Po amortizacionom trošku se isključivo vode dakle dužnički finansijski instrumenti. Postoji mogućnost da se (prema datom standardu) finansijski instrumenti koje treba meriti po amortizacionom trošku mere po fer vrednosti samo u slučaju ako se eliminiše ili značajno smanjuje nekonzistentnost u merenju i priznavanju finansijskog instrumenta. Dužnički finansijski instrumenti mogu se umesto merenja po amortizacionom trošku, meriti po fer vrednosti s tim da se sve promene fer vrednosti sprovedu kroz izveštaj o dobitku. Svi dužnički finansijski instrumenti klasifikovani prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 39 u kategoriju raspoloživo za prodaju, mogu se meriti po amortizacionom trošku prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 9. Sva ulaganja u vlasničke finansijske instrumente se mere po fer vrednosti¹⁶. Na Slici 1. je prikazana klasifikacija finansijskih instrumenata prema novom Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 9.

Početno merenje finansijske imovine ili finansijskih obaveza prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja se sprovodi po fer vrednosti uvećanoj za transakcione troškove (izuzev finansijske imovine ili finansijskih obaveza po fer vrednost kroz račun dobitka i gubitka). Naknadno merenje finansijske imovine ili finansijskih obaveza zavisi od njihove klasifikacije. Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 9 navodi dva modela naknadnog merenja finansijske imovine ili finansijskih obaveza: amortizacioni trošak i fer vrednosti. Finansijska imovina ili finansijske obaveze koje se mere po amortizacionom trošku je finansijska imovina ili finansijska obaveza koja ima osnovne karakteristike kredita, i koja je upravljena na bazi ugovorenog prinosa. Sva ostala finansijska imovina i finansijske obaveze se naknadno mere po fer vrednosti. Finansijska imovina i finansijske obaveze koje se mere po amortizacionom trošku moraju se testirati na umanjenje vrednosti. Od klasifikacije konkretne finansijske imovine i finansijskih obaveza zavisi računovodstveni tretman dobitka i gubitka koji proizilaze iz naknadnog merenja finansijske imovine i finansijskih obaveza. Dobici i gubici koji su proistekli iz naknadnog merenja finansijske imovine i/ili finansijske obaveze koja se naknadno meri po fer vrednosti, i koja nije deo zaštitnog odnosa, prezentira će se kroz dobitak ili gubitak, tj. kroz izveštaj o dobitku. Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 9 posebnu pažnju posvećuje ulaganjima u vlasničke finansijske instrumente. S obzirom na to da vlasnički finansijski instrumenti (akcije i sl.) nisu uvek stečeni radi sticanja prinosa u obliku dividende ili povećane tržišne cene, već zbog različitih strateških razloga, Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 9

¹⁶ Ibid.

Slika 1. Klasifikacija finansijskih instrumenata prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 9

Izvor: Perčević, H. i Hladika, M., Utjecaj računovodstvenog tretmana naknadnog mjerena finansijskih instrumenata na finacijski položaj i profitabilnost hrvatskog bankarskog sektora, *Ekonomika misao i praksa*, GOD. XXI, br. 2, 2012.

dozvoljava da se dobiti i gubici od promene fer vrednosti vlasničkih finansijskih instrumenata koji nisu stečeni u cilju ostvarenja investicionih dobitaka, prezentiraju u sklopu ostalog sveobuhvatnog dobitka. Kod ulaganja u vlasničke finansijske instrumente entitet (u našem slučaju banka) ima dakle dve mogućnosti prezentiranja dobitka i gubitka koji proizilaze iz promene fer vrednosti, i to: (1) ako su vlasnički instrumenti steče-

ni radi ostvarivanja investicionih dobitaka (dividenda, porast tržišne cene), tj. držanja radi trgovanja, u tom slučaju promene njihove fer vrednosti evidentiraće se kao prihod ili rashod, odnosno prezentiraće se kroz račun dobitka i gubitka, i (2) ako su vlasnički finansijski instrumenti stečeni zbog različitih strateških razloga (ulaganja u zavisna i pridružena društva, ulaganje u zajedničke kontrolisane entitete), a ne u cilju trgovanja, tada će se promene fer vrednosti evidentirati kroz ostali sveobuhvatni dobitak, tj. kroz revalorizacionu rezervu. Primljene dividende na tako klasifikovane vlasničke finansijske instrumente će se evidentirati kroz ostali sveobuhvatni dobitak¹⁷.

Prilikom sticanja vlasničkih finansijskih instrumenata, odnosno njihovog početnog priznavanja entitet (u našem slučaju banka) mora izabrati način prezentiranja dobitka i gubitka koji će proizaći iz naknadnog merenja tih instrumenata. Ovaj izbor je neopoziv, tj. kada se jednom izabere način prezentiranja naknadnih promena fer vrednosti vlasničkih finansijskih instrumenata u ostali sveobuhvatni dobitak, entitet (u našem slučaju banka) više nema mogućnost da tu odluku opozove, tj. prebacivanja sveobuhvatnog dobitka u račun dobitka i gubitka. Dobici i gubici koji proizilaze iz naknadnog merenja finansijske imovine i finansijskih obaveza koje se mere po amortizacionom trošku priznat će se kroz račun dobitak ili gubitak kada se finansijska imovina ili finansijska obaveza prestanu priznavati i kroz proces amortizacije¹⁸.

5. MODEL UMANJENJA VREDNOSTI FINANSIJSKIH INSTRUMENTATA PREMA MEĐUNARODNOM STANDARDU FINANSIJSKOG IZVEŠTAVANJA 9

Odbor za međunarodne računovodstvene standarde u okviru Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja 9 predlaže promenu modela sprovođenja testiranja umanjenja vrednosti finansijskih instrumenata. Umesto postojećeg modela nastalog gubitka, u kontekstu Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja 9 predlaže se primena modela očekivanog gubitka. Primenom modela nastalog gubitka, gubitak od umanjenja vrednosti i otpis kredita može da se sprovede samo ako postoje dokazi da je gubitak stvarno nastao, odnosno da kredit neće biti u celini vraćen. Ukoliko nema dokaza o tome, gubitak od umanjenja vred-

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

nosti se ne evidentira u računovodstvu. Ovakav pristup ovom problemu je oštro kritikovan u toku globalne finansijske krize jer, u skladu sa ovim modelom, očekivani gubici su priznati prekasno, tj. tek kada su stvarno nastali. U praksi su se prilikom testiranja umanjenja vrednosti finansijske imovine koristili različiti događaji kao dokazi o tome, ili su se isti događaji tretirali na različite načine. Efekti toga su nekonzistentno umanjenje vrednosti slične finansijske imovine između različitih entiteta (uključujući i banke). Stoga je predložena primena modela očekivanog gubitka. Zahtevane pretpostavke za njegovu primenu su sledeće: (1) određivanje očekivanog kreditnog gubitka od finansijske imovine prilikom njenog prvobitnog sticanja, (2) priznavanje ugovorenih prihoda od kamata umanjani za inicijalni očekivani kreditni gubitak tokom perioda dospeća instrumenta, (3) oblikovanje rezervisanja za očekivani kreditni gubitak kroz ceo rok dospeća instrumenta, (4) ponovna procena očekivanog kreditnog gubitka u svakom periodu, i (5) trenutno priznavanje efekta bilo koje promene u očekivanjima kreditnog gubitka¹⁹.

Na ovaj način očekivani gubitak od finansijske imovine priznao bi se pre nego što je stvarno nastao, tako da Odbor za međunarodne računovodstvene standarde izlazi u susret zahtevima investitora, koji su vrlo zainteresovani ne samo za ugovorne kamate na finansijskim instrumentima, već i za informacije o očekivanom gubitku. U Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja (9) stoga se predlaže odvojeno prikazivanje: ugovorenih kamata, alokacija očekivanog kreditnog gubitka, i prihoda od kamata nakon alokacije inicijalnog očekivanog kreditnog gubitka. Efekti promene u očekivanom gubitku prezentiraće se u okviru izveštaja o dobitku. Odbor za međunarodne računovodstvene standarde detaljno navodi razloge i efekte primene predloženog modela očekivanog gubitka umesto dosadašnjeg modela nastalog gubitka. Ti efekti su sledeći: (1) očekivani gubitak od umanjenja se ranije priznaje: očekivani gubitak od umanjenja vrednosti finansijske imovine priznaje se ranije u periodu dospeća imovine, a svaka promena u očekivanom gubitku se priznaje odmah, (2) prihodi od kamata održavaju inicijalni očekivani gubitak: prihodi od kamata koriguju se za alocirani gubitak od umanjenja kroz ceo period dospeća instrumenta, (3) stalna procena očekivanog kreditnog gubitka: primenom predloženog modela umanjenja, očekivani kreditni gubitak se procenjuje u svakom periodu. Svaka promena inicijalnog očekivanog kreditnog gubitka odmah se priznaje kroz dobitak ili gubitak, (4) transparentnost: predloženi model poboljšaće transparentnost u pogledu priznavanja prihoda od kamata i kreditnog gubitka i kvalitet fi-

¹⁹ Ibid.

nansijske imovine, (5) predloženi model umanjenja bolje odražava ekonomsku realnost: predloženi model bolje odražava ekonomski položaj kreditora, pošto kreditor koriguje svoje prihode od kamate za očekivani gubitak od umanjenja, i (6) kvalitetnije su informacije o kreditnom kvalitetu finansijske imovine: Odbor za međunarodne računovodstvene standarde prilikom razvoja Međunarodnog standarda finansijskog izveštavanja 9 konsultovao se sa brojnim investitorima i ostalim korisnicima finansijskih izveštaja u vezi sa informacijama o kreditnom kvalitetu finansijske imovine entiteta (u našem slučaju banke). Po njima, postojeće informacije nisu dovoljne za efikasnu procenu kvaliteta finansijske imovine datog entiteta. Stoga se u Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 9 predlaže objavljivanje dodatnih informacija koje će pomoći investitorima u razumevanju kvaliteta kreditne finansijske imovine određenog entiteta. Primena modela očekivanog gubitka znatno bi poboljšala informacije o kvalitetu finansijske imovine. Nedostatak modela očekivanog gubitka je u samom načinu procene očekivanog gubitka. Njegova primena zahteva značajne promene u računovodstvenom i finansijskom informacionom sistemu entiteta (u našem slučaju banke)²⁰.

6. TRANSPARENTNOST U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA BANAKA

Jedna od bitnih karakteristika visoke zakonske regulative jeste što veća transparentnost u finansijskim izveštajima banaka. Ona je u funkciji kreiranja što kvalitetnijih bankarskih računovodstvenih informacija. Bitne karakteristike kvalitetnih bankarskih računovodstveno-finansijskih informacija su: relevantnost, pouzdanost, uporedivost, i razumljivost. Uz to, one treba da budu blagovremene. Koristi treba da budu svakako veće od troškova njihovog „proizvođenja“. Kvalitativne karakteristike finansijskih izveštaja treba da budu usklađene sa njihovim posebnim namenama. I pored izraženog procesa harmonizacije još uvek je nejednaka primena zakonske regulative u bankarskom poslovanju. Računovodstvena pravila su se tokom vremena menjala, posebno u vezi sa tretmanom fer vrednosti i kreditnih gubitaka. To ugrožava uporedivost finansijskih izveštaja po pojedinim bankama, posebno na globalnom nivou.

²⁰ Ibid.

U Tabeli 12. su prikazani prema Međunarodnim standardima za finansijsko izveštavanje generalni zahtevi za transparentnost u finansijskim izveštajima, koji se u potpunosti odnose i na banke.

Tabela 12. Transparentnost u finansijskim izveštajima

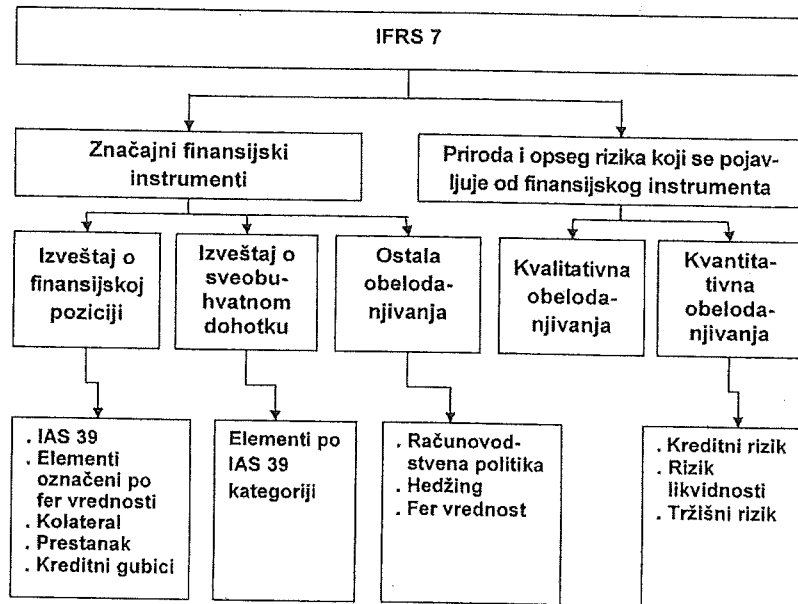
Transparentnost u finansijskim izveštajima	
Ciljevi finansijskih izveštaja	
Da obezbedi fer prezentaciju o	
. Finansijskoj poziciji	
. Finansijskim performansama	
. Keš flou	
Transparentnost i fer prezentacija	
. Fer prezentacija ostvarena putem obezbeđenja korisnih informacija (potpuno obelodanjivanje), koja osigurava transparentnost	
. Fer prezentacija jednako transparentnost	
Sekundarni ciljevi finansijskih izveštaja	
Da osigura transparentnost putem fer prezentacije korisnih informacija (potpuno obelodanjivanje) za poslovno-tržišne svrhe	
Atributi korisnih informacija	
Postojeći okviri	Alternativni pogledi
. Relevantnost	. Relevantnost
. Pouzdanost	. Predvidiva vrednost
. Uporedivost	. Verna prezentacija
. Razumljivost	. Nepristrasno
Ograničenja	. Dokazivo
. Blagovremenost	
. Korist versus troškovi	
. Usklađivanje kvalitetnih karakteristika	
Osnovne pretpostavke	
Obračunska osnova	Kontinuirano poslovanje

Izvor: Greuning, H.V. and Bratanovic, S.B. , *Analyzing Banking Risk*, Third Edition, The World Bank, Washinton, 2009.

Istorijski posmatrano, opšti prihvaćeni računovodstveni principi (GAAP) nisu obezbeđivali bankama objavljivanje prakse upravljanja finansijskim rizicima. Ta se situacija menja od 1990. sa uvođenjem Međunarodnih računovodstvenih standarda (IAS) 30 i 32, koji su podržani sa Međunarodnim standardom finansijskog izveštavanja (IFRS) 7, koji zahtevaju pristup potpunog objavljivanja.

Međunarodni računovodstveni standard 32 i Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 7 su komplementarni, i odnose se na

“Prezentaciju finansijskih izveštaja”, definišući osnovne principe, strukturu i sadržinu finansijskih izveštaja. Na Slici 2. su prikazani opšti zahtevi za izveštavanje prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 7. Oni su primenljivi na sva preduzeća, posebno na banke s obzirom na značaj finansijske aktive i obaveza (tj. finansijskih instrumenata) i izloženošću rizicima poslovanja.

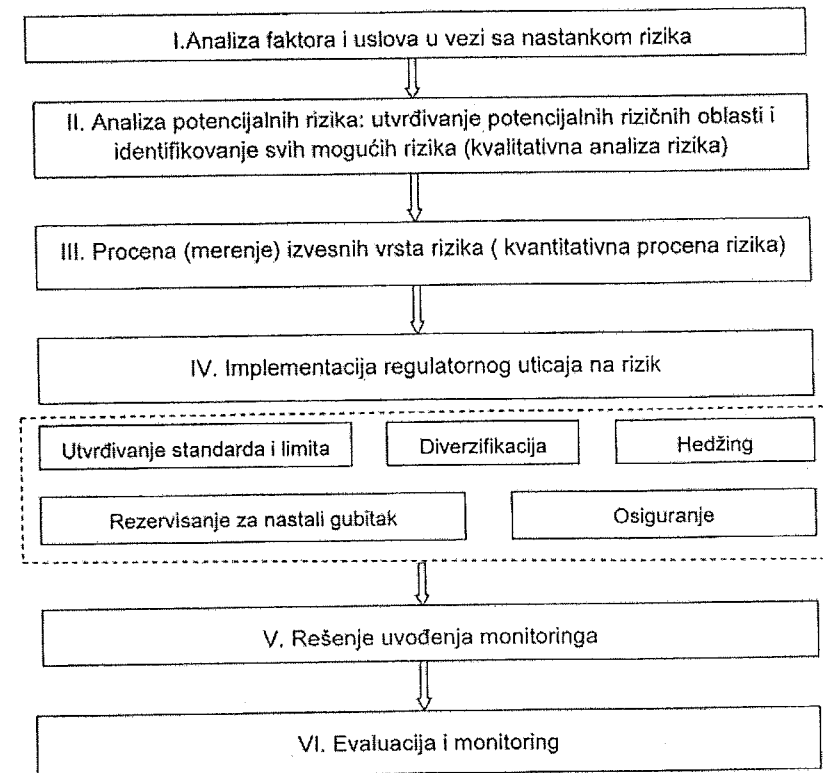
Slika 2. Opšti zahtevi za izveštavanje prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 7

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Napomena: IAS 39 - International Accounting Standard 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement (Međunarodni računovodstveni standard 39 Finansijski instrumenti: Priznavanje i merenje)

7. OBELODANJIVANJE UPRAVLJANJA RIZICIMA U BANKAMA

Po prirodi stvari, banka je u svom poslovanju izložena raznovrsnim rizicima. Na njihovo ublažavanje utiče efikasno upravljanje rizicima u bankama. Osnovni principi upravljanja rizicima u bankama su: princip skale (maksimiziranja), princip minimiziranja, princip adekvatnog odgovora i princip racionalnog prihvatanja. Vrlo je složen proces upravljanja rizicima u bankama. On se odvija na način prikazan na Slici 3.

Slika 3. Proces upravljanja rizicima u bankama

Izvor: Kryvyh, Y. and Makarenko, I., *Banking risks: enhancing requirements concerning risk management and information disclosure*, MPRA – Munich Personal RePEc Archive, 2014.

Pitanje obelodanjivanje upravljanja rizicima u bankama je zakonski regulisano brojnom međunarodnom regulativom. Ključni međunarodni dokumenti i organizacije koje zahtevaju obelodanjivanje upravljanja rizicima u bankama su, istorijski (razvojno) posmatrano, prikazani u Tabeli 13.

Tabela 13.

Ključni dokumenti koji sadrže zahteve za obelodanjivanje upravljanja rizicima u bankama

Dokument	Organizacija	Realizovano
Bazel III (deo koji se odnosi na bankarsku transparentnost i obelodanjivanje)	Bazelski komitet bankarske supervizije	2011
Principi poboljšanja korporativnog upravljanja (obelodanjivanje i transparentnost)	Bazelski komitet bankarske supervizije	2010
Principi kompenzacije i standardi procene metodologije	Bazelski komitet bankarske supervizije	2010
IFRS 7 „Finansijski instrumenti: obelodanjivanje“	Odbor za međunarodne računovodstvene standarde	2007
Bazel II	Bazelski komitet bankarske supervizije	2004
OECD Principi korporativnog upravljanja	Organizacija za ekonomsku kooperaciju i razvoj	2004
Bolja praksa za obelodanjivanje kreditnog rizika	Bazelski komitet bankarske supervizije	2000
Javno obelodanjivanje trgovanja i derivatne aktivnosti bankarskih i firminih hartija od vrednosti	Bazelski komitet bankarske supervizije	1999
Poboljšanje bankarske transparentnost: Javno obelodanjivanje i supervizija informacija koje unapređuju zaštitu i jačaju bankarski sistem	Bazelski komitet bankarske supervizije	1998

Izvor: Kryvych, Y. and Makarenko, I., Banking risks: enhancing requirements concerning risk management and information disclosure, MPRA – Munich Personal RePEc Archive, 2014.

Napomena: IFRS 7 – International Financial Reporting Standard 7 Financial Instruments: Disclosures (Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 7 Finansijski instrumenti: Obelodanjivanje), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)

Bazel II pored ostaloga zahteva dakle, takođe, obelodanjivanje bankarskih rizika. To se posebno odnosi na kreditni rizik, tržišni rizik i operativan rizik. U Tabeli 14. su prikazani zahtevi Bazela II za objavljivanje bankarskih rizika.

Tabela 14.

Obelodanjivanje bankarskih rizika prema Bazelu II

Rizik	Obelodanjivanje
Kreditni rizik	Ukupna (bruto) izloženost banke kreditnom riziku, i prosečan bruto rizik tokom perioda, podeljen na glavne podvrste rizika. Distribucija kreditnog rizika po industrijama i ugovorenim vrstama (na konsolidovanoj osnovi). Koncentracija rizika na velike zajmoprimaoce i zajmodavaoce (depozitare). Razvrstavanje prema ugovorenoj rezidualnoj dospelosti ukupnog portfolija zajma i na njegove komponente. Dospelost, restrukturiranje zajma i prolongiranje, kao i rezervisanje za gubitke po tom osnovu.
Tržišni rizik	Struktura tržišnog rizika, uključujući obelodanjivanje. Pristup (kapitalni zahtevi za pokriće kamatnog rizika, kapitalnog rizika, valutnog rizika, robnog rizika) i prezentiranje kvantitativne procene WaR. Knjigovodstvena i fer vrednosti portfolija hartija od vrednosti. Procena rasta (smanjenja) u dohodovnoj ili ekonomskoj vrednosti kapitala u različitim scenarijuma šokova kamatnih stopa. Struktura spoljnih zahteva za sekjuritizaciju banke
Operativan rizik	Pristup za procenu adekvatnosti kapitala pod operativnim rizikom, uključujući pregled postojećih internih i eksternih faktora i njihove kvantitativne procene

Izvor: Kryvych, Y. and Makarenko, I., Banking risks: enhancing requirements concerning risk management and information disclosure, MPRA – Munich Personal RePEc Archive, 2014.

Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 7 zahteva da se posebno obelodane finansijski rizici na način kao je prikazano u Tabeli 15.

Tabela 15.

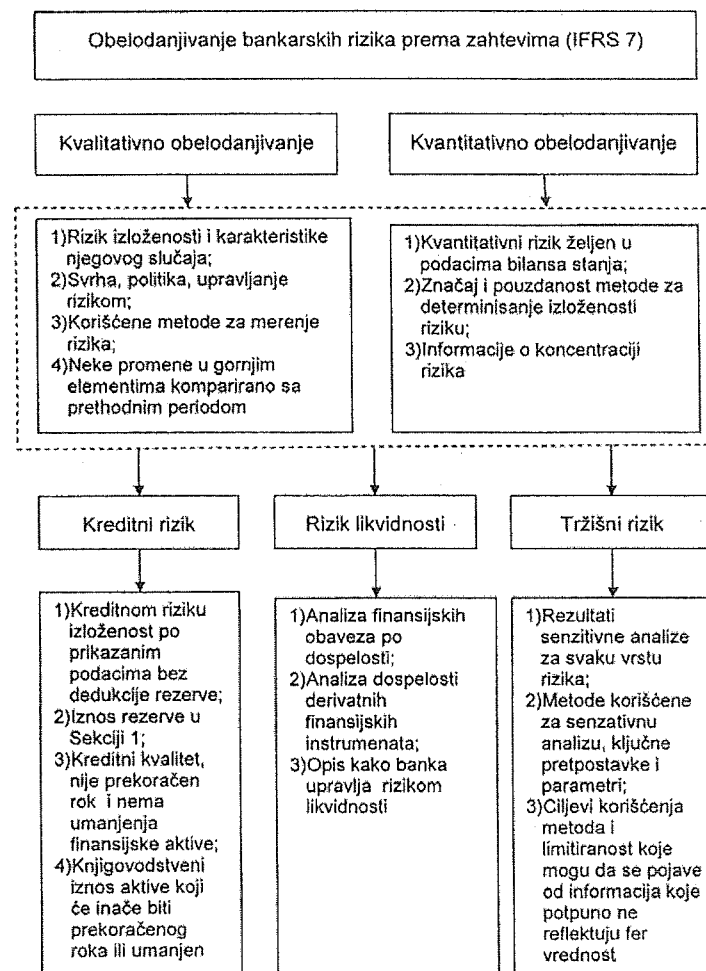
Zahtevano obelodanjivanje finansijskih rizika prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 7

Merionje	Instrumenti	Priruka&Opseg rizika	Značajnost	Izveštaj o finansijskoj poziciji	Izveštaj o sveobuhvatnom dohotku	Hedging		
Fer vrednost kroz profit i gubitak	Hartije od vrednosti koje se drže za trgovanje	Svaka vrsta rizika od aktivaa&obaveza.kvalitativno &kvantitativno	Vrednost finansijskih instrumenata mora biti počinno prikazana u izveštaju o finansijskoj poziciji	Knjigovodstvena vrednost	Neto zarada&gubici	Opis		
	Označena fer vrednost aktive			Reklasifikacija	Neto zarada&gubici – posebno objavljivanje kretanja kroz kapital –AFS aktiva	Zarada& Gubici		
Fer vrednost kroz kapital	Derivati			Kreditni rizik – po klasama aktive	Umanjenje - po klasama	Prestanak	Ukupan kamatni dohodak&troškovi (korišćenje metode efektivne kamatne stope)	Efikasnost
	Hartije od vrednosti raspoložive za prodaju					Kolateral – za založenu aktivu		Neefektivan doo transferisana na kapital – gde je primenljivo
Amortizacione hartije od vrednosti	Hartije od vrednosti koje se drže do dospelosti (HTM)			Rizik likvidnosti – sve finansijske obaveze		Umanjenje - po klasama		
Amortizaciona aktiva - ostala Obaveze	Zajam & potraživanje			Tržišni rizik po vrstama – sva aktiva&obaveze		Ugrađeni kapitalni derivati		
Fer vrednost kroz profit i gubitak	Hartije od vrednosti koje se drže za trgovanje	ili	Odgovarajući iznos prikazan u izveštaju o sveobuhvatnom dohotku	Ugrađeni kapitalni derivati				
	Označena fer vrednost aktive			Natizvršene novčanih obaveza&povrede (plativi zajmovi)				
Amortizacione obaveze	Ostale obaveze							

Izvor: Greuning, H.V. and Bratanovic, S.B., *Analyzing Banking Risk*, Third Edition, The World Bank, Washinton, 2009.

Napomena: Available for sale (AFS) (Raspoloživo za prodaju), Held-To-Maturity (HTM) Securities (Držanje do dospelosti hartija od vrednosti)

Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 7 posebno detaljno se bavi zahtevima za obelodanjivanje bankarskih rizika na način kako je šematski prikazano na Slici 4.

Slika 4. Zahtevi za obelodanjivanje bankarskih rizika prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja 7

Izvor: Kryvyh, Y. and Makarenko, I., *Banking risks: enhancing requirements concerning risk management and information disclosure*, MPRA – Munich Personal RePEc Archive, 2014.

Napomena: IFRS 7 – International Financial Reporting Standard 7 Financial Instruments: Disclosures (Međunarodni standard finansijskog izveštavanja 7 Finansijski instrumenti: Obelodanjivanje)

Istraživanjem u bankarskoj praksi na globalnom nivou je utvrđeno da banke, gotovo sve, još uvek ne objavljuju u potpunosti sve računovodstvene informacije, kako kvalitativne tako i kvantitativne prirode. To se svakako održava na kvalitet poslovno-tržišnog odlučivanja.

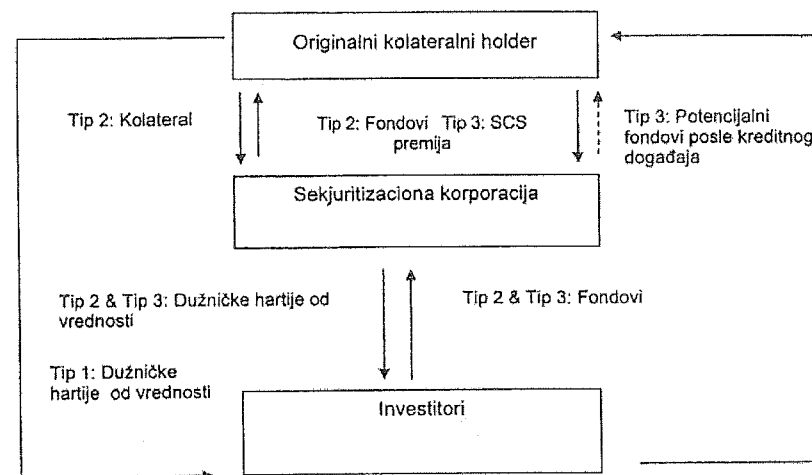
Po pojedinim zemljama različito je regulisano rezervisanje za bankarske kreditne gubitke. Ono treba da je (barem u zemljama koje primenjuju Međunarodne računovodstvene standarde i Međunarodne standarde finansijskog izveštavanja) usklađeno sa dva pristupa: Međunarodni računovodstveni standard 39 i bazelski standardi. U tome je svakako velika uloga i supervizije.

7. RAČUNOVODSTVO SEKJURITIZACIJE, DERIVATA I ZAŠTITE

Po definiciji, sekjuritizacija nije ništa drugo nego sredstvo kojim se finansijska aktiva, kao što su potraživanja, pretvaraju u utržive hartije od vrednosti, i koje se nude (preko entiteta za posebne namene) investitorima, obično sa kreditnim (namerama). Sekjuritizacija se – kao generički proces – odnosi na sam proces pretvaranja nečeg što nije utrživa hartija od vrednosti u utrživu hartiju od vrednosti. Proces sekjuritizacije se odvija posredno preko entiteta za posebne namene (eng. SPV – Special Purpose Vehicle – SPV, Special Purpose Entity – SPE), čije su funkcije definisane odgovarajućim Međunarodnim računovodstvenim standardima (Slika 5).

Razlika između faktoringa i sekjuritizacije je u tome što faktoring obično uključuje prodaju samo jedne kompanije, naknade su visoke, kvalitet potraživanja je niži, i prodavac posle toga ne servisira potraživanja. Za razliku od toga, u procesu sekjuritizacije mogu biti uključeni mnogi investitori, marže su niske, potraživanja su visoko kvalitetna, mnoge investicije su uključene, i prodavac obično kontinuirano servisira potraživanja. Kako kod faktoringa, tako i kod sekjuritizacionih transakcija, potraživanja mogu biti prodavana entitetima bez ili sa regresom²¹.

²¹ Kieso, D.I., Weygandt, J.J. and Warfield, T.D., *Intermediate Accounting*, John Wiley & Sons, Inc., New Yourk, 2015.

Slika 5. Proces sekjuritizacije

Izvor: *Handbook on securities statistics*, Bank for International settlements, Evropska centralna banka, International Monetary fund, 2009.

Napomena: Credit default swap (CDS). Kreditni (default) swap je finansijski derivat čija je primarna svrha trgovina kreditnim (default) rizikom.

U načelu, računovodstveno posmatrano, sekjuritizacija se sprovodi vanbilansno. U procesu sekjuritizacije – poreski tretman – može biti značajan faktor koji određuje: da li je ili ne profitabilna sekjuritizacija. Po mišljenju nekih računovodstvenih stručnjaka, sekjuritizacija ima značajne ekonomske efekte, kao što su efikasno finansiranje ili transfer rizika, ali s druge strane, kao negativna implikacija, nastaju izvesne poteškoće u vezi sa računovodstvenim tretmanom, koje značajno umanjuju pozitivne efekte. U računovodstvenom kontekstu sekjuritizacije bitno je studiozno razmotriti pitanje: da li se imovina koja je prodana specijalnom pravnom entitetu može legalno vrednovati na temelju bilansa originatora, i da li entitet za posebne namene kojem je imovina transferisana može biti konsolidovan sa originatorom (prvobitnim vlasnikom prodate aktive) ili drugom osobom.

Međunarodni računovodstveni standardi imaju dva osnovna standarda koji se tiču sekjuritizacije. To su: MRS 27 koji se bavi pitanjem konsolidacije i MRS 39 koji obrađuje vrednovanje finansijske imovine.

U Sjedinjenim Američkim Državama – u FAS (eng. Financial Accounting Standards, Standard finansijskog računovodstva) 140 definiše se bilansna i vanbilansna sekjuritizacija i, isto tako, pruža smernice za postizanje uniformnosti kod tretiranja prodaje aktive i transakcija povezanih sa sekjuritizacijom. Mnoge sekjuritizacione strukture u svrhu prestanka priznavanja imovine koriste entitete (trust, partnerstvo itd.) posebno osnovane za sticanje prenesene imovine. Prenos imovine takvom entitetu može se okarakterisati kao prava prodaja. Ako se, međutim, utvrdi da je odnos između prenositelja i primaoca imovine takav – da prenosilac imovine kontroliše primaoca, prenosilac je u obavezi da izvrši konsolidaciju primaoca. Imovina za koju će se utvrđivati mogućnost prestanka priznavanja mora biti identifikovana. Kod sekjuritizacije aktive, čista prodaja (eng. clean sale) može se uvek ostvariti, i mora se paziti da SPV ili trust (entitet za specijalne svrhe) nije pod kontrolom originatora. Ako su ugovorna prava na novčane tokove od finansijske imovine istekla ili su izgubljena, finansijska imovina ne bi se smela priznavati. Ako entitet prenese na sebe sve rizike i povraćaje vezane uz vlasništvo nad imovinom, imovina će se prestati priznavati. Prenos rizika i povraćaja može se odrediti na temelju izloženosti entiteta, pre i posle prenosa, prema varijabilnosti iznosa i vremenskog rasporeda primanja novčanih tokova koji se pojavljuju u praksi. Ako su svi rizici i povraćaji preneseni imovina se može prestati priznavati. Ako entitet ne zadržava i ne prenosi sve rizike i povraćaje vezane za vlasništvo nad imovinom potrebno je utvrditi da li entitet ima kontrolu nad imovinom, odnosno ako ima realnu mogućnost da proda celokupnu imovinu nepovezаноj trećoj strani bez restrikcija koje bi nametnuo prenositelj imovine, znači da ima kontrolu.

U bankama se, dakle, često vrši zamena jedne aktive za drugu (tj. jednog finansijskog instrumenta za drugi), što je poznato kao sekjuritizacija. Te promene oblika bankarske aktive mogu da kreiraju odgovarajući rizik. To se odražava na visinu samog regulatornog bankarskog kapitala. Uz to, one se odražavaju i zahtevaju odgovarajuće usklađivanje finansijskog izveštavanja u bankama.

Specifičan je računovodstveni tretman derivata. Međunarodni računovodstveni standard 39 definiše uslove koje neki finansijski instrument mora da zadovolji da bi imao atribute derivata. Ugrađeni derivati se izdvajaju iz osnovnog ugovora i prikazuju se kao samostalni finansijski instrumenti. Svi derivati se vrednuju po njihovim fer vrednostima. Dobici ili gubici koji su rezultat promene fer vrednosti priznaju se u računu do-

bitka i gubitka s obzirom na to da se oni drže radi trgovanja sve dok nisu oblikovani kao instrument zaštite²².

Međunarodnim računovodstvenim standardom 39 utvrđeni su jedinstveni kriterijumi za računovodstvo zaštite (engl. hedging). Prema ovom standardu zaštita se definiše kao određivanje jednog ili više instrumenata zaštite (koji mogu biti derivati ili nederivatni finansijski instrumenti) sa svrhom da promene u njihovoj fer vrednosti, u celini ili delimično, kompenzira promene u fer vrednosti ili novčanom toku zaštićenog predmeta. Računovodstvo zaštite je dozvoljeno samo u određenim okolnostima i povezano je sa ispunjenjem kriterijuma utvrđenim Međunarodnim računovodstvenim standardom 39, a koji podrazumevaju da je odnos između instrumenta zaštite i zaštićenog predmeta unapred definisan, merljiv i stvarno delotvoran. Ono je, dakle, dopušteno samo onda kada se unapred odredi instrument zaštite sa svrhom zaštite promene fer vrednosti ili novčanog toka zaštićenog predmeta, što isključuje mogućnost zaštite celokupnog neto bilansa²³.

8. ILUSTRATIVAN PRIMER ZA UMANJENJE VREDNOSTI KREDITA

U cilju što jednostavnijeg knjigovodstvenog shvatanja problem umanjenja vrednosti bankarskog kredita ilustrovaćemo na jednom primeru²⁴. Pri tome ćemo analizirati dve situacije: uredna otplata kredita – anuiteti, i teškoće u otplati kredita.

Slučaj 1: Uredna otplata kredita - anuiteti

Osnovni elementi bankarskog kreditnog plasmana su: glavnica 1000 novčanih jedinica, nominalna kamatna stopa (NKS) 10%, naknada (% od glavnice) 2%, period otplate (u godinama) 5, iznos anuiteta 264 novčanih jedinica, i efektivna kamatna stopa (EKS) 10,8%.

Prema datim elementima Anuitetni plan izgleda ovako:

²² Perčević, H. i Hladika, M., Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Primer je u celini preuzet iz: Unwinding – Prihodi od kamate na obezvređena finansijska sredstva koja se vrednuju po amortizacionoj vrednosti, Br. 439 od 22 januara 2014, Narodna banka Srbije.

Anuitetni plan

Vreme	Stanje plasmana	Anuitet	Iznos glavnice	Iznos kamate
0	1000	-	-	-
1	836	264	180	84
2	656	264	180	66
3	458	264	198	66
4	240	264	218	46
5	0	264	240	24
-	-	1.319	1.000	319

Knjiženje datog anuitetnog plana u dnevniku će se izvršiti na sledeći način:

Dnevnik kredita

Redni broj	Opis	Duguje	Potražuje
0	Plasman	1000	
	Žiro račun		1000
	Žiro račun	20	
	Razgraničenje naknade		20
1	Žiro račun	264	
	Razgraničenje naknade	6	
	Plasman		164
	Prihod od kamata		106
2	Žiro račun	264	
	Razgraničenje naknade	5	
	Plasman		180
	Prihod od kamata		89
3	Žiro račun	264	
	Razgraničenje naknade	4	
	Plasman		198
	Prihod od kamata		70
4	Žiro račun	264	
	Razgraničenje naknade	3	
	Plasman		218
5	Prihod od kamata		49
	Žiro račun	264	
	Razgraničenje naknade	2	
	Plasman		240
	Prihod od kamata		26

U datom primeru, nakon odobravanja kreditnog plasmana od 1000 novčanih jedinica, i priliva od 20 novčanih jedinica po osnovu naknade u godini t_0 do dospeća plasmana u skladu sa anuitetnim planom otplate, banka evidentira priliv na žiro račun. Plasman se amortizuje u skladu sa dinamikom iz anuitetnog plana. Banka priznaje prihod od kamata po osnovu odobrenog plasmana primenom metode efektivne kamatne stope, priznajući prihod od kamata u skladu sa anuitetnim planom i po osnovu umanjenja obaveza po razgraničenoj naknadi. Umanjenje razgraničene naknade se vrši primenom metode efektivne kamatne stope (EKS x neto plasman umanjen za razgraničenu naknadu – prihod od kamata po anuitetnom planu). Prihod po osnovu kamata od umanjenja obaveza po razgraničenoj naknadi je obračunat na sledeći način: $EKS \times (\text{Saldo plasmana} - \text{Saldo računa razgraničenje naknada}) - \text{Prihod od kamata po anuitetnom planu}$. Za godinu t_0 , to znači: $10,8\% \times (1000 - 20) - 100 = 106 - 100 = 6$. Za godinu t_1 , obračun izgleda ovako: $10,8\% \times (1000 - 164 - 14) - 84 = 89 - 84 = 5$. I tako dalje do trenutka pune otplate.

Slučaj 2: Teškoće u otplati kredita

Osnovni elementi bankarskog kreditnog plasmana su: glavnica 1000 novčanih jedinica, nominalna kamatna stopa (NKS) 10%, naknada (% od glavnice) 2%, period otplate (u godinama) 5, iznos anuiteta 264 novčanih jedinica, i efektivna kamatna stopa (EKS) 10,8%, trenutak obezvređenja (u godini) 3, očekivani tok gotovine (iznos) 300 novčanih jedinica, očekivani tok gotovine (vreme) 6, iznos obezvređenja 232 novčanih jedinica, iznos obezvređenja (u %) 51%.

Anuitetni plan nakon obezvređenja izgleda ovako:

Anuitetni plan

Vreme	Stanje plasmana	Anuitet	Iznos glavnice	Iznos kamate	Očekivani gotovinski tok	Sadašnja vrednost očekivanog gotovinskog toka	Iznos obezvređenja	Unwinding* Efekat
0	1000	-	-	-	-	-	-	-
1	836	264	164	100				
2	656	264	180	84				
3	458	264	198	66		221	232	
4						224	209	24
5						271	182	26
6					300	300	153	29
-	-	791	542	249	300	-	776	79

Napomena: *Prihodi od kamate na obezvređena finansijska sredstva koja se vrednuju po amortizovanoj vrednosti.

U drugom analiziranom slučaju, nakon što je plaćena treća rata nastupa momenat obezvređenja. Entitet (kao korisnik bankarskog kredita) više nije u mogućnosti da uredno servisira buduće obaveze po anuitetnom planu, već će biti u mogućnosti da na kraju perioda 6 banci isplati samo 300 novčanih jedinica. U međuvremenu nema otplate ni glavnice ni ugovorene kamate. Neto sadašnja vrednost (NPV) 300 novčanih jedinica utvrđene primenom metode efektivne kamatne stope od 10,8% u godini 3 iznosi 221 novčanih jedinica ($300/1,108^3$). Obezvređenje na kraju perioda 3 iznosi 237 novčanih jedinica (knjigovodstvena vrednost plasmana od 458 – NPV toka gotovine u periodu 6 od 221 novčanih jedinica).

U datom slučaju knjiženje u dnevniku obezvređenje kredita će se izvršiti na sledeći način:

Dnevnik obezvređenog kredita

Redni broj	Opis	Duguje	Potražuje
0	Plasman	1000	
	Ziro račun		1000
	Ziro račun	20	
	Razgraničenje naknade		20
1	Ziro račun	264	
	Razgraničenje naknade	6	
	Plasman		164
	Prihod od kamata		1006
2	Ziro račun	264	
	Razgraničenje naknade	5	
	Plasman		180
	Prihod od kamata		89
3	Ziro račun	264	
	Razgraničenje naknade	4	
	Plasman		198
	Prihod od kamata		70
	Obezvređenje	232	
	Ispravka vrednosti plasmana		232
4	Ispravka vrednosti plasmana	24	
	Unwinding, Efekat		24
5	Ispravka vrednosti plasmana	26	
	Unwinding, Efekat		26
6	Ispravka vrednosti plasmana	29	
	Unwinding, Efekat		29
	Ziro račun	300	
	Plasman		300
Zaključak računa	Ispravka vrednosti plasmana	153	
	Razgraničenje naknade	5	
	Plasman		158

Vanbilansno			
4	Evidenciona kamata	49	
	(...)		
5	Evidenciona kamata	26	
	(...)		

Napomena: unwinding-a (prihodi od kamate na obezvređena finansijska sredstva koja se vrednuju po amortizovanoj vrednosti)

U daljim izlaganjima a u vezi sa datim slučajem obezvređenja bankarskog kredita prikazaćemo detaljan obračun određenih varijabli. Banka priznaje obezvređenje na kraju perioda 3. Na kraju trećeg perioda nenaplaćeni iznos glavnice iznosi 453 novčanih jedinica (neotplaćena glavnica 458 novčanih jedinica i nerealizovani prihod od naknade od 5 novčanih jedinica kroz prezentaciju umanjuje plasman) i klijent (kao korisnik bankarskog kredita) je u mogućnosti da otplati samo 300 novčanih jedinica ali na kraju perioda 6. Obračun sadašnje vrednosti novčanog toka od 300 novčanih jedinica i iznosa obezvređenja u vremenskom periodu 3 je izvršen na sledeći način:

1. Sadašnja vrednost budućeg gotovinskog toka = očekivani tok gotovine/ $1 + EKS^{Vreme\ o\ c\ e\ k\ i\ v\ a\ n\ o\ g} - Izveštajni\ period} = 300/1 + 10,8\%^{6-3} = 300/1 + 10,8\%^3 = 221$ novčanih jedinica
2. Obezvređenje t_3 = Knjigovodstvena vrednost – Sadašnja vrednost budućeg gotovinskog toka = $458 - 5 - 221 = 232$ novčanih jedinica

Na kraju perioda 4 banka evidentira prihod od kamata po obezvređenom plasmanu. Banka pri tom ima na raspolaganju dve opcije kako da obračuna prihod od kamata na obezvređeni plasman:

1. $EKS \times$ Neto vrednost plasmana na početku perioda = $10,8\% \times 221 = 24$ novčanih jedinica
2. Obezvređenje t_4 – Obezvređenje t_3 = $(453 \cdot 300/1 + 10,8\%^{6-4}) - (453 \cdot 300/1 + 10,8\%^{6-3}) = 209 - 232 = -24$ novčanih jedinica (razlika je svakako negativna, ali za potrebe priznavanja prihoda od kamata koristi se apsolutna vrednost).

Za obračun prihoda od unwinding-a (prihodi od kamate na obezvređena finansijska sredstva koja se vrednuju po amortizovanoj vrednosti) u narednom periodu, banaka pored navedena dva može da upotrebi i sledeći pristup.

$$(1 + EKS) \times Unwinding\ t-1 = 1,1008 \times 24 = 26 \text{ novčanih jedinica}$$

Uloga razgraničenog prihoda od naknade je specifična u kontekstu metode efektivne kamatne stope (EKS) i prihoda od unwinding-a (prihodi od kamate na obezvređena finansijska sredstva koja se vrednuju po amortizovanoj vrednosti).

Obračun amortizovane vrednosti na kraju perioda 3 i 4:

Amortizovana vrednost	Početno priznavanje	+/- Troškovi prihodi odobravanja	- Otplaćena glavica	+/- Kumulirana amortizacija diskonta/premije primenom EKS	- Ispravka vrednosti
T3: 221 =	1000	-20	-542	+15	-232
T4: 224	1000	-20	-542	+15	-209

Po konačnom dospeću plasmana u godini t_6 saldo računa Plasman je 108 novčanih jedinica, Ispravke vrednosti plasmana je 153 novčanih jedinica, i Razgraničenje naknade je 5 novčanih jedinica. Plasman će u skladu za zahtevom za prezentaciju prema Međunarodnom standardu finansijskog izveštavanja iznositi 0 novčanih jedinica, s obzirom na to da je razgraničenje naknade evidentirano kao odbitna stavka plasmana.

9. FINANSIJSKO IZVEŠTAVANJE U NAŠIM BANKAMA

Finansijsko izveštavanje u našim bankama je usklađeno sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima, odnosno sa Međunarodnim računovodstvenim standardima (MRS) i Međunarodnim standardima za finansijsko izveštavanje (MSFI). Isto tako, ono je u potpunosti usklađeno i sa Bazelskim standardima. U Tabeli 16. je, ilustracije radi, prikazan bilans stanja bankarskog sektora u Srbiji za 2012. i 2013. koji je sastavljen u skladu sa relevantnom zakonskom regulativom.

Tabela 16.

Bilans stanja bankarskog sektora u Srbiji, 2012. i 2013.

	Iznos (u milionima dinara)		Indeks
	2013	2012	
I Sredstva			
1 A Plasmani	2.701.646	2.732.228	98,7
2 Gotovina i gotovinski ekvivalenti	268.662	266.586	100,8
3 Opozivi depoziti i krediti	406.550	375.321	108,3
4 Potraživanja za kamatu i naknadu	22.459	22.789	98,6
5 Dati krediti i depoziti	1.617.669	1.744.448	92,7
6 Hartije od vrednosti i ostali plasmani	386.303	328.082	117,7
7 B Stalna sredstva	87.689	90.758	96,6
8 Udeli	9.206	8.956	102,8
9 Nematerijalna ulaganja	9.249	9.330	99,1
10 Osnovna sredstva i investicione nekretnine	69.232	72.472	95,5
11 C Ostala sredstva	53.793	45.917	117,2
12 D Odložena poreska sredstva	3.094	2.826	109,5
13 E Gubitak iznad iznosa kapitala			
14 F Ukupno sredstva	2.846.224	2.876.731	98,9
II Izvori sredstava			
15 A Depoziti i uzeti krediti	2.091.816	2.108.085	99,2
16 Transakcioni i ostali depoziti	1.727.282	1.698.526	101,7
17 Primljeni krediti	359.246	400.914	89,6
18 Obaveze po osnovu hartija od vrednosti (HOV)	3.385	3.818	88,7
19 Obaveze po osnovu kamata, naknada i promene vrednosti derivata	1.902	4.825	39,4
20 B Druge obaveze	148.052	165.686	89,9
21 C Rezervisanja	10.102	13.986	72,2
22 D Odložene poreske obaveze	952	850	111,9
23 E Ukupno obaveze	2.251.824	2.288.609	98,4
24 Kapital	427.383	435.903	98,0
25 Rezerve	189.890	167.381	113,4
26 Nerealizovani gubici po osnovu hartija od vrednosti (HOV)	516	443	116,5
27 Dobitak	42.451	41.113	103,3
28 Gubitak do nivoa kapitala	64.809	55.833	116,1
29 F Ukupno kapital	594.399	588.122	100,1
30 G Ukupno izvori sredstava	2.846.224	2.876.731	98,9
31 H Vanbilansne pozicije	3.160.044	2.980.236	106,0

Izvor: Agencija za privredne registre – Finansijski izveštaji

U Tabeli 17. je, ilustracije radi, prikazan bilans uspeha bankarskog sektora u Srbiji za 2012. i 2013. sastavljen u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima, Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja, kao i Bazelskim standardima.

Tabela 17.

Bilans uspeha bankarskog sektora u Srbiji, 2012. i 2013.

	Iznosi (u milionima dinara)		Indeks
	2013	2012	
1 Broj banaka	30	32	93,8
2 Prosečan broj zaposlenih	27.162	27.748	97,9
3 Ukupni prihodi	387.543	513.919	75,4
4 Prihodi od kamata	195.939	200.682	97,6
5 Prihodi od naknada i provizija	47.182	48.244	97,8
6 Ostali prihodi	144.421	264.992	54,5
7 – Neto prihodi od kursnih razlika	4.721	834	565,4
8 – Ostali poslovni prihodi	4.155	3.320	125,1
9 – Prihodi od promene vrednosti imovine i obaveza	133.427	259.726	51,4
10 Ukupni rashodi	389.662	505.082	77,1
11 Rashodi kamata	77.029	83.610	92,1
12 Rashodi naknada i provizija	12.386	12.701	97,5
13 Ostali rashodi	300.246	408.769	73,5
14 – Neto rashodi po osnovu indirektnih otpisa plasmana i rezervisanja	60.219	48.847	123,3
15 – Operativni i ostali poslovni rashodi	56.643	60.563	93,5
16 – Rashodi od promene vrednosti imovine i obaveza	124.112	171.037	72,6
17 Dobitak pre oporezivanja	32.546	39.528	82,3
18 Gubitak pre oporezivanja	34.664	30.691	112,9
19 Poreske obaveze	1.374	3.208	42,9
20 Dobitak	31.033	36.347	85,4
21 Gubitak	34.527	30.718	112,4

Izvor: Agencija za privredni registar – Finansijski izveštaji

Struktura prihoda i rashoda banaka je specifična u odnosu na ostale entitete, kao iz realnog, tako i iz finansijskog sektora. Po pravilu, značajno je učešće prihoda od kamata i rashoda od kamata. Niže je, ilustracije radi, prikazana struktura prihoda i rashoda za bankarski sektor u Srbiji za 2012. i 2013. :

(u milionima dinara)

Opis	2013		2012	
	Iznos	Učešće (%)	Iznos	Učešće (%)
Ukupni prihodi	387.544	100,0	513.920	100,0
1. Prihodi od kamata	195.940	50,5	200.683	39,0
2. Prihodi od naknada i provizija	47.183	12,2	48.245	9,4
3. Ostali prihodi	144.421	37,3	264.992	51,6
Ukupni rashodi	389.662	100,0	505.083	100,0
1. Rashodi kamata	77.029	19,8	83.611	16,6
2. Rashodi naknada i provizija	12.386	3,2	12.702	2,5
3. Ostali rashodi	300.247	77,0	408.770	80,9

Izvor: Agencija za privredne registre.

10. INDIKATORI ZA OCENU BONITETA NAŠIH BANAKA

Razvijen je poseban sistem indikatora za ocenu boniteta banke, koji se široko koristi u našem bankarskom sektoru. On je usklađen sa zakonskom regulativom i sadašnjim (rizičnim) uslovima privređivanja banaka. Tipični indikatori boniteta banaka su:

1. Pokazatelji finansijskog položaja
kapital/ukupna aktiva
obaveze/ukupna aktiva
stalna sredstva/kapital
2. Pokazatelji izloženosti kreditnom riziku
rashodi otpisa i rezervisanja za kreditne gubitke/bruto krediti
problematicni krediti/bruto krediti
dobitak posle poreza/rashodi otpisa i rezervisanja za kreditne gubitke
ispravke vrednosti i rezerve za kreditne gubitke/bruto krediti
ispravke vrednosti i rezerve za kreditne gubitke/problematicni krediti
3. Pokazatelji likvidnosti
gotovina i gotovinski ekvivalenti/ukupna aktiva
neto krediti/ukupna aktiva
neto krediti/transakcioni depoziti
gotovina i gotovinski ekvivalenti/transakcioni depoziti
kratkoročna aktiva/kratkoročne obaveze

4. Pokazatelji rentabilnosti

ROE (prinos od kapitala: dobitak posle poreza/prosečan ukupan kapital)

ROA (prinos od aktive: dobitak posle poreza/prosečna ukupna aktiva)

leverage (prosečna ukupna aktiva/prosečan ukupan kapital)

profitna marža (dobitak posle poreza/ukupni prihodi)

obrtna marža (ukupni prihodi/prosečna ukupna aktiva)

kamatna marža (kamatni neto prihod/prosečna ukupna aktiva)

nekamatna marža (nekamatni neto prihodi/prosečna ukupna aktiva)

EPS – zarada po akciji

5. Pokazatelji efikasnosti poslovanja

ukupni rashodi/ukupni prihodi

kamatni rashodi/kamatni prihodi

nekamatni rashodi/prosečna ukupna aktiva

ukupni prihodi/broj zaposlenih (u 000 dinara)

6. Pokazatelji tržišne vrednosti

tržišna cena akcije

P/E – tržišna cena akcije/zarada po akciji

P/B – tržišna cena akcije/knjigovodstvena cena akcije

tržišna kapitalizacija (u 000 dinara) (Indikator veličine i obima prometa na berzi. Dobija se množenjem tržišne cene svih akcija na berzi sa ukupnim brojem svih akcija)

Prilikom ocene boniteta banke primenjuje se komparativni pristup. Navedeni indikatori se kompariraju vremenski, sa "industrijskim standardima, planskim vrednostima i sa bankarskom branšom. To pruža osnovu za preduzimanje odgovarajućih mera u funkciji unapređenja boniteta banke u budućnosti.

Za potrebe kompleksne ocene boniteta banke pomoću SWOT analize se mere kritični faktori uspeha (cena, kvalitet, vreme, inovacije). Oni se, isto tako, mere i pomoću sistema finansijskih i nefinansijskih mera firme (The balanced scorecard (BSC)). On uključuje pet perspektiva: finansijska perspektiva, kupčeva perspektiva, interna poslovna perspektiva, učenje i rast perspektiva i korporativna društvena odgovornost perspektiva.

11. KONTNI OKVIR ZA BANKE

Kontni okvir za banke je, s obzirom na prirodu njenog poslovanja, specifičan u odnosu na ostale entitete. On je usklađen sa zahtevima odgovarajućih standarda, i izgleda ovako:

Klasa 0: gotovina, zlato i potraživanja iz operativnog poslovanja

Klasa 1: plasmani u dinarima

Klasa 2: plasmani u stranoj valuti

Klasa 3: zalihe, nematerijalna ulaganja, osnovna sredstva i investicione nekretnine, stalna sredstva namenjena prodaji i stalna sredstva poslovanja koje se obustavlja, odložena poreska sredstva i porez na dodatnu vrednost

Klasa 4: obaveze u dinarima

Klasa 5: obaveze u stranoj valuti

Klasa 6: rashodi

Klasa 7: prihodi

Klasa 8: kapital, rezerve iz dobiti i ostale rezerve, revalorizacione rezerve i nerealizovani dobiti/gubici, dobitak, gubitak, porez na dobit perioda, gubitak i dobitak od promene odloženih poreskih sredstava i odloženih poreskih obaveza, potraživanja i obaveze iz internih odnosa i otvaranja i zaključak

Klasa 9: vanbilansna evidencija

Na računima klasa 0, 1, 2, i 3 obuhvataju se početno stanje i sve promene u vezi sa imovinom banke, tj. promene u aktivni bilansa stanja. Na računima klasa 4, 5 i 8 obuhvataju se početno stanje i sve promene u vezi sa obavezama i kapitalom banke, odnosno promene u pasivi bilansa stanja.

Cela klasa 9 je posvećena računima u kojima se vodi vanbilansna evidencija. Ona se sastoji od osam grupa računa: plasmani po poslovima u ime i za račun trećih lica, date garancije i druga jemstva, derivati, druga vanbilansna aktiva, obaveze po poslovima u ime i za račun trećih lica, obaveze za date garancije i druga jemstva, obaveze za derivate, druga vanbilansna pasiva. To samo po sebi ukazuje na veliki značaj ovih pozicija za što kompleksniju ocenu boniteta banke.

12. RAČUNOVODSTVENI TRETMAN LIZINGA

Računovodstveni tretman lizinga je usaglašen sa Međunarodnim računovodstvenim standardom 17 Lizing (IAS 17 Leases). Cilj standarda je propisivanje računovodstvenih politika i potrebnih obelodanjivanja kako kod zakupca - korisnika lizinga, tako i kod zakupodavca - davaoca lizinga, a u vezi sa poslovima lizinga (finansijskih i operativnih)²⁵.

Poslovi lizinga su posebna vrsta poslova zakupa. Po svojoj prirodi neke vrste poslova lizinga mogu imati i obeležja kupoprodajnih poslova. Iz tih razloga se za potrebe razlikovanja ovih poslova od poslova klasičnog zakupa upotrebljava međunarodni termin "leasing" (eng. davanje u najam, zakup). Predmet ugovora o lizingu su različite vrste materijalnih (dugoročnih) sredstava i nematerijalnih ulaganja. Korisnik lizinga se obavezuje da će davaocu lizinga plaćati otplate, koje sadrže otplate glavnice duga, a kod finansijskog lizinga i kamatu. Kod finansijskog lizinga korisnik na kraju isteka lizinga ima pravo da otkupi sredstvo po ceni koja je niža od tada važeće tržišne cene tog sredstva²⁶.

Pravno gledano, kod finansijskog lizinga davalac lizinga je vlasnik sredstva, dok je ekonomski posmatrano vlasnik korisnik lizinga. Lizing se (prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 17 Lizing) klasifikuje kao finansijski ako ispunjava sledeće uslove²⁷:

1. lizingom se po završetku trajanja lizinga prenosi vlasništvo nad sredstvom korisniku lizinga ili korisnik lizinga ima mogućnost da kupi sredstvo, i to po ceni za koju se očekuje da će biti dosta niža od njegove fer vrednosti na dan kada se mogućnost kupovine može sprovesti, uz uslov izvesnosti da će korisnik lizinga to sredstvo i kupiti,

2. korisnik lizinga ima opciju kupovine po ceni za koju se očekuje da će biti znatno niža od fer vrednosti na datum kada se opcija može iskoristiti, i kada je na početku lizinga izvesno da će se opcija iskoristiti,

3. trajanje lizinga se proteže na veći deo korisnog veka trajanja sredstva, čak iako vlasništvo nije preneseno (na primer, lizing za kamione može da bude 7 godina, što je veći deo njegovog veka trajanja),

²⁵ Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., International Financial Reporting Standards, A Practical Guide, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

²⁶ <http://www.crnarupa.singidunum.ac.rs/ARHIVA/Godina%202008%20-%202009/PFB/Racunovodstvena%20regulativa%20-%20Dr%20Zoran%20Petrovic/knjiga%20regulativa/O17-lizing.pdf>

²⁷ Ibid.

4. kada bi se na početku lizinga izvršilo diskontovanje svih budućih plaćanja za lizing, njihov zbir bi bio veći ili jednak fer vrednosti zakupljenog sredstva (inače davalac lizinga ne bi ni imao ekonomski interes da obavlja poslove lizinga),

5. sredstvo uzeto u lizing je takvo da ga korisnik lizinga može koristiti bez posebnih modifikacija (na primer, kamion uzet u lizing se može odmah koristiti).

Još tri dodatna pokazatelja, uzeta pojedinačno ili zajedno, upućuju na to da li neki lizing treba klasifikovati kao finansijski²⁸:

6. ako korisnik lizinga može da raskine ugovor o lizingu s tim da mora da snosi gubitke koje bi zbog toga imao davalac lizinga,

7. dobiti i gubici iz fluktuacija fer vrednosti ostatka vrednosti padaju na teret korisnika lizinga,

8. korisnik lizinga ima mogućnost i sposoban je da nastavi lizing (da ga, dakle, po njegovom isteku ponovo produži), ali ovoga puta uz zakupninu koja je značajno niža od tržišne zakupnine (dakle, ne kupuje sredstvo, već želi i dalje da ostane korisnik lizinga).

U Republici Srbiji poslovi finansijskog lizinga primarno su regulisani Zakonom o finansijskom lizingu ("Službeni glasnik RS", br. 55/2003 i 61/2005). U skladu sa ovim Zakonom predmet ugovora o finansijskom lizingu mogu biti pokretne nepotrošne stvari (kao što su oprema, postrojenja, vozila i sl.), što znači da ne mogu biti nepokretnosti (kao što su, na primer, zemljišta i zgrade). Pomenutim Zakonom je regulisano da minimalni rok na koji se ugovor o lizingu zaključuje ne može biti kraći od dve godine od dana zaključenja ugovora, i da davaoci finansijskog lizinga svoju zaradu uglavnom ostvaruju u obliku finansijskih prihoda, bez ostvarenja zarade po osnovu razlike u ceni sredstava datih u finansijski lizing²⁹.

Sklapanjem ugovora o lizingu korisnik lizinga pravno ne postaje vlasnik tog sredstva. Međutim, suština finansijskog lizinga je u tome da korisnik lizinga stiče ekonomske koristi od korišćenja sredstava tokom većeg dela njegovog veka trajanja. Ako se sredstva i obaveze po osnovu uzetog lizinga ne bi priznali u bilansu stanja, s obzirom na to, ukupna sredstva i obaveze korisnika lizinga bili bi potcenjeni. To samo po sebi ukazuje na to da je prikladno da se finansijski lizing prizna u bilansu stanja korisnika lizinga kao sredstvo i kao obaveza za plaćanje u vezi sa lizingom³⁰.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

Korisnik finansijskog lizinga u bilansu stanja početno priznaje kao sredstvo i obavezu u iznosu koji je jednak zbiru: 1. niže od sledeće dve vrednosti: - fer vrednosti iznajmljenog sredstva ili - sadašnje vrednosti minimalnih plaćanja lizinga, i 2. svih početnih (inicijalnih) direktnih troškova lizinga³¹.

U početne troškove lizinga uključuju se izdaci u vezi sa pregovaranjem i osiguranjem sporazuma o lizingu, koji se mogu direktno pripisati aktivnostima koje korisnik lizinga ima u vezi sa finansijskim lizingom. Pri izračunavanju sadašnje vrednosti minimalnih plaćanja za lizing diskontna stopa je, ako se može utvrditi, kamatna stopa sadržana u lizingu. Ukoliko se ne može utvrditi koristi se zakupčeva inkrementalna kamatna stopa³².

Ako korisnik finansijskog lizinga u svom bilansu stanja, već odvojeno prikazuje dugoročne od kratkoročnih obaveza, to treba da uradi i sa lizingom, da ga dakle svrsta u dugoročni lizing.

Plaćanje za lizing (anuitete) treba obračunski podeliti na dva dela: otplatu obaveza po lizingu, i plaćanje kamate. Finansijski rashod treba rasporediti na periode tokom trajanja lizinga, tako da se u svim tim periodima dobije ista kamatna stopa, posmatrana u odnosu na preostali iznos obaveza po lizingu. To znači da će sa protekom vremena finansijski rashodi biti sve manji, jer se sa otplatom smanjuje obaveza, što znači i osnovica za obračun finansijskih rashoda. Nepredviđeni izdaci u vezi sa otplatama lizinga priznaju se kao rashod perioda u kojem su nastali. Finansijski lizing kod korisnika lizinga (zakupca) prouzrokuje dve vrste rashoda: rashode amortizacije za sredstva uzeta u lizing, i rashode kamata uključених u vrednost lizinga³³.

Obračunavanje amortizacije za sredstva uzeta u lizing sprovodi se shodno obračunu amortizacije za ista sopstvena sredstva. Za to obračunavanje merodavni su u zavisnosti od vrste sredstva MRS 16 Nekretnine, postrojenja i oprema ili MRS 38 Nematerijalna ulaganja. Obračunavanje amortizacije za sredstva uzeta u lizing zavisi od izvesnosti da li će korisnik lizinga po isteku lizinga postati vlasnik tih sredstava. Ako je izvesno da će korisnik lizinga steći vlasništvo nad sredstvom tokom trajanja lizinga vek upotrebe sredstva je period u kome se obračunava amortizacija, odnosno treba amortizovati sredstvo (ako je taj period na primer 5 godina, stopa amortizacije bi bila 20%, pod pretpostavkom da se koristi proporcionalni metod amortizacije). Ako ta izvesnost ne postoji, to znači

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

da će vek upotrebe biti jednak veku trajanja lizinga i obračunavanje amortizacije će se vršiti u roku trajanja lizinga (ako je, na primer, rok trajanja lizinga 4 godine, a mogući vek upotrebe sredstva 5 godina, godišnja stopa za obračun amortizacije bi iznosila 25%, pod pretpostavkom da se koristi proporcionalni metod amortizacije³⁴).

Korisnik lizinga na isti način, kao što to radi i za sredstva u vlasništvu, najmanje na datum svakog bilansa proverava da li su sredstva uzeta u lizing obezvređena. To je regulisano MRS 16 Nekretnine, postrojenja i oprema, MRS 38 Nematerijalna ulaganja i MRS 36 Obezvređenje sredstava³⁵.

Računovodstveni tretman lizinga u skladu sa odgovarajućom zakonskom regulativom ćemo ilustrovati na jednom primeru, sa sledećim polaznim elementima³⁶:

Predmet finansijskog lizinga je kompjuterska oprema. Vrednost opreme je 100.000,00 dinara (koliko iznosi i njena fer vrednost). Ciljna stopa povraćaja davaoca lizinga (kamatna stopa sadržana u lizingu) je 7%. Koristan vek trajanja opreme je 5 godina. Otplatom poslednjeg anuiteta korisnik lizinga postaje vlasnik kompjuterske opreme. Plaćanje je godišnje i to na kraju godine.

Plan otplate finansijskog lizinga u našem primeru dat je u narednoj tabeli.

God.	Anuitet	Kamata	Smanjenje glavnice	Ostatak duga
1	2	3	4	5
				100.000,00
I	29.522,80	7.000,00	22.522,80	77.477,20
II	29.522,80	5.423,40	24.099,40	53.377,80
III	29.522,80	3.736,40	25.786,40	27.591,40
IV	29.522,80	1.931,40	27.591,40	0,00
Σ	118.091,20	18.091,20	100.000,00	
PDV (118.091,20 x 18%; odnosno 100.000,00 x 18% + 18.091,20 x 18%)			21.256,40	

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Primer je u celini preuzet sa sajta: <http://www.crnarupa.singidunum.ac.rs/ARHIVA/Godina%202008%20-%202009/PFB/Računovodstvena%20regulativa%20-%20Dr%20Zoran%20Petrovic/knjiga%20regulativa/017-lizing.pdf>

Obračun pojedinih iznosa u tabeli je izvršen na sledeći način:

Anuitet je izračunat po obrascu:

$$a = g \times r^p (r-1) / r^n - 1 \quad r = 1 + n/100$$

gde je: a – anuitet, g – glavnica, p – kamatna stopa sadržana u lizingu, i n – broj perioda.

U našem primeru: g = 10.000,00 dinara, r = 1+7/100 = 1,07 i n = 4.

Zamenom dobijamo:

$$a = 100.000,00 \times 1,07^4 (1,07-1) / 1,07^4 - 1 = 29.522,80 \text{ dinara}$$

U koloni 3. iznos od 7.000,00 dinara se dobija kada se pomnoži ostatak duga (iz prethodnog reda) od 100.000,00 dinara sa kamatom od 7%. Iznos od 5.423,40 dinara se dobije kada se ostatak duga od 77.477,20 dinara pomnoži sa kamatom od 7%, itd.

U koloni 4. iznos od 22.522,80 dinara se dobija kada se od iznosa anuiteta (29.522,80 dinara) oduzme iznos kamate u toj godini (7.000,00 dinara), itd.

Fer vrednost iznajmljenog sredstva bi bila 100.000,00 dinara. Sa-dašnja vrednost se dobija diskontovanjem minimalnih plaćanja za lizing, tj. iznosa od 118.091,20 dinara. Diskontovanjem se dobija iznos od 100.000,00 dinara, pošto se ne pojavljuje garantovani ostatak vrednosti, kao i neka druga davanja od strane korisnika lizinga. Diskontovanje je izvršeno na sledeći način:

Godina	I godina	II godina	III godina	IV godina
Diskontni faktor	0,93458	0,87344	0,81630	0,76290
Iznos koji se diskontuje	29.522,80	29.522,80	29.522,80	29.522,80
Diskontovana vrednost	27.591,40	25.786,40	24.099,40	22.522,80
Zbir diskontovanih vrednosti		100.000,00		

Diskontni faktor se računa po obrascu:

$$df = 1/(1+p)^n$$

gde je, df - diskontni faktor, n - period - godina, p - kamata stopa koja služi za diskontovanje.

Zamenom, recimo, za drugu godinu dobijamo:

$$df = 1/(1+0,07)^4 = 1/1,1449 = 0,87344$$

Diskontni faktor od 0,87344 znači da 1 dinar koji bi se primio za dve godine danas vredi 0,87344 dinara.

Knjiženje finansijskog lizinga u datom primeru u dnevniku je izvršeno na sledeći način:

Dnevnik glavne knjige finansijskog lizinga

Redni broj	Opis promene	Duguje	Potražuje
	Knjiženje u prvoj godini		
1	Postrojenja i oprema	100.000,00	
	Porez na dodatnu vrednost (PDV) (u primljenim fakturama po opštoj stopi, osim plaćenih avansa)	21.256,40	
	Dobavljači u zemlji		21.256,40
	Ostale dugoročne finansijske obaveze		100.000,00
	Za započeti lizing		
1a	Ostale dugoročne finansijske obaveze	22.522,80	
	Rashodi kamata	7.000,00	
	Tekući račun		29.522,80
	Za otplatu anuiteta		
1b	Troškovi amortizacije	20.000,00	
	Ispravka vrednosti postrojenja i opreme		20.000,00
	Za obračun amortizacije		
1c	Dobavljači u zemlji	21.256,40	
	Tekući račun		21.256,40
	Za izmirenje obaveza za PDV		
	Knjiženje u drugoj godini		
2	Ostale dugoročne finansijske obaveze	24.099,40	
	Rashodi kamata	5.423,40	
	Tekući račun		19.522,80
	Za otplatu anuiteta		
2a	Troškovi amortizacije	20.000,00	
	Ispravka vrednosti postrojenja i opreme		20.000,00
	Za obračun amortizacije		
	Knjiženje u trećoj godini		
3	Ostale dugoročne finansijske obaveze	25.786,40	
	Rashodi kamata	3.736,40	
	Tekući račun		29.522,80
3a	Troškovi amortizacije	20.000,00	
	Ispravka vrednosti postrojenja i opreme		20.000,00
	Za obračun amortizacije		
	Knjiženje u četvrtoj godini		
4	Ostale dugoročne finansijske obaveze	27.591,40	
	Rashodi kamata	1.931,40	
	Tekući račun		29.522,80
	Za otplatu anuiteta		
4a	Troškovi amortizacije	20.000,00	
	Ispravka vrednosti postrojenja i opreme		20.000,00
	Za obračun amortizacije		
	Knjiženje u petoj godini		
5	Troškovi amortizacije	20.000,00	
	Ispravka vrednosti postrojenja i opreme		20.000,00
	Za obračun amortizacije		

13. ILUSTRATIVNI PRIMERI: FINANSIJSKI INSTRUMENTI - PRIZNAVANJE I MERENJE

Primer 1: Na dan 1. jula 20X5. banka (entitet) ima \$100 miliona kapitala u gotovini. Istog dana kapital je investiran u obveznice po ceni od \$97 miliona i sa 5% fiksnog kupona. Kuponi se plaćaju godišnje i obveznice dospevaju za naplatu 30. juna 20X7. Prihodi do dana dospelosti za naplatu se kalkulišu po stopi od 6.6513%. Na dan 30. juna 20X6. banka je naplatila prvi kupon od \$5 miliona. Tržišna cena hartije od vrednosti je u međuvremenu porasla i na dan 30. juna 20X6 je iznosila \$99 miliona. Hartija od vrednosti (obveznica) nema umanjene vrednosti i glavnica nije otplaćena. Korišćenjem metode efektivne kamate, diskont je amortizovan u prvoj godini u iznosu od \$1,45 miliona i u drugoj godini u iznosu od \$1,55 miliona³⁷.

U konkretnom primeru efekti promene vrednosti hartija od vrednosti (obveznica) na finansijske izveštaje banke u slučaju: držanja do dospelosti, trgovanja i raspoloživosti za prodaju su prikazani u sledećoj tabeli.

Finansijski izveštaji

Izveštaj o finansijskoj poziciji 31. decembra 20X6	Držanje do dospelosti portfolija	Trgovanje portfolijom	Raspoloživosti za prodaju portfolija
Aktiva			
Gotovina	8,00	8,00	8,00
Hartija od vrednosti	98,45	99,00	99,00
	106,45	107,00	107,00
Analiza hartija od vrednosti			
Troškovi hartija od vrednosti	97,00	97,00	97,00
Amortizacija diskonta/premije	1,45	-	1,45
Nerealizovani profit/gubitak	-	2,00	0,55
	98,45	99,00	99,00
Obaveze			
Kapital	100,00	100,00	100,00
Nerealizovani profit/gubitak od hartija od vrednosti	-	-	0,55
Neto dohodak	6,45	7,00	6,45
	106,45	107,00	107,00

³⁷ Primer je u celini uzet iz: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Izveštaj o sveobuhvatnom dohotku za kraj godine 31. decembra 20X6			
Kamatni dohodak	5,00	5,00	5,00
Amortizacija diskonta/premije	1,45	-	1,45
Nerealizovani profit/gubitak od hartije od vrednosti	-	2,00	-
Realizovani profit/gubitak, neto dohodak	6,45	7,00	6,45

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

U sledećoj tabeli je prikazana u konkretnom slučaju amortizacija kamate:

	Amortizacioni troškovi	Efektivna kamatna stopa	Efektivna kamata	Kuponsko plaćanje	Amortizacija premije/diskonta
Kraj perioda	97,000	6,651%	6,45	5,00	1,452
1	98,452	6,651%	6,55	5,00	1,548
2	100,00				3,00

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Primer 2: Banka kreditira jednom klijentu koji je, na dan 1. aprila tekuće godine, odlučio kupovinu 1,000 tona kukuruza na dan 31. maja iste godine po tržišnoj (spot) ceni od \$620 po toni. Klijent 1. aprila tekuće godine uplaćuje u vezi sa ovom transakcijom inicijalnu marginu od \$30,000, i račun margina usklađuje dva puta mesečno³⁸. Sledeće je kretanje tržišnih cena kukuruza:

Datum	Buduća cena (po toni)
1. april	\$600
15. april	\$590
30. april	\$585
15. maj	\$605
31. maj	\$620 (spot)

Kalkulacija varijacije margine na bazi ovih podataka je sledeća:

- 15. april (600-590) x 1,000 tona = \$10,000 (obaveze)
- 30. april (590-585) x 1,000 tona = \$5,000 (obaveze)
- 15. april (605-585) x 1,000 tona = \$20,000 (potraživanje)
- 31. maj (620-605) x 1,000 tona = \$15,000 (potraživanje)

³⁸ Ibid.

U konkretnom slučaju u dnevniku računovodstva zaštite će se izvršiti po datumima sledeća knjiženja:

Dnevnik računovodstva zaštite

	Duguje (\$)	Potražuje (\$)
1. april		
Račun inicijalne margine	30,000	
Gotovina		30,000
(Izveštaj inicijalne margine)		
15. april		
Rezerve zaštite (kapital)	10,000	
Gotovinske obaveze (varijacije margine)		10,000
(Račun za gubitke od budućih ugovora-zaštita novčanog toka)		
30. april		
Rezerve zaštite (kapital)	5,000	
Gotovinske obaveze (varijacije margine)		5,000
(Račun za gubitke od budućih ugovora-zaštita novčanih tokova)		
15. maj		
Gotovinska potraživanja (varijacije margine)	20,000	
Rezerve zaštite (kapital)		20,000
(Račun za profit od budućih ugovora-zaštita novčanih tokova)		
31. maj		
Gotovinska potraživanja (varijacije margine)	15,000	
Rezerve zaštite (kapital)		15,000
(Račun za profit od budućih ugovora-zaštita novčanih tokova)		
31. maj		
Zalihe	620,000	
Gotovina		620,000
(Nabavka zaliha po spotu-1,000 tona po \$620 po toni)		
31. maj		
Gotovina	30,000	
Račun margina		30,000
(Povraćaj depozita po osnovu inicijalne margine)		
31. maj		
Rezerve zaštite /kapital)	20,000	
Zalihe		20,000

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Primer 3: Banka je kupila kratkoročne državne obveznice (treasury bill) čija je nominalna vrednost \$1 milion za \$996,742, sa rokom dospeća 120 dana. Data hartija od vrednosti (kratkoročne državne obveznice) se drži do roka dospeća. Tačno na 60 dan banka sastavlja finansijske izveštaje. Na taj dan diskont se pravolinijski amortizuje (kao aproksimacija efektivne kamatne stope)³⁹.

U konkretnom slučaju knjiženja u dnevniku držanja hartija od vrednosti (kratkoročnih državnih obveznica) do dospeća će se izvršiti na sledeći način:

Dnevnik držanja hartije od vrednosti do dospeća

	Duguje (\$)	Potražuje (\$)
Na dan kupovine		
Kratkoročne investicije	996,742	
Gotovina		996,742
Na 60 dan		
Kratkoročne investicije	1,629	
Kamatni dohodak		1,629 ⁽¹⁾
Na dan dospelosti		
Gotovina	1,000,000	
Kratkoročne investicije		998,371
Kamatni dohodak		1,629**

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Napomena: **Pretpostavljen je obračun kamate na pravolinijskoj osnovi za 60 dana kao aproksimacija efektivne kamatne stope

⁽¹⁾ U konkretnom slučaju kamatni dohodak je obračunat na sledeći način:

$$\begin{aligned} \text{Kamatni dohodak} &= (P_m - P_0) 1/t_m \\ &= \$1,000,000 - 996,742 (60/120) \\ &= \$1,629 \end{aligned}$$

gde je P_m vrednost kratkoročne državne obveznice na dan dospelosti,

P_0 vrednost kratkoročne državne obveznice na dan kupovine,

t broj dana držanja kratkoročne državne obveznice do dospeća,

t_m broj dana dospelosti kratkoročne državne obveznice od dana kupovine

³⁹ Ibid.

Primer 4: Banka je 30. novembra 20X3 kupila 100 akcija od kompanije A po ceni od \$90 po akciji, i 100 akcija od kompanije B po ceni od \$75 po akciji. Na dan 31. decembra 20X3, kada banka sastavlja finansijske izveštaje, cena akcije kompanije A je bila \$70, a kompanije B \$80 po akciji. Sredinom januara 20X4 banka je primila dividendu od \$0,16 po akciji od kompanije B. Na dan 23. januara 20X4 banka je prodala obe akcije po ceni od \$80 po akciji kompanije A i \$85 po akciji kompanije B⁴⁰.

U konkretnom slučaju izvršice se sledeća knjiženja po datumima u dnevniku hartija od vrednosti (akcija) za trgovanje:

Dnevnik hartija od vrednosti za trgovanje

	Duguje (\$)	Potražuje (\$)
Inicijalna kupovina, na dan 30. novembra 20X3 ⁽¹⁾		
Kapital (akcije) za trgovanje	16,500 (100 x \$90 + 100 x \$75)	
Gotovina		16,500
Na dan 31. decembra 20X3		
Nerealizovana zarada/gubitak od investicija	1,500	
Kapital (akcije) za trgovanje		1,500
Sredina januara 20X4		
Gotovina	16 (\$0.16 x 100)	
Investicioni dohodak		16
Na dan 23. januara 20X4		
Gotovina	16,500 (100 x \$80 + 100 x \$85)	
Kapital (akcije) za trgovanje		15,000
Nerealizovana zarada/gubitak od investicija		1,500

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

Napomena: (1) Na dan 31. januara 20X3 investicije su pale na \$15,000 (100 X \$70 + 100 X \$80).

Primer 5: Banka je kupila obveznice nominalne vrednosti od \$1 miliona uz diskont i platila je \$800,000. Kamata je 5% i dospelost je 5 godina od dana izdavanja. U petoj godini obveznice se otkupljuju po no-

⁴⁰ Ibid.

minalnoj vrednosti, i kamata se plaća godišnje. Efektivna kamatna stopa je 10,32%. Date obveznice se ne kotiraju na aktivnom tržištu, klasifikovane su kao zajam i potraživanje, i vrednuje se po amortizacionim troškovima. U vezi sa datom investicijom relevantni su sledeći novčani tokovi⁴¹:

Period	Novčani tok \$
0	(800,000)
1	50,000
2	50,000
3	50,000
4	50,000
5	1,050,000

U konkretnom slučaju plan amortizacije obveznica izgleda ovako:

	Početno stanje	Plaćanje	Kamata za period	Kapitalna otplata	Krajnje stanje
Period 1	\$800,000	\$50,000	\$82,552	-\$32,552	\$832,552
Period 1	\$832,552	\$50,000	\$85,991	-\$35,911	\$868,463
Period 3	\$868,463	\$50,000	\$89,617	-\$39,617	\$908,080
Period 4	\$908,080	\$50,000	\$93,705	-\$43,705	\$951,785
Period 5	\$951,785	\$1,050,000	\$98,215	\$951,785	-

Izvor: Greuning, H. V., Scott, D. and Terblanche, S., *International Financial Reporting Standards, A Practical Guide*, Sixth Edition, The Wachington, D.C., 2011.

U dnevniku će se u vezi sa planom amortizacije obveznica izvršiti po datumima sledeća knjiženja:

Dnevnik hartija od vrednosti (obveznica) klasifikovanih kao zajam i potraživanje i vrednovani po amortizacionim troškovima

Period 0	
Duguje: Investicije u obveznice	\$800,000
Potražuje: Banka	\$800,000
Sticanje obveznica	
Period 1	
Duguje: Banka	\$50,000
Duguje: Investicije u obveznice	\$32,552
Potražuje: Kamatni dohodak	\$82,552
Priznavanje zarađene kamate i naplata kapitalnih potraživanja	

⁴¹ Ibid.

